

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Büyük Harbe Nasıl Girdik?

HATIRA

Rauf Ahmet

RAUF AHMET (HOTİNLİ)

Kitap olarak yayımladığımız "Büyük Harbe Nasıl Girdik?" yazı dizisinin yazarı Rauf Ahmet'in asıl adı Mehmet Rauf'tur. Bilâhare Hotinli soyadını aldı. 1875'te Edirne'de doğmuştur. Tıbbiye Mektebi'nden mezun olduğu halde doktorluk yapmamış, meslek hayatına Hariciye Nâzırlığı'nda aldığı görevlerle başlamıştır. 5 Nisan 1899'da Atina Sefareti üçüncü kâtipliğine, 9 Haziran 1903'te Madrit Sefareti ikinci kâtipliğine tayin edilmiştir. 2 Eylül 1908'de Vaşington Sefareti

başkâtipliğine ve 1 Temmuz 1910'da Londra Sefareti başkâtipliğine getirilmiştir. 1911 yılında Hariciye Nâzırlığı Matbuat-ı Ecnebiyye Müdürlüğü ile yurtiçi görevi başlamıştır. Bu müdürlüğün teşkilât yapısını ve görevlerini Avrupa'daki emsallerine uygun hâle getirmeye çalışmış ve bilhassa haber ajansları üzerinde durarak, yarı resmi Osmanlı Ajansı'nı ıslâha ve bu ajansın faaliyeti olarak Türkiye'ye ait haberleri yurtdışına yayınlamaya, aynı zamanda Türkiye'de faaliyet göstermekte olan yabancı ajanslara da destek sağlamaya çalışmıştır. 1913 yılında kurulan Matbuat Müdiriyyet-i Umumîsi'ne Müdür-i Umumî olarak tayin edilmişse de, bu görevinden 28 Şubat 1914'te istifa etmiştir. Aynı yıl Paris Sefareti Müsteşarlığı'na tayin edilmişse de, I. Cihan Harbi çıkınca İstanbul'a gelerek, harp sonuna kadar, sulh meselelerini tetkik etmek üzere, Hariciye Nezareti'nde teşekkül ettirilen komisyonda görev yapmıştır. Bu münasebetle hazırladığı Boğazlara ve Mısır meselesine ait iki rapor hükûmete verilmiştir. Savaşın sona ermesiyle Paris Sefareti Müsteşarlığı'ndan istifa etmiş ve 1919 yılı sonuna kadar *İstiklâl* gazetesini çıkarmıştır.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul mebusu olarak bulunmuş ve Hariciye Encümeni Reisi olmuş, Londra Konferansı'nda danışman olarak TBMM heyetine dahil olmuştur. 1921-23 yıllarında İstanbul'da *Yeni Şark* gazetesini çıkartmış ve başyazarlığını yapmıştır. Daha sonra Millet, Tan ve Vatan gazetelerine ilmî yazılar yazmıştır.

Not: Rauf Ahmet'in biyografisinde Servet-i Fikri'nin *Türkiye Matbuat İdareleri ve Politikaları* adlı eserinden yararlanılmıştır.

BÜYÜK HARBE NASIL GİRDİK?

Rauf Ahmet

Cümle Yayınları: 1

Hatıra Dizisi: 1

•

Yayın Yönetmeni: Muhsin METE

Dizi Editörü: Muhsin METE

•

Teknik Hazırlık

Kelime Yayıncılık

•

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Sarakusta

www.sarakusta.com.tr

•

*Bu kitabın tüm yayın hakları, yazarıyla yapılan sözleşme gereğince,
Kelime Yayıncılık'a aittir.*

Birinci Baskı, Ocak 2015

•

ISBN: 978-605-65375-2-3

•

Yönetim Adresi

Kelime Yayıncılık Reklam Tic. Ltd. Şti.

Reşit Galip Cad. Hatır Sok. No: 23/2 G.O.P / ANKARA

Telefon: (0312) 437 08 85 - 437 08 86

Faks: (0312) 437 08 87

e-posta: bilgi@kelimeyayincilik.com

web: www.cumleyayinlari.com

•

Baskı

Dumat Ofset

Bahçekapı Mah. 2477 Sokak No: 6 Şaşmaz - Etimesgut / ANKARA

Telefon: (0312) 278 82 00 pbx

Faks: (0312) 278 82 30

web: dumat@dumat.com.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
BİR TARİHÎ KURBAN ARİFESİ.....	15
SUŞON EFENDİ NELER YAPMIŞ!	22
CİHAN HARBİNİN İLK KURBAN BAYRAMI!.....	27
BAYRAM KOMEDYASININ SON PERDESİ... ..	35
HARBE GİRMEK ZARURÎ Mİ İDİ?.....	42
MEŞRUTİYET'İN İADESİNDEN SONRA... ..	48
TRABLUS VE BALKAN HARPLERİ.....	54
BALKAN HARBİNDEN SONRA.....	59
ŞEREFSİZ BİR SEYAHAT.....	66
CEMAL PAŞA PARİS'TEN BOŞ DÖNÜYOR!.....	72
AVRUPA'DA HARBİN BAŞLADIĞI GÜNÜN SABAHİ... ..	77
ALMANYA İLE İTTİFAKIMIZIN TARİHİ	82
İTTİFAK GÖRÜŞÜLÜYOR!.....	86
ALMANYA İLE MUAHEDENİN DIŞ VE İÇ YÜZÜ.....	96
TEDAFUÎ Mİ TECAVÜZÎ Mİ?	100
İTTİFAK HAKKINDA İLK İNTİBALAR	103
İTTİFAK FERDASINDAKİ ÇALKANTILAR.....	107
HARP KABİNESİ NEREDE TOPLANIYORDU?	112

HARP KABİNESİNİN SİYASETİ!.....	116
ALMAN GEMİLERİ ÇANAKKALE'YE NASIL GELDİLER?	121
HARP KABİNESİ AZASI TELÂŞ İÇİNDE.....	125
İTTİFAK AKDİ TEŞEBBÜSÜ	129
İKİ TARAF PAZARLIĞA GİRİŞİYOR.....	133
BÜYÜK HARBE GİRİŞİMİZ ÖNÜNDE GAZİ... ..	137
UÇURUMA DOĞRU TEHLİKELİ ADIMLARLA İLERLENİYOR	141
KÖSTENCE'YE ASKER ÇIKARMAK TEŞEBBÜSLERİ	145
İTİLÂF SEFİRLER İLE MÜZAKERELER.....	148
NE ALDIRAN, NE DE CEVAP VEREN VAR.....	152
DAHA İLK GÜNDEN ALMAN TEHDİDİ... ..	157
KARADENİZ SUİKASTI NASIL HAZIRLANDI?.....	161
SADRAZAMIN MUSKASI.....	165
KAT'Î KARARA DOĞRU	169
KARADENİZ TAARRUZU	173
TORPİDOLARIMIZ ODESA'YA NASIL GİRMİŞLERDİ?	177
RUS LİMANLARINI YAKIYORUZ!.....	181
İŞTEN HABERİ OLANLAR VARDI	185
DİZİN	191

2014 yılı I. Dünya Savaşı'nın başlangıcının 100. yılı. Savaşın fitilini yakan olay olarak, Avusturya-Macaristan Arşidükü Ferdinand'ın Saraybosna'da 28 Haziran'da öldürülmesi kabul edilmektedir. "Savaşa son veren savaş" olarak nitelenmesine rağmen, büyük güçlerin dünyayı paylaşımını esas alan bu büyük yıkım ikinci bir büyük savaş doğurmuş, II. Dünya Savaşı'nın önüne geçilememiştir. 20 milyon kişinin hayatını kaybettiği bu topyekun savaşın faili sömürgecilikle güçlenen Avrupa devletleridir. Savaş, büyük ölçüde dünya kaynaklarını kontrol etmek ve özellikle Osmanlı hâkimiyetindeki toprakları paylaşmak için başlatılmıştı. Bu yönüyle "Türk Veraset Savaşı" olarak da nitelenmiştir. Osmanlı'dan kopartılan Arap coğrafyasının sınırları bu savaşla çizildi. Bugün Ortadoğu'da yaşanan felâketlerin müsebbibi olarak, bu savaşın doğurduğu çıkar ilişkileri üzerine kurulu yeni 'dünya sistem'i görebiliriz.

Yayınevimiz dünyanın düzenini dönüştüren bu büyük olaya ilgisiz kalmamış, meselenin bizi ilgilendiren yönüne ışık tutmak üzere, gazete sayfalarında kalmış önemli bir tefrikayı günümüze taşımayı görev edinmiştir. 'Zamanın elinden tutmak' gayelerimizden biri olacaktır.

Rauf Ahmet'in kaleme aldığı "Büyük Harbe Nasıl Girdik?" yazı dizisi 24 Şubat 1930 tarihinde başlayarak 38 bölüm olarak Milliyet gazetesinde tefrika edilmiştir. Tefrikada Büyük Harbe ilişkin 100 günlük süreç mercek altına alınmaktadır. Tefrika 10. bölüme kadar gazetenin birinci sayfasında iki sütun olarak yayımlanmış, mabaadı yani devamı 2. sayfada yer almıştır. 10. bölümden itibaren devam sayfasında yayını uygun görülmüştür. Yazı dizisinin başlığında "Büyük Harp'e girişimizin asıl failleri olan Enver ve Talât Paşa'nın çizim resimlerine yer verilmiştir. Bu tarihte gazete bütün olarak siyah-beyaz olarak çıktığı hâlde, yazı dizisinin başlığı 10. bölüme kadar kırmızı harflerle dizilmiştir. Başlığın altında "Tercüme ve iktibas hakkı mahfuzdur" (saklıdır) ibaresine yer verilmiştir. Her bölümde, bölümün öne çıkan isimlerinin fotoğrafları yayımlanmıştır. Bundan gazetecilikte görselliğin öneminin farkında olunduğunu anlıyoruz. Tefrikanın 17. bölümünde "Bir izah ve istizah" (izahat isteme) başlığı ile Rauf Ahmet'in mektubu yayımlanmıştır. Mektupta, "tefrikada isimleri geçen ve o zamanın ricali (büyükleri) arasında bulunan bazı zevatın (şahısların) tenkitlerine cevap verilmektedir." Bu mektuptan bazı alıntılar yapalım:

"*Milliyet'in* neşretmekte olduğu tefrika, tam mânasıyla tarihî bir eserdir. Her noktası resmî vesikalara, itimada şayan şehadetlere (şahitliklere) müstenittir (dayalıdır). Tearuz eden malumat (birbiriyle çatışan bilgiler) ve şehadetler tarih ilminin kabul ettiği usullerle ince elekten geçirilmiş, ancak doğruluğuna kanaat gelen rivayetler kabul olunmuştur. (...) Vukuatı (olan biteni) delillere istinat ettirerek hikâye ettim. Bu vazifeleri samimiyetle, hüsnüniyetle (iyi niyetle) yapmağa çalıştım. Fakat vukuatın

teselsülünü (birbirleriyle bağlantısını) birinci ve ikinci saflardaki şahsiyetlerin seciyelerini (karakterlerini) tahlil ile mezcetmek (bağdaştırmak) vazife veya hakkını hayli ihmal ettim. Eserimde bir tarafgirlik meyli tevehhüm edilmesini (varsayılmasını) istemedim. (...)

Yazdığım tarih faslında muteber vesikalara, itimada lââyık şifahî (sözlü) ve tahrirî (yazılı) şهادetlere istinat etmeyen hiçbir nokta yoktur. Hatta şahıslar arasında geçen muhaverele (karşılıklı konuşmalar) bile kendilerinin veya muhataplarının şهادetlerine müstenittir. Hasılı, ilmî medlul (deliller) ile bir tarihtir. Son zamanlarda gazetelerimizde revaç (rağbet) bulan tarihî romanlardan değildir. (...)

Yalnız, daha söze başlarken söylediğimiz gibi, tarihimizin bu muzlim (zulmetli) faslını teşkil eden vak'aları, aralarında mühim eksikler bırakmayarak birbirine zincirlemeyi temin etmiş bulunmakla beraber, bazı noktalarda hakikati hayal meyal seçtiren loşluklar kalmıştır. (...) Maksudımız Harb-i Umumî'ye (1. Dünya Savaşı'na) girmek mi, yoksa müsella (silahlı) bir bitarafılık (tarafsızlık) muhafaza ederek, zuhur edebilecek (ortaya çıkabilecek) fırsatlardan istifade etmek mi doğru olurdu? davasını tazelemek değildir. (...) Biz yanlış veya doğru yapılmış olsun Harb-i Umumî'ye nasıl sürüklendiğimizi göstermek istiyoruz."

İçeriğin yanı sıra yazarken nelere dikkat ettiğine dâir de açıklamalarda bulunuyor. Meselâ, tafsilattan kaçındığını söylüyor. "... son derece meraklı ve istifadeli olan o tarih fasıllarını da mevzuu pek mahdut (sınırlı) olan böyle bir kalem tecrübesinin içine sığdırmaya imkân göremiyoruz. Bu sebeple pek çok tafsilattan sarf-ı nazar edildi (kaçınıldı)."

Kitap değil, tefrika mantığına bağlı kalıyor. Pek dipnot kullanmıyor, alıntıları metin içerisinde veriyor.

Olan biten bizzat yaşarcasına kaleme alınmış. Yöneticilerin aralarındaki konuşmaları yanlarında bulunuyormuşcasına aktarıyor. Devrin önemli şahsiyetlerinin hâtıratlarını okuduğu anlaşılıyor. Ayrıca, pek çok kişiden aldığı şifahî bilgileri de değerlendirmiş. Bu konuda şunu söylüyor: “İsmi zikretmeğe (anmağa) mezun olmadığımız, fakat hafızasının ve sözünün doğruluğundan emin olduğumuz bir zatın anlattığına göre...” Bir roman gibi yazılmış olsa da, konusunu iyi araştırdığından inandırıcılığı son derece yüksek. Olayları yorumlamada bir hayli mahir. Bir stratejist gibi. Tefrikada pek çok özel bilgiye rastlıyoruz. Hükümetin kasasında ne kadar para olduğunu bile yazıyor. Çok okuyan ve fikreden biri olduğu anlaşılıyor. Yabancı dil bilmenin verdiği avantajla, o devirde ilişkide olduğumuz ülkelerin bilgi kaynaklarından da yararlanıyor. Alman vesikaları gibi. Numaralarını vererek telgraf metinleri aktarıyor: “Bu 2 Ağustos tarihli ve 408 numaralı telgrafname İstanbul telgrafhanesine akşam üzeri saat altıyı iki geç veriliyor.” Gibi.

Dinî duyguları diri biri intibai vermiyor. İtilâf ve Hürriyet Fırkası yöneticilerini mürteci (gerici) olarak niteliyor. 2. Abdülhamid'ten hoşlanmıyor. Yine hoşlanmadığı İttihat ve Terakki yöneticilerini eleştirirken, “Abdülhamit hükümet-i menzilesine (zayıf hükümeti durumuna) düşmüşler” diyerek hissiyatını dışa vuruyor. Buna karşılık “Büyük Gazi” diye anarak Mustafa Kemal'i yüceltmeyi ihmal etmiyor. “Bu son 12 sene zarfında memleketimiz, geçirdiği inkılâplarla, belki bir asırlık zaman tayyetmiştir” (sıçramıştır) gibi yorumlar-

la devrin ruhuna bağılı olduğunun işaretlerini veriyor. 8.Bölümde 1914 yılı ele alınarak Ermeni ve Kürt ayaklanmaları konusuna giriliyor. Bu münasebetle İttihat ve Terakki yöneticilerini ağır bir dille suçluyor: "Sadrazam Sait Halim Paşa gafil, Harbiye Nazırı Enver Paşa muğfil (aldatan), Dahiliye Nazırı (Talât Paşa) münkir (inkâr eden), Bahriye Nazırı Cemal Paşa bihaber" (habersiz). Ayrıca, Adana'da Ermeni komitelerinin çıkarttığı isyanı tahkikata mebus Agop Babikyan'ın memur edilmesini bir gaflet olarak görüyor.

Dili biraz eski olmakla beraber, Türkçe'ye hâkim olduğu görülüyor. Gazetenin dili de farklı değil. Belirtmeden geçmeyelim, tefrikanın neşrinde bir hata yapılıyor. Buna dâir 8. Bölümün başına bir izah konuluyor. Deniliyor ki: "Milliyet karilerinin (okurlarının) büyük bir alâka ile takip ettikleri bu tefrikanın dercinde (yayınında) bir hata olmuştur. Mürettipfanede (dizgi ve sayfa düzenleme kısmında) yapılan bir yanlışlık yüzünden Pazar günü çıkan 7 inci tefrika ile dün intişar eden (yayımlanan) 8inci sayı arasından bir kısım eksik çıkmıştır. Bu yanlışlıktan dolayı karilerimizden arzı itizar ederiz (özür dileriz)." Anlaşılan o ki, o tarihte gazeteciliğimiz henüz profesyonelleşme aşamasına gelmemiş.

Yazım konusunda dönemin anlayışını yansıttığını kabul edebileceğimiz bugünkü kullanımdan farklılıklar görüyoruz. Meselâ, yazar isimlerde büyük harfle başlamayı sadece ilk kelime yapıyor. İttihat ve terakki gibi. Bazı isimleri parantez içine alıyor. Bazı kelimeleri bugünkü kullanımından farklı yazıyor. İstatüko, İnos-Midye gibi. Hem yazar, hem de gazete tamlamalar yapmıyor. Arzı itizar gibi. Fransızca'ya hâkim olduğu anlaşıyor. Bazı

kelimeleri bu dilde yazıyor. Ethnographique gibi. Bazen de Fransızca'dan aldığı kelimeleri okunduğu gibi yazıyor. Jeneral gibi. Veya galat olanı (yaygın yanlış kullanımı) tercih ediyor. Müsyü gibi. Bunları düzelttim.

Yer yer güzel ve anlamlı tesbitlerde bulunuyor: "Meşrutiyet devresinin sadrazamları, şişenin içindeki şeyle hiçbir alâkası olmayan birer 'etiket' gibidir". Bir başka örnek: "Enver Paşa'nın Talât Paşa'ya ettiği yemin, vaktile Karamanoğulları'nın koyunlarına bir güvercin saklayarak, göğüslerindeki cana yemin etmeleri kabilinden olsa gerektir."

Son olarak şunu da belirteyim: Tefrikada tarafımdan pek çok tashih yapıldı, yazım hataları giderildi. Genel okuyucunun anlamını bilemeyeceğini düşündüğüm tam 1.000 adet kelime sayfa altında açıklandı. Kitabın sonuna bir de Dizin eklendi.

Tefrikayı lütfeden ve yayımla ilgili yardımlarını esirgemeyen aziz dost Ali Birinci'ye halisane (temiz kalplilikle) teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik (başarıya ulaştırma) Allah'tandır.

BİR TARİHÎ KURBAN ARİFESİ

On altı sene evvel 1914 Teşrin-i evvelinin¹ yirmi dokuzuncu Perşembe günü kurban bayramı arifesi.. Üç aydan beri devam etmekte bulunan Harb-i Umumî'nin² husule getirdiği³ fevkalâdelikten dolayı eski paytahtta⁴ resmî daireler tamamen kapalı bulunmadığı gibi İstanbul sokaklarında da hareket ve kalabalık her vakitkinden hayli ziyade...

Dairelerin ekserisinde kalem-i mahsuslar⁵ çalışıyor; mühim erkân⁶ yerlerinde...

Hususiyle⁷ Harbiye Nezareti'nde hummalı⁸ bir faaliyet göze çarpıyor...

O gün dairelerine uğrayan vükelâdan⁹ biri de Çürüksulu Mahmut Paşa'dır. Mahmut Paşa hasta olduğundan onbeş

¹ Teşrin-i evvel: Ekim ayı.

² Harb-i umumî: Umumî harb (1. Dünya Savaşı).

³ Husûle getirmek: Meydana getirmek, ortaya çıkarmak.

⁴ Paytaht: Başkent.

⁵ Kalem-i mahsus: Özel kalem.

⁶ Erkân: Yüksek rütbeli görevliler.

⁷ Hususiyle: Bilhassa, özel olarak.

⁸ Hummalı: Hareketli, sık.

⁹ Vükelâ: Vekiller, nâzırlar.

gün kadar evinden çıkmamış ve vukuatı¹⁰ takip edememiş. Bunun için arife günü olmasına rağmen, malûmat¹¹ almak ümidile, makamına gelmiş.

Mahmut Paşa'nın o günü nasıl geçirdiğini şimdilik bir tarafa bırakıp akşam üzeri kendisini arıyacak olursak saat altıya doğru Sadaret Dairesi'nden¹² çıkıp yaya olarak Bâbiâli Caddesi'nden aşağıya doğru indiğini görürüz.

Adımlarını takip ederek Paşa ile beraber köprünün kaldırımlarından taşmakta bulunan kalabalığa karışalım.

Bir iki dakika sonra, kendisini hususî surette tanıdıkları hallerinden belli olan, birkaç erkân-ı harp zabitanın¹³ Paşa'ya yaklaşıp selâmladıklarını, aralarında hararetli bir muhavere¹⁴ başladığını ve söz ilerledikçe Nafia Nazırı'nın¹⁵ yüzünde derin hayret ve endişe alâmetleri¹⁶ belirmeğe başladığını görürüz.

Acaba bu heyecanlı muhavere neden bahsolunuyordu?

Biraz daha yaklaşıp kulağımızı kabartırsak erkân-ı harp zabiteleri Mahmut Paşa arasında şöyle bir muhaverenin geçtiğini işitiriz:

Zabitler - Karadeniz muzafferiyeti¹⁷ hakkında ne haber?

Nazır - Hangi Karadeniz muzafferiyeti?

¹⁰ Vukuat: Vukubulan şeyler, olanlar, olaylar.

¹¹ Malûmat: Bilgi, haber.

¹² Sadaret Dairesi: Sadrazamın makamı.

¹³ Erkân-ı harp zabiti: Yüksek rütbeli subay.

¹⁴ Muhavere: Konuşma, görüşme.

¹⁵ Nafia Nazırı: Bayındırlık bakanı.

¹⁶ Alâmet: İşaret.

¹⁷ Muzafferiyet: Zafer kazanma, galibiyet.

Karadeniz'de Rus donanmasile bir bahrî muharebe¹⁸ olmuş biz galip gelmişiz.

Paşa Hazretleri bu rivayetler¹⁹ herkesin ağzında...

Benim malûmatım yok. Şimdi Sadrazam Paşa'nın yanından çıkıyorum. Eğer onun malûmatı olsa bana haber vermesi lâzımdı.

İki taraf hayretler içinde ayrıldıktan sonra Mahmut Paşa'nın, Sadrazamı bir kere daha görmek ve bu rivayetlerin doğru olup olmadığını anlamak için derhal geri dönmesini pek tabîî bulursunuz değil mi?

Sait Halim Paşa kabinesinin Nafia Nazırı'nı kısa bir müddet için bırakalım da tekrar sabahtan beri İstanbul'da cereyan etmekte bulunan vukuatın diğer safhalarına bir göz gezdirelim.

Maliye Nazırı da o gün dairesine uğruyor; fakat yerine varır varmaz müşavir Sör Richard Cravford'tan endişe verici bir haber alıyor.

İngiliz müşaviri diyor ki:

- Tarafınızdan Mısır hududuna tecavüz edilmeğe başlandığı cihetle²⁰ zuhuru²¹ kuvvetle muhtemel bulunan harp ihtimallerine karşı İngiliz sefiri bütün İngiliz tebaasına²² derhal harekete hazır bulunmaları için emir vermiştir.

¹⁸ Bahri muharebe: Deniz savaşı.

¹⁹ Rivayet: Söylenti.

²⁰ Cihetle: Sebeple.

²¹ Zuhur: Meydana gelme, görünme - <https://rantey.org>

²² Tebaa: Halk, ahali.

Zaten Harb-i Umumî'nin başlangıcından, yani üç aydan beri Heyet-i Vükelâ Enver Paşa'nın niyet ve hareketlerinden kuşkuluyor; her gün harbe iştirakimizi zarurî bir şekle sokacak bir vak'a ihdas edilmesinden²³ endişe ediliyordu. Fakat o sabah ne Sadrazam, ne de Dahiliye Nazırı Talât Bey yerlerine gelmemişlerdir. Sör Richard'ın verdiği haberden onları malûmattar etmek ve şayet sahih²⁴ ise mütemmim²⁵ malûmat almak mümkün olamıyor.

Bu vahim haberin verdiği heyecanla yerinde kalamayan Nazır öğleden sonra Adliye Nazırı İbrahim Bey'i buluyor ve Mısır hududundaki hadiseler ve İngiltere ile harp ihtimallerine dair aldığı haberi anlatıyor; fakat İbrahim Bey bu havadise²⁶ pek ehemmiyet²⁷ verir gibi görünmüyor. Muhatabına²⁸ "daha mühim bir haber için gidip Sadrazamı görmek lâzım geldiğini" söylüyor.

Kuvvetli bir harp ihtimalinden daha mühim bir mesele harbin fiilen tahakkukundan başka ne olabilirdi?

1918 Mütarekesini²⁹ müteakip Meclis-i Mebusan tarafından teşebbüs edilen tahkikattaki³⁰ ifadelere nazaran³¹ bu şayan-ı dikkat³² muhavere daha ziyade tamik edilmemiştir.³³

²³ İhdas etme: Yeni bir şey ortaya koymak.

²⁴ Sahih: Gerçek, doğru.

²⁵ Mütemmim: Tamamlayıcı.

²⁶ Havadis: Haber, haberler.

²⁷ Ehemmiyet: Önem.

²⁸ Muhatab: Kendisine söz söylenen, konuşulan kimse.

²⁹ Mütareke: Mondros Mütarekesi.

³⁰ Tahkikat: Araştırma, soruşturma.

³¹ Nazaran: Göre, nisbetle.

³² Şayan-ı dikkat: Dikkat çekici.

³³ Ta'mik edilmemiş: Derinleştirilmemiş.

İki Nazır³⁴ biraz sonra Sadrazamın yanında birleşmek üzere ayrılmışlar.

Şimdi onları da yollarında bırakalım da gözlerimizi, o sabah Sadarete gelmeyen ve hatta telefonla kendisini arayan Nazırlara arife münasebeti ile teşrif³⁵ etmeyeceği haber verilen, Sadrazam Sait Halim Paşa'ya çevirelim.

O günü Yeniköy'deki yalısında müsterihane³⁶ geçirmek niyeti ile uykudan kalkan Sadrazam hayatının en heyecanlı günlerinden birisini yaşayacağını hayalinden bile geçirmediği bir sırada İngiliz sefirinin³⁷ pek mühim bir meseleye dair kendisini görmeğe geldiği haber veriliyor.

Sör Lovis Mallet'in ziyaretini derhal kabul etmeğe mecbur oluyor.

İleride göreceğimiz gibi, Harb-i Umumî'nin zuhurundan beri Sadrazam İstanbul'daki İtilâf³⁸ sefirlerine her halde bitaraf kalacağımıza dair teminat vermekle vakit geçirmiştir.

Göben ve Breslâv'ın Çanakkale'ye girmeleri, Almanya'dan hemen her gün zabıt ve mütehassıs³⁹ efrat⁴⁰ gelmesi, Amiral Suşon'un donanmamıza kumandan tayini, Mısır

³⁴ Nâzır: Bakan.

³⁵ Teşrif etme: Gelme.

³⁶ Müsterihane: Rahatlıkla, emniyetle.

³⁷ Sefir: Büyükelçi.

³⁸ İtilâf: 1. Dünya Harbi'nde bir cephe kurmak üzere anlaşılan devletler.

³⁹ Mütehassıs: Derin bilgi sahibi.

⁴⁰ Efrat: Fertler, kişiler.

hududuna sevkıyat yapılması gibi hemen her gün zuhur eden hâdiseler vesileleri ile Sait Halim Paşa bu teminatı tekrarlamıştır!

İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından bu safhalara dair neşredilen mavi, sarı... renk, renk kitapların, bir çok sahifesinde Sadrazamın bu kabil⁴¹ beyanatı⁴² nakarat⁴³ gibi sık sık geçer; fakat bu mutantan⁴⁴ teminata rağmen vukuatın cereyanını hiç değiştirmediğini gören İtilâf sefirlerinin Sait Halim Paşa'nın hüsnüniyetine⁴⁵ değil, fakat nüfuz⁴⁶ ve kiyasetine⁴⁷ karşı itimatlarının her gün biraz daha azaldığı görülür.

O gün de, Mısır hududundaki hâdiseler münasebeti ile kendisini görmeğe gelen İngiliz sefiri ile muhaveresi, memleketi Harb-i Umumî'ye sevk eden İttihat ve Terakki kabinesinde Sadrazamın vaziyet ve derece-i ehemmiyetini ve nasıl inanılmaz bir gaflet içinde yuvarlandığını göstermek itibariyle ibret alınacak bir sahne arz eder:

İngiltere Hariciye Nezareti tarafından bu safhaya dair neşredilen kitabın (176) numaralı vesikasına göre 29 Teşrin-i evvel sabahı Sait Halim Paşa'yı ziyarete giden İngiltere sefiri Sadrazama şu sözleri söylemiştir:

— Paşa Hazretleri hâl ve mevkie hâkim değilsiniz. Kabinede ihtilâf vardır. Ve bunu da herkes biliyor. Eğer

⁴¹ Kabil: Bu gibi.

⁴² Beyanat: Açıklamalar.

⁴³ Nakarat: Tekrarlana tekrarlana bıkkınlık veren söz.

⁴⁴ Mutantan: Gösterişli, süslü.

⁴⁵ Hüsnüniyet: İyi niyet, temiz kalblilik.

⁴⁶ Nüfuz: Bir kimsenin emir ve hükümlerinin islemesi, geçerli olması.

⁴⁷ Kiyaset: Uyanıklık, anlayışlılık, kavrayışlılık.

Harbiye Nazırı, Mısır aleyhine sevkıyat yapmağa kalkışacak olursa bunu siz men'e⁴⁸ muktedir olamayacaksınız.

Birkaç saat sonra Karadeniz vak'asını haber alacağından zerre kadar şüphelenmeyen muhatabı her vakit yaptığı gibi "hükûmetin muvafakatı"⁴⁹ olmaksızın askerî fırkanın⁵⁰ hiçbir şey yapamayacağı" teminatını tekrarlamış; fakat İngiltere sefiri söze devam ederek "Alman heyet-i askeriyesinin iadesi ile hükûmetin kuvvetini göstermesi icap ettiğini, yoksa mutlaka zuhur edecek"⁵¹ bir hâdise üzerine pasaportlarını istemeye mecbur kalacağını ve Alman tebligat-ı⁵² resmiyesinin bile Vistule hezimetini⁵³ tevil⁵⁴ edemediği bir sırada İtilâf zümresi ile harbe tutuşacağımızı ilâve ederek çekilip gitmiş.

Biçare⁵⁵ Sait Halim Paşa artık alışmaya başladığı bu her günlük heyecanla da kalmıyor. Öğleden biraz sonra Talât Bey'le Enver Paşa yalıya telefon ederek "Sadrazamın behemehâl⁵⁶ sadarete teşrif etmeleri" lüzumunu arz ediyorlar. Sait Halim Paşa da, endişe ile karışık bir merakla, Bâbıâli'ye⁵⁷ doğru yola çıkıyor.

⁴⁸ Men: Mani olma, önleme.

⁴⁹ Muvafakat: Müsaade etme, razı olma.

⁵⁰ Fırka: Topluluk, insan kalabalığı.

⁵¹ Zuhur etmek: Ortaya çıkmak.

⁵² Tebligat: Bildiri, mesaj.

⁵³ Hezimet: Yenilgi.

⁵⁴ Tevil: Başka şekilde yorumlamak, görünür-bilinir mânası dışında mâna vermek.

⁵⁵ Biçare: Çaresiz.

⁵⁶ Behemehâl: Her ne pahasına olursa olsun. <https://rantey.org>

⁵⁷ Bâbıâli: Sadrazamlık binası, hükümet binası.

SUŞON EFENDİ NELER YAPMIŞ!

Sadrazam, Dahiliye ve Harbiye Nazırlarının daveti üzerine, Yeniköy'de arife istirahatinden vazgeçerek öğleden sonra saat üçe doğru Bâbîâli'ye geldiği vakit kimseyi bulmuyor. Biraz sonra Adliye Nazırı İbrahim Bey de Sadarete geliyorsa da onda da Sait Halim Paşa'nın merakını teskin edecek⁵⁸ bir haber yok. Fakat biraz sonra Harbiye Nazırı Enver Paşa zuhur ediyor. Ve Sadrazamın Bâbîâli'ye davet edilmesini icap eden hadiseyi anlatarak diyor ki:

- Şimdi bir telsiz geçiyor (Bizim istasyon vasıtasıyla Berlin'e olacak) Bundan anlaşıldığına göre Karadeniz'de donanmamız ile Rus donanması arasında bir müsademe⁵⁹ olmuş!

Sadrazam şaşırıyor, fevkalâde telâş göstererek vak'anın nerde ve nasıl olduğunu soruyor. Enver Paşa "Boğaz haricinde olmuş. Ruslar top atmışlar bizimkiler de mukabele etmişler" tarzında müphem⁶⁰ bir cevap veriyor.

Sait Halim Paşa söylenmeğe başlıyor, "Ben donanma Karadeniz'e çıkmasın demiyor mu idim? Sözüm dinlen-

⁵⁸ Teskin etmek: Yatıştırmak, sâkinleştirmek.

⁵⁹ Müsademe: Çarpışma. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

⁶⁰ Müphem: Belirsiz, anlaşılmaz.

seydi bu vak'a olmazdı", falan diye Enver Paşa'ya serzeniş etmeğe⁶¹ başlıyor, fakat vaziyetin vahâmetini⁶² derhal kavrayamıyor; Harbiye Nazırının verdiği haberin derecesi sıhhatini anlamak için Sadaret tercümanı Esat Fuat Bey'i çağırarak, havadisın menbaini⁶³ söylemeksizin, Rusya sefirinden malûmat almağa gönderiyor.

Esat Bey, Beyoğlunda Rusya sefarethanesine gittiği vakit sefirin gezinmek üzere Şişli tarafına gittiğini söylüyorlar. Tekrar arabaya atlıyarak mösyö de Giers'e Taksim'de mülâki oluyor.⁶⁴ Fakat böyle kalabalık bir yerde kulağı ağır işiten sefirle konuşmak müşkil. Yüksek sesle Fransızca bir muhaverinin gelip geçenler tarafından duyulması, Karadeniz vak'asına dair haberin derhal şüyu⁶⁵ mahzuru⁶⁶ var. Nihayet Mösyö de Giers'ın refakatinde⁶⁷ bulunan sefaret müsteşarı Mösyö Gulkévitch Esat Bey'in suallerini sefire Rusça aktarıyor. Bu tercümanlık sayesinde etrafta bulunanların bir şey sezmesine mahal⁶⁸ bırakılmıyor.

Mösyö de Giers havadisın nereden alındığını soruyor ve Esat Fuat Bey'den "Şehrin bazı taraflarında, nereden çıktığı belli olmayarak şayi olmuş!" bir rivayetten ibaret olduğu cevabını alınca:

— Hiç zannetmem. Böyle bir şey olsaydı şimdiye kadar haber almaklığım lâzım gelirdi. Tarafımdan Sadrazam Paşa'ya söyleyin, merak etmesinler.

⁶¹ Serzeniş etmek: Sitem etmek, çıkışmak.

⁶² Vahâmet: Ağırılık, zor durum.

⁶³ Menba: Çıkış yeri, kaynak.

⁶⁴ Mülâki olmak: Görüşmek, buluşmak, kavuşmak.

⁶⁵ Şüyu: Yayılma, herkes tarafından bilinme.

⁶⁶ Mahzur: Sakınacak, korkulacak, çekinilecek şey.

⁶⁷ Refakat: Eşlik.

⁶⁸ Mahal: Taraf.

Diyor; fakat bu sadre şifa⁶⁹ verici cevabın Sait Halim Paşa'ya gelmesine kadar Bâbîâlî'de vaziyet inkişaf⁷⁰ ederek bir takım feci ve hatta mudhik⁷¹ levhalar teakup⁷² ediyor.

Sadaret tercümanının Beyoğlu'na doğru yola çıkmasından biraz sonra Maliye Nazırı Sadaret'e geliyor, Adliye Nazırının birkaç saat evvel kendisine ihsas etmiş⁷³ bulunduğu mühim haberin neden ibaret olduğunu öğreniyor ve müteakiben Talât Bey'le refakatinde Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve biraz sonra da Meclis-i Mebusan reisi Halil Bey odaya giriyorlar. Vak'ayı bildikleri bedihi⁷⁴ olduğundan kendilerine ayrıca havadis vermek zahmeti ihtiyar⁷⁵ olunmuyor; fakat tam o sırada Odesa'nın donanmamız tarafından topa tutulduğuna dair bir haber geliyor. Bu havadis, galiba, Odesa'daki İngiliz konsolosu tarafından İstanbul'da İngiltere sefaretine gönderilen bir telgraftan çıkmış.

Hazırûn⁷⁶ tarafından işin o dereceye vardığına ihtimal verilmiyorsa da mübahase⁷⁷ hareketleniyor.

Sadrizam tekrar söylenmeğe başlıyor. Cereyan-ı ahvalden⁷⁸ haberdar edilmeyerek sürüklendiğinden, tefrika⁷⁹

⁶⁹ Sadre şifa: Kalbe şifa.

⁷⁰ İnkişaf: Gelişme, açığa çıkma.

⁷¹ Mudhik: Komik, maskara.

⁷² Teakup: Arka arkaya gelme.

⁷³ İhsas etmek: Hissettirme, sezdirme.

⁷⁴ Bedihi: Besbelli, apaçık.

⁷⁵ İhtiyar: Seçme, tercih etme.

⁷⁶ Hazırûn: Hazır olanlar, bulunanlar.

⁷⁷ Mübahase: Karşılıklı konuşma.

⁷⁸ Ahval: Hâller, durumlar, vaziyetler.

⁷⁹ Tefrika: Ayrılma, anlaşmazlık.

çıkarmamak için şimdiye kadar her şeyi kabul etmiş ise de badema⁸⁰ böyle yapamayacağından; eğer arzu ederlerse harp taraftarlarının memleketin mukadderatını deruhte⁸¹ edebileceklerinden, fakat kendisinin harp etmiyeceğinden bahsediyor.

Vak'anın müstahzar⁸² olabileceğine dair Sadrazamın imasını⁸³ anlayan ve zaten hazırûndan bir kısmının şüpheli bakışları kendisine müteveccih⁸⁴ bulunan Enver Paşa meseleden evvelce haberdar olmadığını ve şimdiye kadar kendiliğinden bir şey yapmadığını temin ederek çekiliyor.

Tam bu sırada kapı açılarak Nafia Nazırı içeri giriyor ve derhal sahne değişiyor.

Sabahleyin Sadrazamı yerinde bulamayan ve o gün gelmeyeceği cevabını alan Mahmut Paşa, biraz sonra Dahiliye ve Harbiye Nazırlarının daveti üzerine Sait Halim Paşa'nın Bâbîâli'ye geleceğini haber almış. Demek ki, mühim bir şey var. Kabine reisi tarafından belki çağrılır ümidi ile saat beşe kadar bekledikten sonra merakı büsbütün artarak Sadrazamın yanına gelmiş.

Mahmut Paşa'nın gelmesi üzerine sadaret odasında feci olduğu kadar gülünç bir komedyâ oynanıyor.

Nafia Nazırı arkadaşlarının yüzünde endişe alâmetleri seziyor. Hususile İbrahim Bey'i pek düşünceli ve müteessir görüyor; fakat orada bulunanlardan hiç biri içlerini

⁸⁰ Badema: Bundan sonra, artık.

⁸¹ Deruhte: Üstüne alma, yüklenme.

⁸² Müstahzar: Hazırlanmış, hazır.

⁸³ İma: Dolaylı, üstünlüğe, kafa kılafı. Arşiv: <https://rantey.org>

⁸⁴ Müteveccih: Yönelen, dönen.

kemirmekte bulunan Karadeniz vak'asına dair –tâbir-i mahsusla-⁸⁵ şakk-ı şefe⁸⁶ etmiyor! İtalyanların Avlonya'ya asker çıkardıklarına dair bir rivayetten ve Arnavutluk meselesinden bahsolunuyor. Nafia Nazırı da bir müddet sonra veda ederek Bâbîâli'den çıkıyor.

Endişeyi mucip⁸⁷ yeni bir şey olmadığından mutmain olarak⁸⁸ Sadrazamın yanından çıkan Nafia Nazırının Karadeniz vak'asını köprü üzerinde nasıl haber almış bulunduğunu ve malûmat almak üzere tekrar Bâbîâli'ye doğru geri döndüğünü evvelce görmüştük.

⁸⁵ Tâbir-i mahsus: Özel bir ifade biçimi ile, yorumla.

⁸⁶ Şakk-ı şefe: Ağız açmak.

⁸⁷ Mucip: İcap eden, gerekten. <https://rantey.org>

⁸⁸ Mutmain olmak: Müsterih olmak, emin olmak, şüphe etmemek.

CİHAN HARBİNİN İLK KURBAN BAYRAMI!

Mahmut Paşa ikinci defa Sadaret'e geldiği vakit Sait Halim Paşa yalısına girmiş ve vükelâ dağılmış bulunuyor. O da Dahiliye Nezaretine Talât Bey'in yanına gidiyor.

Adliye Nazırı İbrahim, Meclis-i Mebusan reisi Halil ve İzmir valisi Rahmi Bey'lerle daha birkaç zatı orada toplanmış buluyor. Köprüde işittiği haberin doğru olup olmadığı soruyor. "Evet, böyle bir haber geldi., diyorlar.

- Vaktiyle niçin haber vermediniz? serzenizişine:
- Alınan haber pek mühim olduğu için! Cevabını veriyorlar.

Nafia Nazırının Rus donanması ile çarpışmanın bizi İtilâf zümresi ile harbe sevk edeceğine, İngilizlere karşı Boğazlar'dan Basra'ya kadar sahillerimizin açık bulunduğuna ve harbin daha bir çok mahzurlarına dair mütalâatına⁸⁹ karşı Talât Bey işi şakaya dökerek:

- Canım fena mı, Batum'u ve Çürüksu'yu alırız, diyor.

Paşa biraz daha söylendikten sonra naçar⁹⁰ evine döndüğü vakit eski kabine arkadaşlarından bir zat ziyaretine geliyor, söz arasında Sivastopol'un tarafımızdan topa tutulduğundan haberi olup olmadığını soruyor. Tabîî yok! Derhal Sadrazama telefon ediliyor. O da buna ihtimal vermiyor. Bahriye Nazırının, kulüpte olduğu öğrenilerek, rahatsız edilmiyor. Fakat nihayet Talât Bey'den telefonla şöyle bir cevap geliyor:

— Belki Suşon efendi iyi bir şey de yapmıştır.

Harb-i Umumî'ye fiilen iştirakimizin ilk günü İstanbul'da hükûmet mahfilinden⁹¹ kulağımıza irişebilen son söz budur.

Karadeniz vak'asının ertesi günü 30 Teşrin-i evvelde bayram münasebetile sarayda muayede⁹² var. Bu merasimden evvel vükelâdan bir kısmı Bâbiâli'de Şeyhülislâmın riyaseti altında toplanıyorlar. Ertesi günkü gazetelerde Sadrazamın bu vükelâ meclisine riyaset⁹³ etmemesi rahatsız olması ile tevil⁹⁴ ediliyor.

Gene gazetelerin haber verdiğine göre bu içtimadan⁹⁵ evvel vükelâdan bazıları da Şişli'de Bahriye Nazırının evine giderek Cemal Paşa ile görüşmeğe lüzum görüyorlar ki, bu ziyareti-Yanılmadığımızı kuvvetle ümit ederek- Karadeniz hadisesinin haberi olmaksızın ikâ edilmesi⁹⁶ üzerine

⁹⁰ Naçar: Çaresiz, mecbur.

⁹¹ Mahfil: Çevre.

⁹² Muayede: Bayramlaşma.

⁹³ Riyaset: Reislik, başkanlık.

⁹⁴ Tevil etmek: Sözü başka bir şekilde yorumlamak, farklı mânâ vermek.

⁹⁵ İçtima: Toplanma, bir araya gelme. - <https://rantey.org>

⁹⁶ İkâ etmek: Yapmak.

Bahriye Nazırının fevkalâde müteessir olduğuna ve hatta istifaya kalkıştığına dair o zaman etrafa yayılan ve Avrupa gazetelerine bile geçen şayiaları müeyyid⁹⁷ bir serrişte⁹⁸ gibi telâkki⁹⁹ edebiliriz. Hattâ ertesi sabah kendisini tebrike giden Pertev Paşa'ya da Karadeniz vak'asından bahsolunurken, "böyle istemiyorduk ama oldu!, diye izhar-ı telehhüf¹⁰⁰ etmesini de Cemal Paşa'nın bu meseledeki vaziyetini tenvir etmek¹⁰¹ itibariyle burada kaydetmeğe lüzum gördük.

Sadrazam muayede de hazır bulunamıyacağını bir tezker¹⁰² ile Talât Bey'e bildirmiş. Saray'da bütün muhavere-lerin Karadeniz hâdisesine dair cereyan ettiğini söylemeğe hacet¹⁰³ olmasa gerek. Nafia Nazırı vükelânın hemen orada bir içtima akdetmesini¹⁰⁴ teklif ediyorsa da Talât Bey öğleden sonra saat üçte Sadrazamı tebrike gidilerek orada birleşileceğini söylüyor; fakat kabinenin iç halka âzası muayedeyi müteakip Meclis-i Mebusan reisi Halil Bey'in Nişantaşı'ndaki ikametgâhında¹⁰⁵ toplanıyorlar. Bu içtimada neler konuşulduğu, çok korkarız ki, tarihimize geçemeyecektir. Yalnız Talât Paşa merhum hatıratında, "orada Enver Paşa'yı çok sıkıştırdım. Vukuundan evvel Karadeniz vak'asından haberdar olmadığını musirren¹⁰⁶ söyledi. Yemin etti." diyor!

⁹⁷ Müeyyid: Teyid eden, kuvvetlendiren, pekiştiren.

⁹⁸ Serrişte: İpucu, bahane.

⁹⁹ Telâkki: Kabul etme.

¹⁰⁰ Telehhüf: Yanıp yakılma, sızlanma.

¹⁰¹ Tenvir etmek: Aydınlatmak.

¹⁰² Tezkere: Kısa yazı, pusula.

¹⁰³ Hâcet: İhtiyaç duyulan şey, lüzum.

¹⁰⁴ Akdetmek: Mukavele etmek, ittifak yapmak.

¹⁰⁵ İkametgâh: Oturma yeri, ikametgâhı. - <https://rantey.org>

¹⁰⁶ Musirren: Israr ederek, üsteleyerek.

Vükelâ öğleden sonra, birer ikişer Sadrazamın yalısında toplandıkları sırada İtilâf sefirleri de gelip Sait Halim Paşa ile görüşüyorlar.

Onlar gittikten sonra akdedilen mecliste vaziyet hakkında müzakere ediliyor. Talât Bey'in hatıratında anlattığına göre vükelânın ekseriyeti derhal harbe girilmesine taraftar değil. Sadrazam başta olmak üzere bir kısmı da hiç girilmiyerek bitaraflığımızın¹⁰⁷ idamesi¹⁰⁸ mütalâasında bulunuyor.

Bu cereyanlara karşı harbe derhal girilmek lâzım geldiğine, hatta geç bile kalındığına kail¹⁰⁹ bulunan ve bu tereddüt ve taallülerimiz¹¹⁰ devam ederse Almanya ile akdedilen ittifakın semerelerinden¹¹¹ mahrum kalacağımızdan endişe eden Enver Paşa ile Talât Bey nokta-i nazarlarını¹¹² açıkça izhar¹¹³ etmiyorlar.

Sait Halim Paşa ancak o zamana kadar muhafaza edilen bitaraflığı devam ettirebilmek şartıyla Sadarette kalmağa razı olacağını söyleyerek İtilâf devletlerine "Ruslar donanmamıza taarruz etmiş; fakat biz emir verdik, donanmamız avdet¹¹⁴ edecek ve bir daha Karadeniz'e göndermeyeceğiz. Siz de donanmanızı bu taraflara göndermeyin. Hadiseyi dostane bir surette kapatalım." Zemininde bir nota gönderilmesi fikrini ileri sürüyor.

¹⁰⁷ Bitaraf: Tarafsız.

¹⁰⁸ İdame: Devam ettirme, aynı şekilde tutma.

¹⁰⁹ Kail: İnanmış, kabul etmiş.

¹¹⁰ Taallül: Bahane bulma, kaçınma.

¹¹¹ Semere: Fayda, sonuç.

¹¹² Nokta-i nazar: Bakılan yer, bakış açısı.

¹¹³ İzhar etmek: Belirsiz bir fikri açıkça avırmak. <https://rantey.org>

¹¹⁴ Avdet etmek: Dönmek.

Donanmamız Almanların elinde kaldıkça böyle bir suret-i tesviyenin¹¹⁵ imkânsızlığı bedihi olduğundan vükelâdan bazıları İtilâfiyunun¹¹⁶ bu hususa dair aylardan beri tekrar ettikleri metalibatı¹¹⁷ hatıra getiriyorlar. Fakat Enver ve Cemal Paşalar donanmamızın Almanların kumandasından alınmasına şiddetle muhalefet ediyorlar. Hatta aralarında şöyle bir sahne bile geçiyor:

Harbiye Nazırı – Bu gemileri kullanacak ümeranız¹¹⁸ varmı?

Bahriye Nazırı – Büyük gemilere değil, torpidolar¹¹⁹ ile torpido muhriplerinden¹²⁰ mürekkep¹²¹ küçük filolara¹²² bile kumanda edebilecek ümera ve zabitan yoktur!

Hakikî vaziyet, maateessüf,¹²³ bu muhaverenin gösterdiğinden daha vahim. Talât Paşa merhum hatıratında itiraf ediyor ki:

“Hâlihazırın¹²⁴ (yani bitaraflığın) devamı Alman heyet-i askeriyesinin memleketten çıkarılmasına ve Göben ile Breslâv’ın Almanlara tahliye ettirilmesine vabeste¹²⁵ idi; fakat bu şartı icra ettirmeğe hükûmet muktedir bulunmuyordu.”

¹¹⁵ **Tesviye:** Bir seviyeye getirme, düzeltme, düzleme.

¹¹⁶ **İtilâfiyun:** İtilaf devletleri taraftarı.

¹¹⁷ **Metalibatı:** Talepleri, istekleri.

¹¹⁸ **Ümera:** Âmirler, kumandanlar.

¹¹⁹ **Torpedo:** Torpil atan, küçük ve hızlı savaş gemisi.

¹²⁰ **Muhrip:** Küçük ve sür’atli harp gemisi.

¹²¹ **Mürekkep:** Birleşik.

¹²² **Filo:** Gemi topluluğu.

¹²³ **Maateessüf:** Teessüfle, yazık ki.

¹²⁴ **Hâl-i hazır:** Mevcut hâl, simdiki durum.

¹²⁵ **Vâbeste:** Bağlı, ilgili.

Payıtaht¹²⁶ ile beraber hükûmetin Alman gemilerinin topları altında nasıl feci ve naçar bir vaziyette kaldığını gösteren bu itirafın medlûlünü¹²⁷ ileride bütün vuzuh¹²⁸ ve şümûlile¹²⁹ göreceğiz.

Harbiye ve Bahriye Nazırlarının aldıkları vaziyet Meclis-i Vükelâ müzakeratını¹³⁰ mânasız bir karar ittihazına¹³¹ sevk ediyor. Vaziyetin uzun uzadıya müzakerelere tahammülü varmış gibi, "Sadrazamın teklif ettiği şekilde bir nota yazılsın. Eğer İtilâfçılar o teklife kanaat etmeyerek eski taleplerini tekrar ederlerse Alman heyet-i askeriyesi ve gemileri meselesi o zaman düşünülür!" deniliyor.

Meclis dağılmadan evvel biraz daha görüşüldüğü sırada Nafia Nazırı Mısır'a taarruza hazırlandığımızı dair do-laşmakta bulunan rivayetler hakkında Enver Paşa'dan meselenin hakikatini soruyor ve muvaffakiyetle neticelenmesini imkânsız gördüğü böyle bir teşebbüsten üzerimize husumet¹³² celbinden¹³³ başka bir netice çıkamayacağına dair şahsî kanaatini izah ediyor.

Harbiye Nazırı fena halde hiddetleniyor. Muhatabına münfailâne¹³⁴ bir "görürler" fırlattıktan sonra Talât Bey'e dönüp şöyle bir kinayeli¹³⁵ cümle daha savuruyor:

¹²⁶ Payıtaht: Başkent.

¹²⁷ Medlûl: Delâlet edilen, mâna.

¹²⁸ Vuzuh: Açıklık.

¹²⁹ Şümûl: Delâlet etme, bir mâna daha taşıma.

¹³⁰ Müzakerat: Müzakereler, görüşmeler.

¹³¹ İttihaz: Kabul etme, sayma, düşünme.

¹³² Husumet: Hasım olma hâli, düşmanlık.

¹³³ Celb: Getirme, çekme, çağırılma.

¹³⁴ Münfailâne: Kınalımsı, gücenmiş olarak.

¹³⁵ Kinayeli: İmalı, üstü kapalı söz.

— İſitiyor musun Mahmut Paſa ne diyor? Ben orduyu Mısır'a nasıl sevkedermişim!

Nihayet akſam üzeri meclis dağılıyor; fakat o gece yalıda Œeyhülislâm Hayri Bey ile Nafia Nazırı Mahmut Paſa, Ziraat ve Ticaret Nazırı Süleyman Elbistanî ve Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendilerin davet edilmediğı diğerk bir meclis daha akdolunuyor. Vaziyet bir kere daha tetkik edilerek gündüz verilen kararların mânasızlığı ister istemez teslim ediliyor; harbe girmeyerek bitaraflılığını muhafaza edebilmek için Alman heyet-i askeriyesini memleketlerine iade edeceğimizi İtilâf sefirlerine tebliğ etmekten başka bir çare olmadığı bedahetini kimse inkâr edermiyor. Ekseriyet buna karar vermek üzere iken harp taraftarları garip bir manevra çeviriyorlar.

“Vehleten¹³⁶ böyle bir Œey yaparsak Almanya İmparatoru gücenir. Evvelâ Berlin sefirimiz vasıtasıyla soralım” mütalâası ileri sürülerek vahâmeti¹³⁷ her saniye artan bu hayatî mesele bir kere daha sürüncemede¹³⁸ bırakılıyor.

Ertesi günü tekrar Yeniköy'e taşınan bazı vükelâ¹³⁹, Karadeniz vak'asının üzerinden üç gün geçtiğı halde, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Sait Halim Paſa'nın İtilâf devletlerine verilmek üzere bizzat kaleme almakta bulunduğu notayı henüz bitiremediğini öğreniyorlar; fakat hakikatte Sait Halim Paſa İtilâf sefirleri ile görüşerek bulduğı suret-i tesviyenin kabul olunamayacağını anlamış bulunuyor. Pasaportlarını isteyerek İstanbul'u terk etmek emrini alan sefirler müzakere için hareketlerini tehir edeme-

¹³⁶ Vehleten: Birdenbire, aniden.

¹³⁷ Vahâmet: Zor durum, tehlike, güçlük.

¹³⁸ Sürüncemede bırakmak. Kaldırılması için şiddetle çaba göstermemek.

¹³⁹ Vükelâ: Vekiller, nazırlar.

yeceklerini, fakat Almanların memleketten çıkarılmaları esasına müstenit¹⁴⁰ bir suret-i tesviye doğrudan doğruya hükûmetlerine teklif edilirse harbin önü[nün] alınabileceğini söylüyorlar.

O akşam (31 Teşrin-i evvel) Rusya sefiri hareket ediyor. Ertesi akşam da İngiltere ve Fransa sefirleri yola çıkıyorlar.

BAYRAM KOMEDYASININ SON PERDESİ...

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (31 Teşrin-i evvel ve 1 Teşrin-i sâni)¹⁴¹ İtilâf sefirleri İstanbul'u terkettikleri halde Sadrazam hâlâ Londra, Petersburg ve Bordo'ya¹⁴² evvelce söylenilen mânâsız şekilde, bir nota göndererek sulhü muhafaza ve bitarafılıkta devam edebileceğimiz ümidini besliyor ki; İtilâf devletlerinin cevaptan müstağni¹⁴³ gördükleri bu acip¹⁴⁴ vesikanın ne mahiyette olduğunu ileride göreceğiz. Fakat aynı zamanda Meclis-i Vükelâ'nın harbe girişmeğe taraftar olan azasına karşı istinat noktaları bulmağa da çalışıyor.

Filhakika¹⁴⁵ mütarekeyi¹⁴⁶ müteakip Meclis-i Mebusan tarafından tahkikata memur edilen beşinci şubeye verdiği tahriri¹⁴⁷ cevaplarda Sait Halim Paşa tarafından, bayramın ilk günü ve gecesi Meclis-i Vükelânın akdettiği içti-

¹⁴¹ Teşrin-i sâni: Kasım ayı.

¹⁴² O tarihte Fransa Hükûmeti Paris'ten Bordo'ya nakledilmiş bulunuyordu.

¹⁴³ Müstağni: Minnetsiz, ihtiyacı olmayan, tenezzül etmeyen.

¹⁴⁴ Acip: Alışılmışın dışında, garip, tuhaf.

¹⁴⁵ Filhakika: Hakikaten, gerçekten, doğrusu.

¹⁴⁶ Mütareke: Mondros Mütarekesi ile başlayan dönem.

¹⁴⁷ Tahriri: Yazılı.

malardan başka pek şayan-ı dikkat¹⁴⁸ diğer bir içtimadan da şöyle bahsedilmektedir:

“Karadeniz vak’asından sonra İtilâf sefirlerinin sözlerinden bir suret-i tesviyede¹⁴⁹ bulunulacağı ümidine düşmüş isem de malûm olan teklifime muvafakat edemeyecekleri cevabını alınca vükelâyı ve Merkez-i Umumî azasını bendehaneye¹⁵⁰ davet ettim. “Hiç olmazsa bilfiil¹⁵¹ bitaraf kalalım, tecavüz ve taarruz etmeyelim. Turan ve Mısır fütuhâtını¹⁵², Trablus, Tunus, Cezayir vesaire gibi âmalî¹⁵³, rica ederim, bırakalım. Her milletin üç devri vardır: Fütuhât, tevakkuf¹⁵⁴, inhitat¹⁵⁵. Bizimki inşallah inhitat devri değildir; fakat herhalde fütuhât devri de olmadığı bedihi”, dedim; “lâkin¹⁵⁶ iş olacağına vardı. Haberim olmadan Sarıkamış felâketi hazırlandı.”

Vükelâdan iç halkaya dahil bulunmayanların bu içtimaa davet edilmediklerini söylemek zait¹⁵⁷ bir külfet olsa gerektir.

Acaba bu hitabeyi dinleyen Merkez-i Umumî azası ne fikirde bulundular? Sadrazamın “hiç olmazsa fiilen bitaraf kalmak” teklifi nasıl telâkki¹⁵⁸ edildi? Böyle bir hatt-ı

¹⁴⁸ Şâyan-ı dikkat: Dikkate değer.

¹⁴⁹ Suret-i tesviye: Durumu düzeltme hâli.

¹⁵⁰ Bendehane: İnsanın kendi evinden bahsederken alçakgönüllülükle köle evi demesi.

¹⁵¹ Bilfiil: Fiilen, yaparak.

¹⁵² Fütuhât: Fetihler, zaferler.

¹⁵³ Âmal: İşler, yapılan şeyler.

¹⁵⁴ Tevakkuf: Durma, durgunluk, duraklama.

¹⁵⁵ İnhitat: Güçsüz hâle düşme, alçalma, gerileme.

¹⁵⁶ Lâkin: Ama, fakat, ancak, şu kadar ki.

¹⁵⁷ Zâid: Artan, eklenen. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

¹⁵⁸ Telâkki: Kabul etme, alma.

hareket¹⁵⁹ ittihazına¹⁶⁰ maddeten imkân görüldü mü?...
Meçhul!

O garip içtimain el'an¹⁶¹ berhayat¹⁶² bulunan azası bu noktaya, yalnız bu noktaya değil İttihat ve Terakki devresine müsadif¹⁶³ olan tarihimizin muzlim¹⁶⁴ kalan daha bir çok noktalarına dair bildiklerini, bütün bildiklerini nihayet kemal-i samimiyetle¹⁶⁵ tarihimize tevdi¹⁶⁶ edinceye kadar böyle karanlıklara tesadüf etmekliğimiz zarurîdir.

İttihat ve Terakki hükûmetinin Merkez-i Umumî ile münasebetine ibret alınacak bir misal teşkil eden bu içtimain tarihini bayramın üçüncü günü akşamı olmak üzere tesbit edersek yanılmayız sanırız. Zira Karadeniz vak'ası üzerine istifaya kalkışan Sait Halim Paşa'nın hâl-i harbin tahakkukundan sonra bile "hiç olmazsa fiilen bitaraflılığı muhafaza!" gibi sathî bir zihniyet ile olsun Merkez-i Umumî azasını iknaa çalışması için Sadarette kalmağa karar vermiş bulunması lâzım gelirdi.

Merhum Prensın meftur¹⁶⁷ bulunduğu pââyânsız¹⁶⁸ hırs-ı câh¹⁶⁹ bu tebeddül¹⁷⁰ izâha kâfi midir?

¹⁵⁹ Hatt-ı hareket: Hareket çizgisi, yol.

¹⁶⁰ İttihaz: Kabul etme, sayma, tutma.

¹⁶¹ El'an: Halen, şimdi.

¹⁶² Berhayat: Hayatta, yaşayan, sağ.

¹⁶³ Müsadif: Tesadüf eden, rastlayan.

¹⁶⁴ Muzlim: Zulmetli, karanlık.

¹⁶⁵ Kemâl-i samimiyet: Samimi olgunlukla.

¹⁶⁶ Tevdi: Emanet olarak bırakma.

¹⁶⁷ Meftur: Yaradılıştan gelen.

¹⁶⁸ Pâyânsız: Sonsuz.

¹⁶⁹ Hırs-ı câh: Merak ve merak hırsı - <https://rantey.org>

¹⁷⁰ Tebeddül: Değişme, başka şekil alma.

Bahusus¹⁷¹ Karadeniz vak'asına dair ilk haberler İstanbul'a geldiği vakit mürettep¹⁷² bir hadise karşısında bulunulduğu zannı az çok herkese gelmiş, hatta arkadaşları tarafından bile kuvvetli şüphe altında kalan Enver Paşa kendisini şiddetle ve hatta yeminlerle müdafaaya lüzum görmüş iken, bayramın ikinci günü Karadeniz'den avdet eden bazı torpido zabitlerinden tereşşuh¹⁷³ etmeğe başlayan malûmatta tecavüzün tarafımızdan tertip ve ika¹⁷⁴ edildiğine şüphe bırakmıyordu.

Bayramın üçüncü günü Yeniköy'e giden Nafia Nazırı Sadrazamın yanına girmezden evvel yazı odasına muttasıl¹⁷⁵ salonda beklediği sırada Sait Halim Paşa ile Talât ve Halil Bey'ler arasında yüksek sesle hararetli bir mübahase¹⁷⁶, daha doğrusu münakaşa kulağına geliyor; fakat bir çeyrek sonra yanına girdiği zaman Sadrazamı sakın, âdeta beşuş¹⁷⁷ buluyor. O gün Amiral Suşon da gelmiş bulunduğundan Karadeniz vak'asının nerede hâdis¹⁷⁸ olmuş bulunduğunu soruyor. Halil Bey "Boğaz'la Sivastopol arasında olmuş" cevabını veriyor.

İlk haberlerde müsademenin boğazın methalinde¹⁷⁹ vuku bulduğunu zannettiren müphem¹⁸⁰ tafsilâttan sonra orta-

¹⁷¹ Bahusus: Hususiyle, hele, en fazla.

¹⁷² Mürettep: Tertip edilmiş, sıralanmış, düzenlenmiş.

¹⁷³ Tereşşuh: Sızma, sızıntı.

¹⁷⁴ İka etmek: Yapmak.

¹⁷⁵ Muttasıl: Aralıksız, bitişik.

¹⁷⁶ Mübahase: Karşılıklı konuşma.

¹⁷⁷ Beşuş: Güler yüzlü, güleç.

¹⁷⁸ Hâdis: Yeni, sonradan meydana gelen.

¹⁷⁹ Methal: Giriş, özet, özet.

¹⁸⁰ Müphem: Belirsiz, mahiyeti şüpheli.

ya çıkan bu yeni rivayet vak'anın mürettep olduğuna dair kanaatleri bir kat daha teyit¹⁸¹ ediyor.

Hâl-i harbin¹⁸² tarafımızdan kasten ikai bu suretle meydana çıktıktan sonra Sadrazamın istifadan nasıl vazgeçtiğine, daha doğrusu geçirildiğine dair o zaman şayi olan rivayetlere göre Sait Halim Paşa kabine rüfekaşından¹⁸³ ve Merkez-i Umumî azasından bazıları tarafından şiddetli serzenişlere, hatta tehditlere mâruz¹⁸⁴ kalmıştır.

Böyle bir meseleyi resmî vesikalarla tesbit etmek tabîi mümkün olamaz. Fakat Cemal Paşa'nın hatıratında, yukarıda kaydettiğimiz rivayetleri teyit eden bir fıkra vardır.

Merhum bu meseleden bahsederken diyor ki: "Almanlarla akdettiğimiz ittifakı kendileri imza etmiş ve bunun tevli¹⁸⁵ ettiği her nevi mecburiyetlere tevessül¹⁸⁶ zarurî olduğu hakkında birkaç gün evvel verilen karara kendileri de iştirak etmiş bulundukları halde, bu ahvalin netaic-i tabiiyesinden¹⁸⁷ olan bir hâdisenin zuhuru üzerine istifa edeceklerini dermeyân¹⁸⁸ etmeleri kat'iyen gayrikabil-i tecvîz¹⁸⁹ olduğu ciddî bir lisan-ı lââyikle¹⁹⁰ müşarünileyhe¹⁹¹ ifade olundu."

¹⁸¹ Teyit: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

¹⁸² Hâl-i harb: Savaş durumu.

¹⁸³ Rüfeka: Refikler, arkadaşlar.

¹⁸⁴ Mâruz: Bir şeyin tesirinde olan, karşısında bulunan.

¹⁸⁵ Tevli¹⁸⁵ etmek: Doğurmak, meydana getirmek.

¹⁸⁶ Tevessül: Vesile sayma, başlama.

¹⁸⁷ Netâic-i tabiiye: Tabii neticeler, normal sonuçlar.

¹⁸⁸ Dermeyân etmek: İleri sürmek, ortaya koymak.

¹⁸⁹ Gayrikabil-i tecvîz: Uygun bulmanın mümkün olmadığı.

¹⁹⁰ Lisan-ı lââyik: Uygun dile.

¹⁹¹ Müşarünileyh: İşaret edilen, anılan, adı geçen.

Agleb-i ihtimal¹⁹² bayramın üçüncü günü Sadrazam ile Talât ve Halil Bey'ler arasında geçen ve yandaki odada bekleyen Nafia Nazırı tarafından işitilen şiddetli mübahase de bu istifa meselesine müteallik¹⁹³ idi. Beşinci şube tarafından yapılan tahkikatta Sait Halim Paşa'nın: "Ruslara tarziye¹⁹⁴ vererek hâdiseyi tamir etmek" kararıyla istifadan dönmüş olduğuna dair sözleri mânasız bir tevil-den¹⁹⁵ başka bir mahiyette telâkki olunamaz.

Burada menbainın ciddiyetine rağmen ne dereceye kadar doğru olduğunu tahkik edemediğimiz¹⁹⁶ diğer bir rivayeti de, hakkatin tezahürüne¹⁹⁷ vesile olur ümidile, kaydedyoruz:

Karadeniz vak'ası üzerine Sait Halim Paşa'nın istifasını kabule evvelâ karar verilmiş iken, muahharen¹⁹⁸ sarf-ı nazar¹⁹⁹ edilmeğe mecburiyet hâsıl²⁰⁰ olmuş. Çünkü mesele Merkez-i Umumî'de görüşüldüğü sırada Sadarete Cemal Paşa'nın getirilmesi lehinde kuvvetli bir cereyan görülmüş. Fakat o sırada ekanim-i selâsenin²⁰¹ (Talât-Enver-Cemal) ihtiraslarını bu suretle çarpıştırmaktaki tehlikelerden çekinilerek Sait Halim Paşa'nın Sadarete ibkasına²⁰² karar verilmiş imiş.

¹⁹² Agleb-i ihtimal: Büyük ihtimalle.

¹⁹³ Müteallik: Taallûk eden, âit ve mensup bulunan, münâsebetli.

¹⁹⁴ Tarziye vermek: Özür dilemek.

¹⁹⁵ Tevil: Sözü başka şekilde yorumlama.

¹⁹⁶ Tahkik etmek: Araştırmak, soruşturmak.

¹⁹⁷ Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme.

¹⁹⁸ Muahharen: Sonradan.

¹⁹⁹ Sarf-ı nazar: Saymama, dikkate almama, vazgeçme.

²⁰⁰ Hâsıl olmak: Meydana gelmek, ortaya çıkmak.

²⁰¹ Ekanim-i selâse: Üç tarafı.

²⁰² İbka: Bırakma, yerinde durdurma, dokunmama.

Her ne olursa olsun Sadarette kalan Sait Halim Paşa bayramın dördüncü günü Bâbîâlî'de toplanan Meclis-i Vükelâda İngilizlerin Akabe'yi topa tuttuklarını, Rusların şark hududumuza taarruzî harekâtta bulunduklarını ve bu suretle muhaberat-ı siyasiyeye netice vermeden İtilâf devletleri muhasemata²⁰³ başladıklarından tedafuî²⁰⁴ bir harbi kabul mecburiyetinde kaldığımızı söylüyor.

Bu beyanata karşı Ticaret ve Ziraat Nazırı Süleyman Elbistani Efendi söz alarak o zamana kadar kabinede mahza²⁰⁵ bitaraflık muhafaza edileceği temin olunduğu için kaldığını, Meclise gelmezden evvel görüştüğü Amerika sefirinin sulhü muhafazanın el'an²⁰⁶ mümkün bulunduğunu söylediğini ve fakat (kabinenin) bazı rüfekasının harbe taraftar olduklarını anladığından istifasının kabulünü rica ediyor.

Meclis beyan-ı teessüf²⁰⁷ ediyor!

²⁰³ Muhasemat: Düşmanlık.

²⁰⁴ Tedafuî: Savunmaya ait, müdafaa ile ilgili.

²⁰⁵ Mahzâ: Yalnız, ancak, sadece

²⁰⁶ El'an: Halde, şimdi, şimdi.

²⁰⁷ Beyan-ı teessüf: Üzüntüsünü açıklama.

HARBE GİRMEK ZARURÎ Mİ İDİ?

Nafia Nazırı Mahmut Paşa da memleketin coğrafi vaziyetine ve içinde bulunduğu şerâite²⁰⁸ göre harbin vahim neticelere müncer²⁰⁹ olacağı kanatinde bulunduğu, Karadeniz hâdisesinin tamiriyle sulhün idamesi için lâzımgelen müstacel²¹⁰ ve müessir tedbirlerin vaktile ve hakkile ittihaz olunmadığını ve bazı rüfekasının harbi iltizam²¹¹ ettiklerini gördüğünü, fakat kendisinin böyle bir mes'uliyeti kabul edemeyeceğini söyleyerek istifasını veriyor.

Meclis buna da teessüf ediyor!

Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi de aynı mütalâalarla istifa ettiğini ve fakat Posta ve Telgraf Nezareti hükûmet mes'uliyetinden âzade²¹² bir müdiriyet-i umumîyeye kalbedilirse²¹³ hizmette devam edebileceğini söylüyor.

²⁰⁸ Şerâit: Şartlar.

²⁰⁹ Müncer olmak: Sonuçlanmak.

²¹⁰ Müstacel: Acele.

²¹¹ İltizam etmek: Lâzım olmak, gerekmek.

²¹² Âzade: Kayırlardan, bağlardan kurtulmuş, serbest.

²¹³ Kalbermek: Dönüştürmek, çevirmek.

Meclis bir kere daha teessüf ederek onun istifası da kabul olunuyor!

İstifa eden Nazırlar çekiliyorlar. Geriye kalanlar tarafından, Cemal Paşa'nın hatıratında kullandığı tabirler ile "İnayet-i samedâniyeye"²¹⁴, imdat ve ruhaniyet-i Peygamberiyeye, yâveri-i tali-i şehriyariye²¹⁵ güvenerek hâl-i harbin kabulü zarurî olduğuna dair bir mazbata²¹⁶ tanzim ve atebe-i ulyaya²¹⁷ takdim" olunuyor!

O gün Meclise gelmeyen Maliye Nazırının istifası da iki gün sonra tahakkuk ediyor. Nafia Nezaretine Abbas Halim Paşa, Ziraat Nezaretine Ahmet Nesimi Bey getiriliyor. Maliye Vekâletini Talât Bey deruhte²¹⁸ ediyor. Posta ve Telgrafta Maarif Nazırına veriliyor.

Harb-i Umumî'nin ilk kurban bayramında oynanan komedyanın son sahnesi bu suretle bitiyor.

Geçen kısımlarda Cihan Harbî'ne fiilen girmemizin nasıl başladığını, Sadrazam da dahil olduğu halde bütün hükûmetin ve memleketin iki ve belki üç Nazır tarafından o bâdireye²¹⁹ nasıl sürüklenmiş olduğunu gördük.

Şimdi gözlerimizi biraz gerilere irca²²⁰ ederek:

Hangi saiklerle²²¹, nasıl olupta ve ne gibi şerait dairesinde Almanlarla ittifak ettiğimizi;

²¹⁴ İneyet-i samedâniye: Allah'ın yardımı.

²¹⁵ Yâver-i tali-i şehriyari: Padişahın talihinin yardımcı olması.

²¹⁶ Mazbata: Tutanak.

²¹⁷ Atebe-i ulya: Çok yüce makam.

²¹⁸ Deruhte etmek: Uhdesine almak, yüklenmek.

²¹⁹ Bâdire: Felâket.

²²⁰ İrca etmek: Eski durumuna getirmek, çevirmek.

²²¹ Saik: Sebep, sebep olan.

Büyük Gazi'nin söyledikleri gibi "Ordumuzun bilâ kayd ü şart²²², bütün esrarile²²³ Alman heyet-i askeriyesine kimler tarafından tevdi ve teslim olunduğunu;

Elhâsıl²²⁴ tarihin en büyük melhamesinin²²⁵ Garpte başlamasından Şarka yayılmasına kadar geçen üç ay zarfında İstanbul'da akıllara hayret verici vak'aları tarihî, siyasî vesikalara ve itimada lâayk şahadetlere²²⁶ istinat²²⁷ ederek hikâye ve tetkik edelim:

Lâkin Almanlarla ittifak ve müzakeresinin resmen başladığı 29 Temmuz 1914 ile Cihan Harbi'ne girmemize karar veren Vükelâ Meclisi içtimasının tarihi olan 2 Teşrin-i sani arasındaki "yüz günlük tarih"imize başlamadan evvel biraz durarak:

İttihat ve Terakki zımmamdarlarının²²⁸, yegâne²²⁹ necat²³⁰ yolu imiş gibi, Cihan Harbi sergüzeştine atılmalarına müncer olan siyasî cereyanları;

En mühim şahsî âmillere²³¹ tarafından oynanılan rolleri mümkün olabildiği kadar sür'atle gözden geçirerek, hikâyemizi tarihî çerçevesi içinde arz etmek lüzumuna kailiz²³².

²²² Bilâ kayd ü şart: Kayıtsız ve şartsız.

²²³ Esrar: Sırlar, gizli şeyler.

²²⁴ Elhâsıl: Hâsılı, özü, kıyası.

²²⁵ Melhame: Çok kan dökülen savaş.

²²⁶ Şahadet: Şâhitlik, tanıklık.

²²⁷ İstinat etmek: Dayanmak, yaslanmak.

²²⁸ Zımmamdar: İdareci, yönetici.

²²⁹ Yegâne: Tek, yalnız.

²³⁰ Necat: Kurtuluş, selamet.

²³¹ Âmil: Sebep, müessir.

²³² Kail olmak: Akıllı yatmak, kabul etmek, razı olmak.

Böylece bir hazırlık sayesinde nakil ve tesbit edeceğimiz tarihî vak'aların bir kat daha vuzuh kesbedecekleri²³³, şümûl²³⁴ ve medlûllerinin²³⁵ kolaylıkla kavranacağı, hatta bazı noktalarda vesika kifayetsizliği yüzünden kalabilecek loşluklarda bile olup biten şeylerin az çok seçilebileceği kanaatindeyiz.

Memleketimizi Cihan Harbi'ne sürükleyen İttihat ve Terakkî ricali²³⁶ ve onların peyrevleri²³⁷ hareketin tarihî bir zaruret olduğunu iddia ederler ve bu müddealarını teyit²³⁸ için Osmanlı saltanatının kendilerinden evvelki ve kendi devirlerindeki tarihini işhad²³⁹ ederler.

Bu tarihî davayı burada bir hükme raptetmeğe²⁴⁰ kalkışsak şimdiki mevzuumuzun hududundan dışarı çıkmağa mecbur oluruz. Fakat ilerde tarihin vâkıfane ve âdilâne bir hüküm verebilmesine yardım etmek için o davayı âfakî²⁴¹ bir surette tesbit ve izah etmek eslâfımıza²⁴² karşı bir borç olduğu gibi, ahlâfımıza²⁴³ karşı da bir vazifedir.

Merhum Talât Paşa Almanya'da ihtiyar-i menfasında²⁴⁴ 1919 nihayetlerine doğru bir hatırat yazmağa başlamış ve

²³³ Kesbetmek: Kazanmak, edinmek.

²³⁴ Şümûl: İçine alma, kaplama.

²³⁵ Medlûl: Delâlet olunan, gösterilen.

²³⁶ Ricâl: Sayılı kimseler, büyükler.

²³⁷ Peyrev: İzinden yürüyen, ona tâbi olan.

²³⁸ Teyid etmek: Kuvvetlendirmek.

²³⁹ İşhad: Şahid gösterme.

²⁴⁰ Raptetmek: İki şeyi birbirine tutturmak, bağlamak.

²⁴¹ Âfakî: Gerçeğe uygun bir şekilde.

²⁴² Es-lâf: Öncekiler, atalarımız.

²⁴³ Ah-lâf: Sonradan gelenler. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

²⁴⁴ İhtiyar-ı menfa: Sürgün tercihi.

hatta 920'de bir kısmını mukaddime²⁴⁵ mahiyetinde tab ettirmiş²⁴⁶ ise de burada anlatmağa lüzum görmediğimiz bazı sebeplerden dolayı neşretmemiştir.

İttihat ve Terakkinin son sadrazamı bu tarihî davayı müdafaa ile başlayarak der ki (1):

“Şark Meselesi gösterildiği gibi insanî ve hristiyanî de-ğil, sırf garaz²⁴⁷ ve menfaat meselesidir. Devlet-i Aliye²⁴⁸ umur-ı dahiliyesine²⁴⁹ vukubulan müdahalât²⁵⁰ ise zâafî neticesidir. Devlet-i Aliyenin İslâmlar da dahil olduğu halde, bütün ahalisine karşı hüsn-ü idareye muktedir bir idare-i muntazama teşkiline muvaffak olduğunu iddia etmek büyük bir cesaret olur. Yalnız bu ehliyetsizliği sırf Türklere isnat etmek doğru değildir. Rusların Yahudilere, Müslümanlara ve hatta Çarlık istibdadına²⁵¹ karşı muhalefet etmek tasavvurunda bulunan hristiyan ahalisine karşı yaptığı mezalim²⁵² vicdan-ı beşeri sızlattığı halde insaniyetperver Avrupa siyaseti bundan bahse bile cesaret edememişti. Çünkü ufak bir şikâyetin Rusya için vesile-i Harp olacağını pek alâ biliyorlar ve sükût ediyorlardı. Medh-i hürriyet olan Hukuk-ı Beşer Beyannamesini neşreden Fransa zalim, müstebit Çarlığa karşı her türlü muavenet²⁵³ ibzal²⁵⁴ etti. O, yalnız Almanya'ya karşı kuvvetli bir Rusya istiyordu.

²⁴⁵ Mukaddime: Başlangıç.

²⁴⁶ Tab' ettirmek: Bastırmak.

²⁴⁷ Garaz: Kötü kasıt, düşmanca niyet.

²⁴⁸ Devlet-i Aliye: Osmanlı Devleti.

²⁴⁹ Umur-ı dahiliye: İç işleri.

²⁵⁰ Müdahalât: Müdahaleler, karışmalar.

²⁵¹ İstibdat: Baskı, zulüm idaresi.

²⁵² Mezâlim: Zulümler.

²⁵³ Muavenet: Yardım, Birlikte yardım etme.

²⁵⁴ İbzal etmek: Bolca vermek.

“Çarlığa, zulmünü şiddetlendirmek için yardım ediliyor, Türkiye'nin ıslâhat²⁵⁵ teşebbüslerine de Rusya tarafından manialar ihdas²⁵⁶ olundukça sükût olunuyordu.”

“Devlet-i Aliye'nin ıslâhat yapması hiçbir vakit cidden arzu edilmemişti. Muahedelerde²⁵⁷ zikredilen ıslahat kelimesi müdahale mânâsınadır. Bir devletin Terakkisi²⁵⁸ ve idaresi- nin ıslâhı o devletin siyaseten, iktisaden müstakil olmasına vabestedir;²⁵⁹ halbuki Türkiye'ye bir taraftan ıslahat teklif edilmekle beraber diğer taraftan kalemrevi²⁶⁰ idaresinde bulunan milletler isyana teşvik ve neticede müdahale ve himaye suretile istiklâl-i siyasîsi ve kapitülâsyonlarla²⁶¹ da istiklâl-i iktisadîsi ihlâl²⁶² ediliyordu”.

(1) Mutarıza²⁶³ arasındaki sözler Talât Paşa'nın hatıratından aynen nakledilmiştir.

²⁵⁵ **Islahat:** Bozukluk, kötülük ve aksaklıkları düzeltmek için yapılan işler, reform.

²⁵⁶ **İhdas:** Yeni bir şey ortaya koyma, meydana getirme.

²⁵⁷ **Muahede:** Anlaşma.

²⁵⁸ **Terakki:** İlerleme, yükselme.

²⁵⁹ **Vâbeste:** Bağlı, ilgili.

²⁶⁰ **Kalemrev:** Ülke.

²⁶¹ **Kapitülasyon:** Ticarî imtiyazlar.

²⁶² **İhlâl etmek:** Bozmak, sakatlamak.

²⁶³ **Mutarıza:** Tırnak içinde.

“İngiltere sırf menafî-i siyasiyesinin²⁶⁴ sevkile Rusya tarafından Devlet-i Aliye ve bilhassa İstanbul’un istilâsına mâni oldu. Ayastafanos Muahedesi’nin Berlin Muahedesi ile tadili bu maksatla husule gelmişti. Almanya’nın askerlik ve ticaret âleminde şayan-ı hayret²⁶⁵ bir suretle terakkisi, Bismark tarafından gönderilen İttifak-ı Müsellesin²⁶⁶ teşkili ve bilhassa Alman kuvve-i bahriyesinin²⁶⁷ günden güne kesb-i kuvvet²⁶⁸ ederek İngiltere’nin büyük filosu ile icray-i rekabete kalkışması İngilizleri dahi sevmedikleri Çarlık Hükmetile birleştirdi. O günden itibaren Devlet-i Aliye, velev sevk-i menfeatle olsun, artık Avrupa’da hiçbir devlet tarafından müzaheret²⁶⁹ görmüyordu. Her iki zümre-i ittifakiye Şark Meselesi’ni kendi hesabına hallediyordu. Bâbîâli muhafaza-i mevcudiyet için rekabet-i düveliyyeden²⁷⁰ istifade ederken bu defa muvazene ve rekabet-i düveliye kendi aleyhine teessüs etmiş bulunuyordu.”

²⁶⁴ Menafî-i siyasiye: Siyasî çıkarlar

²⁶⁵ Şayân-ı hayret: Hayrete düşürücü, şaşkınlık uyandırıcı.

²⁶⁶ İttifak-ı Müselles: Üçlü İttifak.

²⁶⁷ Kuvve-i bahriye: Deniz kuvvetleri, donanma.

²⁶⁸ Kesb-i kuvvet: Güç kazanma.

²⁶⁹ Müzaheret: Üçerisi Türk kalamı. Arsivi - <https://rantey.org>

²⁷⁰ Rekabet-i düveliye: Devletler arası rekabet.

“İttifak-ı Müselles, İtilâf-ı müsennâ²⁷¹ ve daha doğrusu İtilâf-ı müselles vaziyeti o kadar gerginleşmiş ve ihtilâfat²⁷² ihtimali o kadar çoğalmıştı ki, hiçbir devlet diğer devletin Şark siyasetine itiraz edemiyor, belki bir şekl-i diğerle o da kendi istifadesini temine çalışıyordu. “Artık Paris ve Berlin muahedelerile Türkiye’nin tamamıyet-i mülkiyesine o muahedeleri imza eden devletlerden hiç biri tarafından riayet olunmuyordu.”

“1908’de Genç Türkler tarafından Meşrutiyet ilân edildiği zaman Avrupa’ya karşı vaziyeti siyasiye bu şekilde idi. İhtilâl, tebeddül-i idare²⁷³ dahilde pek çok karışıklıkları mucip²⁷⁴ oldu. Muvakkat²⁷⁵ bir zâaf husule geldi.”

Talât Paşa’nın o zamanki beynelmilel²⁷⁶ vaziyetimizi göstermek emelile çizdiği bu siyasî karalama biraz fazlaca basit olmakla beraber esaslı hatları doğru olduğu için başlangıçta sözü kendisine bırakmayı münasip gördük. Cihan Harbi’ne girmemizin tarihî ve siyasî sebeplerini izah sadedinde²⁷⁷ sözü, mümkün olabildiği kadar, İttihat ve Terakki ricaline bırakmayı bitarafılık vazifesi bildik; fakat Talât Paşa 1908-1914 seneleri içinde gerek dahilde, gerek hariçte geçen vak’aları hatıratında o kadar mücmel²⁷⁸ ve müphem²⁷⁹ bir surette geçer ki aynen naklinden, İttihat ve Terakki “tez”ini müdafaa etmek için bile, bir istifade

²⁷¹ İtilâf-ı müsennâ: İtilâf Devletleri arasındaki görüşme.

²⁷² İhtilâfat: Anlaşmazlıklar.

²⁷³ Tebeddül-i idare: Yönetim değişikliği.

²⁷⁴ Mucip olmak: İcab ettirmek, gerektirmek.

²⁷⁵ Muvakkat: Geçici.

²⁷⁶ Beynelmilel: Uluslar arası.

²⁷⁷ Saded: Kast, niyet, maksat.

²⁷⁸ Mücmel: Küçük, zihni. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

²⁷⁹ Müphem: Belirsiz, mahiyeti şüpheli, kapalı.

memul²⁸⁰ değildir. Biz, gene merhumun takip etmek istediği hattan uzaklaşmayarak, o altı senelik tarihî devreyi karilerin²⁸¹ daha iyi ve etraflı bir surette anlayabilecekleri bir şekilde arzutmeye lüzum gördük.

1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı hükûmetini ele aldığı vakit devletin beynelmilel vaziyeti şüphesiz pek fena idi. Zaten Üçüncü Ordu'nun kıyamına Selânik, Manastır ve Kosova vilâyetlerinin elden çıkmak üzere bulunmaları tesir etmemiş mi idi. Fakat Meşrutiyet'in iadesini müteakip devletlerle münasebatımızda büyük bir salâh²⁸² eseri görüldüğü de inkârı mümkün olmayan bir hakikattir.

Bu salâh garip "Şansölyeleri"nin bize karşı takip ede geldikleri siyasetlerini değiştirmelerinden ziyade 1908 ihtilâlini iyi telâkki eden garp efkâr-ı ammesinin²⁸³ tazyikile husule gelmiş bir intizar²⁸⁴ devresi idi denebilir.

1876'da Mithat ve Hüseyin Avni Paşaların teşebbüsleriyle Abdülâziz hal edildiği vakit Rusya çarı İkinci Aleksandr Almanya'da Ems kaplıcalarında bulunuyormuş. O darbe-i hükûmetle İstanbul'daki sefiri İgnatıyef'in kurduğu dolapların alt üst olduğunu haber alınca teessüründen birkaç dakika bayılmış olduğu rivayet olunur.

Çar İkinci Nikola büyük babası kadar hassas değildi. Fakat onun da 1908 darbe-i hükûmetinin Avrupa'da ve hat-

²⁸⁰ Memul: Ümit edilen, umulan, mümkün.

²⁸¹ Kari: Okuyan, okur.

²⁸² Salâh: İyilik, iyileşme, düzelme.

²⁸³ Efkar-ı amme: Umumun fikri, kamuoyu.

²⁸⁴ İntizar: Bekleme, gözieme.

ta kendi memleketinde husule getirdiği tesirlerden memnun kalmadığı kat'î bir emniyetle iddia olunabilir. Her biri eski Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasına göz dikmiş bulunan diğer devletler hakkında da aynı mütalâa az çok varittir.²⁸⁵ Fakat bu arkaya bakışımızı fazla uzatmağa hacet²⁸⁶ yoktur. Her ne suretle olursa olsun 1908 yazında büyük devletlerin Osmanlı devletine karşı muamelelerinde büyük bir tebdil²⁸⁷ husule gelmişti.

Vakıa²⁸⁸ Meşrutiyet'in iadesini müteakip Avusturya-Macaristan Bosna'yı ilhak (3 Teşrin-i evvel) ve Bulgaristan istiklâlini ilân (5 Teşrin-i evvel) etmişlerdi. Aynı ayın 12'sinde de Girit Meclis-i Meb'usan: Yunan kralı namına açılmış ise de, Yunanistan'a ilhaka²⁸⁹ kadar ileri gidilmeyerek mesele muallâkta²⁹⁰ kalmıştır. Bu vak'aları Meşrutiyetimize kasten havale edilmiş birer darbe gibi telâkki ve ilân edenlerin nokta-i nazarlarında isabet yoktur, kanaatindeyiz.

30 seneden beri sürüklenmekte olan o müzmin²⁹¹ işlerin tasfiyeleri zarurî ve hatta Osmanlı saltanatı nokta-i nazarından bile lâzımdı. Viyana ve Sofya hükümetleri isticallerle²⁹² Meşrutiyet usulünün Osmanlı devletinde bir teceddüt²⁹³ devresi açacağına kanaatlerini göstermişlerdir.

²⁸⁵ Vârid: Gelen, söylenen.

²⁸⁶ Hâcet: İhtiyaç, lüzum.

²⁸⁷ Tebdil: Dönüştürme döndürme.

²⁸⁸ Vakıa: Vukubulan, olan, gerçi.

²⁸⁹ İlhak: Katma, ilâve etme.

²⁹⁰ Muallâk: Boşluk.

²⁹¹ Müzmin: Süreklileşmiş, yerleşmiş.

²⁹² İstical: Acele.

²⁹³ Teceddüt: Yenilik.

Vaziyette iyiliğe doğru husule gelen tebeddülün bariz²⁹⁴ bir delili de üç Rumeli vilâyetine konulmuş olan kontro-lün derhal kaldırılması olmuştur.

Bu nokta üzerinde biraz tevakkuf²⁹⁵ etmekten maksadımız İttihat ve Terakki idaresinin bu ciddî salâhı yavaş yavaş nasıl kaybetmiş olduğunu göstermek içindir. Talât Paşa: “İhtilâl, tebeddül-ü idare dahilde pek çok karışıklıkları mucip oldu. Muvakkat bir zaaf husule geldi” diyor.

O karışıklıklar niçin hâsıl oldu? Ve onlara karşı ne gibi tedbirler ittihaz²⁹⁶ olundu? 1908-1914 devresi hakkında bir hüküm verebilmek için meselenin bütün ruhu bu suallere verilecek cevaplardadır. Meşrutiyet’in iadesi hariçte olduğu gibi dahilde de iyi kabul edilmiştir. Fakat Rumların, Ermenilerin ve hatta Araplar ve Arnavutlar gibi bazı Müslüman unsurların iftiracuyane²⁹⁷ faaliyetleri tevakkuf etmemiştir. Belki inkişaf²⁹⁸ için daha müsait bir zemin bulmuştur. Talât Paşa’nın Selânik’te Teodorides adlı bir avukat dostu varmış. İnkılâptan²⁹⁹ evvel müstakbel³⁰⁰ İttihat ve Terakki lideri Cemiyet’e girmesini teklif ettiği vakit Rum dostu reddetmiş. Ve “Abdülhamit idaresi inhilâl³⁰¹ yani Rumların emellerini tatmine doğru giderken, Rumlar sizinle beraber teceddüt hareketine iştirak edemezler.” Demekten de çekinmemiş..

²⁹⁴ Bâriz: Açık, besbelli.

²⁹⁵ Tévakkuf etmek: Durmak.

²⁹⁶ İttihaz olunmak: Sayılmak, tutulmak.

²⁹⁷ İftiracuyane: İftiraya dönük, iftira maksatlı.

²⁹⁸ İnkişaf: Gelişme.

²⁹⁹ İnkılâp: Köklü değişiklik, devrim, 1908’de ilân edilen II. Meşrutiyet.

³⁰⁰ Müstakbel: Gelecek zaman.

³⁰¹ İnihilâl: Dağılma, çözülme.

Eğer Ermenilerin de inkılâptan evvel Avrupa'da İttihat ve Terakki teşkilâtına karşı takip ettikleri meşkûk³⁰² siyaset malûmdur.³⁰³

İnkılâptan sonra da Rumlar aynı siyasetin sevkile³⁰⁴ da-
ima mürtecilere³⁰⁵ ve İtilâf ve Hürriyet'çilere temayül³⁰⁶
göstermişlerdir.

Ermeniler ve Bulgarlar İttihatçılarla teşrik-i mesai³⁰⁷ eder
gibi göründükleri halde, Bulgarlar Rumeli'de ve Ermeni-
ler Anadolu'da ihtilâl komitelerinin teşkilâtını tevsi³⁰⁸ ve
takviye etmişlerdir.

³⁰² Meşkûk: Şüpheli, şüphe edilen.

³⁰³ Malûm: Belli, belirli.

³⁰⁴ Sevkile: Yönlendirmesiyle.

³⁰⁵ Mürteci: Gerici.

³⁰⁶ Temâyül etmek: İlgi duymak, meyletmek.

³⁰⁷ Teşrik-i mesai: İşbirliği.

³⁰⁸ Tevsi: Genişletme, yayma.

TRABLUS VE BALKAN HARPLERİ

31 Mart 1909'da İstanbul'da vukua gelen irticaî kıyamın bir serpintisi gibi Adana'da zuhur eden ve bir Ermeni katliamı şeklini alan iğtişaş³⁰⁹ Ermeni komiteleri tarafından tahrik edilmiştir. Maksat Avrupa'nın müdahalesile Adana havalisinde bir Ermenistan teşkiline çalışmaktı. O hengâmda³¹⁰ Çarlık Rusyası kendi hududunda böyle bir teşekküle müsait olmadığından Ermeni komiteleri faaliyetlerine Kilikya'nın müsait bir zemin olacağını zannetmişlerdi. Tahkikata memur olan meb'us Agop Babikyan efendi iğtişaşın Ermeni komitelerinin eseri olduğunu Talât Paşa'ya itiraf etmiş, bunu hikâye eden merhum: "Bu esnada İslâm ahali bilmukabele³¹¹ kıtalde³¹² bulunmamış demek istemiyorum. Yalnız tahrikâtın³¹³ bu anasır³¹⁴ tarafından yapıldığını ispat etmek istiyorum." Diyor.

Rumeli'de 1910'dan itibaren başlayan ve Balkan Harbini hazırlayan suikastların ve karışıklıkların Rumlar ve

³⁰⁹ İğtişaş: Karışıklık, kargaşa.

³¹⁰ Hengâm: Devir, zaman, çağ.

³¹¹ Bilmukabele: Mukabil olarak, karşılık olarak.

³¹² Kıtal: Vuruşma, birbirini öldürme.

³¹³ Tahrikât: Tahrikler.

³¹⁴ Anâsır: Unsurlar, elemanlar.

bilhassa Bulgarlar tarafından tertip olundukları da inkâr olunamaz bir hakikattir.

Talât Paşa gene 1910'da başlayan Arnavutluk kıyamından³¹⁵ ve onu takip eden Karadağ hududu hadiselerinden, aynı senenin ortalarında Suriye'de Dürzilerin isyanından ve sene nihayetine doğru Yunanistan'da Venizelos iş başına gelerek Girit meselesinin tekrar alevlenmesinden, 1911 ibtidalarında³¹⁶ Yemen'e asker sevki lâzım geldiğinden bahsetmiyorsa da, İttihat ve Terakki ricalini³¹⁷ Cihan Harbi'ne iştirake sevk eden âmilleri³¹⁸ hakkile göstermek için o mühim noktaları da hiç olmazsa kaydedip geçmek lâzımdır. Bunlar ve bu mukaddematı³¹⁹ takip eden Trablusgarp ve Balkan Harpleri İttihat ve Terakki hükûmetini 1914 iptidasında yeisaver³²⁰ bir vaziyete sevkeden feci merhalelerdir.

1910'da Rumeli'de Arnavut kıyamında ve onu takip eden hadiselerde Balkan devletleri ve onların hamileri³²¹ mühim roller oynadılar. Arnavutluk'ta silâh toplanması ortaya Osmanlı topraklarından Bulgaristan'a doğru bir muhaceret³²² meselesi çıkardı. Ve Balkan Harbi'ne kadar İstanbul ile Sofya arasında müziç³²³ ve tehlikeli bir mesele halinde kaldı.

³¹⁵ Kıyam: Ayaklanma, başkaldırma, isyan.

³¹⁶ İbtida: Başlangıç, ilk defa, en başta.

³¹⁷ Ricâl: Sayılı kimseler, büyükler.

³¹⁸ Âmil: Sebep, müessir.

³¹⁹ Mukaddemat: Başlangıçlar, önce olanlar.

³²⁰ Yeisâver: Ümitsizlik doğurucu.

³²¹ Hâmî: Himaye eden, koruyucu.

³²² Muhaceret: Hicret, göç.

³²³ Müziç: Usanç veren, bunaltan, tedirgin eden.

Karadağ hududu hadiseleri bir seneden ziyade³²⁴ sürdü. Bu meselede de Çarlık siyasetinin parmağı pek açık bir surette görüldü.

Osmanlı İmparatorluğunun bir ucundan öbür ucuna, Kosova'dan Yemen'e kadar zuhura gelen bu iğtişaşların etraftakilerin iştihalarını gereği gibi kabartması, Osmanlı Devleti'nin beynelmilel vaziyetini tekrar Abdülhamit zamanındaki derekeye³²⁵ düşürmesi zarurî idi. Bu sukut³²⁶ 31 Mart Vak'ası ferdasından³²⁷ itibaren başlamıştır.

Meşrutiyetin iadesi ile Osmanlı Devleti'nin beynelmilel vaziyetinde iyiliğe doğru husule gelen tebeddül pek az sürmüştür. İttihat ve Terakki'nin gerek dahilî, gerek haricî meselelerde gösterdiği acz ve gaflet 1909 nihayetlerinde "hasta adam"ın mirasçılarını tekrar faaliyete geçirmiştir.

Rusya çarı ile İtalya kralı 24 Teşrin-i evvel 1909'da Racconiggi'de görüşerek "Balkanlarda statikonun muhafazasına son dereceye kadar gayret edileceği" perdesi altında şöyle bir mukavele yapmışlardır:

"İtalya ve Rusya, mütekabilen, biri Boğazlar'da Rus menafiini,³²⁸ diğeri Tarblusgarp ve Bingazi'de İtalya menafiini müsamaha ile göreceklendir."

Bu suretle Balkan ve Trablus Harplerinin tohumları atılarak vaziyetin biraz daha inkişaf etmesi beklenmeye baş-

³²⁴ Ziyade: Çok, fazla, artık.

³²⁵ Dereke: Alt derece, aşağı derece.

³²⁶ Sukut: Düşme.

³²⁷ Ferda: Yarın, ertesi gün.

³²⁸ Menafi: Menfaatler.

lanmıştır; hatta o inkişafa hayli yardım edilmiştir, diyebiliriz.

Racconiggi mülâkatını müteakip 1909 Kânun-ı evvelinde³²⁹ Rusya ile Bulgaristan arasında gizli bir muahede yapılmıştır. Bu suretle Bulgarlar Rus nüfuzu altına girerek "Balkan yarımadasında islâv milletlerin istihdaf³³⁰ ettikleri gayelerin tahakkuku Rusya ile Almanya – Avusturya taarruzunun muvaffakiyetle halline mütevakkıf³³¹ bulunduğu" karar verilmiştir.

Gene o tarihlerde Avusturya ile İtalya arasında Arnavutluğa dair bir anlaşmaya teşebbüs edilerek 1910 ortalarına kadar müzakereye devam olunmuştur.

1911 Nisanında Müselles İttifak ve İtilâf zümreleri elele vererek bir taraftan Fransa ve İngiltere, diğer taraftan Almanya ve İtalya arasında Fas'ın paylaşılması meselesi halledilerek aslan payının Fransa'ya bırakılmamasına mukabil Trablusgarp'ta İtalya'ya bırakılmıştır ve bazı sefirlerimiz tarafından Bâbıâli'ye ehemmiyetle haber verilen bu tehlikenin fiilen tahakkuku çok gecikmiştir.

1911 Eylül'ünün yirmi sekizinde İtalya ultimatomunun Bâbıâli'de bir bomba gibi patlaması üzerine Hakkı Paşa kabinesi istifa ederek Sait Paşa kabinesi iş başına geçmiş, daha doğrusu İttihat ve Terakki Merkez-i Umumî'si hükûmet oyununa başka bir perde ile devam etmek mecburiyetini duymuştur.

³²⁹ Kânun-ı evvel: Aralık ayı.

³³⁰ İstihdaf: Hedef alma, gaye edinme.

³³¹ Mütevakkıf: Bir şeye bağlı olan, olduğu yerde kalan.

Trablusgarp harbi bir seneden ziyade sürdü. Dahilî ve haricî vaziyetimizin hergün biraz daha vahamet kesbettiği³³² ve harbin neticesi nasıl olsa aleyhimizde zuhur edeceği cihetle meselenin mümkün olabildiği kadar çabuk bir neticeye bağlanması lâzım geldiği bir türlü takdir olunamadı.

1912 Nisan'ında İstanbul'da büyük devlet sefirleri Bâbiâli'ye tavassut³³³ teklif ettikleri zaman "sulh müzakeratının başlayabilmesi için İtalya tarafından Trablusun ilhakına³³⁴ dair evvelce neşredilmiş bulunan kararın geri alınması lâzımdır." Denilerek tavassut ret olundu. İki gün sonra İtalya donanması Çanakkale Boğazı'nda bir nümayiş yaptı ve biraz sonra da Rodos başta olmak üzere on iki adamızı işgal etti.

³³² Kesbetmek: Kazanmak, edinmek.

³³³ Tavassut: Vâsita olma, aracılık etme.

³³⁴ İlhak: Katma, ekleme, idaresi altına alma.

BALKAN HARBİNDEN SONRA...

Vaziyetin her gün biraz daha ağırlaşmasına rağmen Babı-ali girdiği çıkmaz yolda ısrar etti.

Balkan Harbi de tam bu sıralarda hazırlanmıştır. Abdülhamit zamanından miras kalan Girit meselesi Meşrutiyet devrinde de bir türlü halledilmediğinden Yunanlılar da Bulgarlar ve Sırp-lılarla birleşerek kimsenin ihtimal vermediği "Balkan İttifakı mucizesi" husule geldi.

Çar³³⁵ İkinci Nikola'nın Hariciye Nazırı Sazanof'un delâletile evvelâ Bulgarlarla Sırp-lar ittifak etmişler (29 Şubat 1911), Mayıs ortalarında Yunanlılar da Bulgarlar vasıtasile, o ittifaka girmişlerdir. Yunanlılarla Bulgar-ları birleştirmek hususunda İngiliz siyaseti de, gayr-i resmî ajanlar, ezcümle Taymis'in Balkanlar muhabiri Bouchier vasıtasile şüpheli bir rol oynamıştır.

Mevcudiyetimiz aleyhinde hep bu suikastler hazırlandığı sırada İttihat ve Terakki ele başları hep fırka³³⁶ kavgalarile ve 1912 baharında da intihabatla³³⁷ meşgul olmuş-

³³⁵ Delâlet: Yol gösterme, kılavuzluk etme, rehberlik.

³³⁶ Fırka: Siyasî parti, hizip, fraksiyon.

³³⁷ İntihabat: Seçimler.

lardır. Yangının saçağı sarmaya başladığını bir türlü göremiyerek bütün gayretlerini Mebusan Meclisi'ne bir tek muhalif bile sokmamaya hasretmişlerdir.³³⁸

Bu idaresizlikler ve tazyikler neticesinde ve tabîî biraz da haricin parmağı ile Arnavutluk'ta gene kıyam hareketleri başlamış, 1908 İnkılâbından beri siyasetle bir türlü alâkası kesilmeyen ordunun da işe karışması üzerine Temmuz'da Sait Paşa kabinesi istifa ederek İttihat ve Terakki de birkaç ay iş başından çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.

Trablus harbi Ouchi Muahedesile (18 Teşrin-i evvel 1912) Muhtar Paşa kabinesi zamanında bitirilmiş, Balkan harbi de onun zamanında başlamıştır.

Balkan İttifakının hazırlanmasını birkaç satıra sıkıştırarak geçtiğimiz gibi Balkan Harbi'ni de birkaç kelime ile ifade etmek mecburiyetindeyiz. Gerek İttihat ve Terakki, gerek Gazi Muhtar-Kâmil kabinelerinin nasıl inanılmaz bir surette gafil avlandıklarını göstermek ve büyük devletlerin takip ettikleri siyasetin ledünniyat³³⁹ ve âmillerini teşhir etmek itibarile son derecede meraklı ve istifadeli olan o tarih fasıllarını da mevzuu pek mahdut olan böyle bir kalem tecrübesinin içine sıkıştırmağa imkân göremiyoruz.

Yalnız, İttihat ve Terakki ricalinin müdafaalarını eksik bırakmamak için, şu kadar söyliyelim ki, Balkan Harbi'nin çıkacağı tahakkuk ettiği vakit büyük devletler, Osmanlı ordusu galebe ettiği takdirde Balkanlıların zarar görme-

³³⁸ Hasretmek: Yalnız bir şeye sarfetmek.

³³⁹ Ledünniyat: İç yüzü.

meleri için “harbin neticesi ne olursa olsun statiko mahfuz³⁴⁰ kalacaktır” demişlerdi. Ezcümle³⁴¹ İttifak-ı Müselles³⁴² zümresi bizim galebe edeceğimize kail³⁴³ imişler. Avusturya’nın İstanbul sefiri Marki Palâviçini bunu Talât Bey’e mükerrer³⁴⁴ söylemiş, onlar Balkanlıların bir ders almalarını istiyorlarmış; fakat maatteessüf, 1912 Teşrin-i evvelinin ortalarında başlayan Balkan Harbi birkaç hafta içinde Osmanlı ordusunun hezimetini ile neticelenmiştir. Londra’da büyük devletlerin nezareti³⁴⁵ altında toplanan sulh konferansında Balkanlılar, İstanbul kapılarına kadar, bütün Rumeli’yi istedikleri vakit, Harpten evvel “netice ne olursa olsun statiko değişmez” diyen devletler o kararlarını keenlemyekün³⁴⁶ addettiklerinden³⁴⁷ sulh müzakeresi bir aralık kesilmiştir; fakat Kâmil Paşa kabinesi 1913 başlangıcında İnos (Enez) - Midye hattını kabule muvafakat etmek üzere iken Kânun-ı sâninin yirmi üçünde İttihatçılar Bâbîâlî’yi basarak Kâmil Paşa kabinesi ile hükûmeti tekrar ellerine almışlardır ve harp yeniden başlamıştır.

Enver Bey’in Çatalca hattından ilerlemek, Gelibolu tarafında denizden asker dökerek bir çevirme hareketi yapmak gibi teşebbüsleri felâketle neticelendiği gibi, 6 Mart’ta Yanya ve 26 Mart’ta da Edirne düşmüştür. Bunun üzerine 16 Nisan’da Bulgarlarla tekrar mütareke yapılmış ve ikin-

³⁴⁰ Mahfuz: Saklanmış.

³⁴¹ Ezcümle: Belli başlı, başlıca.

³⁴² İttifak-ı Müselles: Üçlü İttifak (devletleri).

³⁴³ Kail: İnanmış, aklı yatmış.

³⁴⁴ Mükerreren: Mükerrer olarak, tekrar tekrar.

³⁴⁵ Nezaret: Gözetleme, yoklama.

³⁴⁶ Keenlemyekun: Hiç olmamış gibi.

³⁴⁷ Addetmek: Saymak, kabul etmek.

ci bir Londra Konferansı'nda İnos (Enez) - Midye hattını hudut olarak kabul eden bir sulh mukaddematı imzalanmıştır. Fakat Bulgarların bu vaziyetten istifade ederek Paşaeli'ndeki kuvvetlerini çekip Haziran sonunda müttefikleri Sırp'lılara ve Yunanlılara taarruz etmeleri üzerine bu defa Balkanlılar arasında ikinci bir Balkan Harbi başlamış ve Bulgarların mağlûbiyeti ile neticelenmiştir.

Tam o sırada Mahmut Şevket Paşa'nın katli üzerine sadarete getirilen Sait Halim Paşa kabinesi fırsattan istifade ile Çatalca hattında beklemekte olan orduya ileri emrini vererek Temmuz ortalarında Edirne'yi istirdat³⁴⁸ etmiştir.

Talât Paşa'nın hatıratına göre bu hareketimize en ziyade İngiltere ve Fransa itiraz etmişler. İngiltere hariciye Nazırı Sör Edvard Grey "İstanbul'u da kaybedersiniz", Fransa hariciye Nazırı M. Pişon "Londra Muahedesini bozmayın mahvolursunuz" demişler, Rusya onlar kadar şiddet göstermemiş.

Hakikat tamamile Talât Paşa'nın dediği gibi değilse de merhumun söylediklerini tashih³⁴⁹ için burada vakit sarfetmeğe lüzum yoktur.

Hâsılı Balkan harbinin ikinci safhası İstanbul kapılarına kadar Şarkî Trakya'yı almak isteyen Bulgarlar'dan Edirne'nin ve Meriç'in sağ cihetinde Dimetoka havalisinin geri alınması ile neticelenmiştir. (İstanbul Muahedesi, 29 Eylül 1913).

Balkan Harbi'nin ferdasında vaziyet büsbütün fenalaşıyor. Ruslar Ermenileri ele alarak şark vilâyetlerinde ısla-

³⁴⁸ İstirdat: Geri alma.

³⁴⁹ Tashih: Düzeltme.

hat meselesini ortaya çıkarıyorlar. Ermeni ihtilâl komite-leri İstanbul patrikanesi ile beraber çalışmağa başlıyor. Eçimyazin Kathogikosluğu vasıtasile ve tabîî Rusya'nın teşvîkile bir Nubar Paşa heyeti teşkil edilerek Avrupa'da siyasî teşebbüslere ve propagandaya girişiliyor. Bu faaliyeti el altından, Rusya'nın Paris sefiri İzwolsky idare ediyor. Ermeni komitecileri Rusya'dan talimat aldıklarını gizlemeğe bile hacet görmüyorlar. O zamana kadar "kardeş gibi geçindikleri" İttihatçıların doğrudan doğruya müzakere tekliflerini reddediyorlar.

1913 iptidalarında Rusya hükûmeti tarafından, İstanbul sefaretî tercümanının adına nisbetle, Mandelstam projesi ünvanile ileri sürülen bir teklife göre bütün şark vilâyetlerimizin birleştirilmesi ve Avrupa'nın muvafakatile tayin olunacak bir valinin idaresine verilerek Rusya hudutlarında bir ikinci "Şarkî Rumeli" vücade getirilmesi teklif olunuyor ki, Osmanlı idaresinden fiilen ayrılacak böyle bir parçanın Rus çarlarının saltanatına ilâvesinin bir zaman meselesinden başka bir şey olmayacağı bedihi!³⁵⁰

Uzun uzadıya müzakerelerden sonra ve biraz da Almanyâ'nın yardımile bu proje biraz hafifletiliyor. Sait Halim Paşa'nın 8 Şubat 1914'te Ruslarla imzalamaya mecbur kaldığı İtilâfname ile şark vilâyetlerinin iki mıntakaya ayrılması, her mıntakaya küçük devletler tebaasından³⁵¹ birer umumî müfettiş tayini ve Hristiyanların bütün vilâyetlerde ekalliyette³⁵² oldukları halde – Umumî Meclis azalıklarında, idarî ve adlî memuriyetlerde, inzi-

³⁵⁰ Bedihi: Besbelli, apaçık.

³⁵¹ Tebaa: Ahali, halk.

³⁵² Ekalliyet: Azınlık.

bat³⁵³ kuvvetleri teşkilâtında -yarı yarıya bulunmaları gibi- pek ağır şartlar kabul olunuyor.

Bu müzakere esnasında Bitlis taraflarında Kürt reislerinden bazıları kıyam ediyorlar. Bu hareketin, ilk önce, Ermenilere verilmesi mutasavver³⁵⁴ imtiyazlar aleyhinde olduğu zannolunuyorsa da, bir aralık Bitlis şehrine girmeğe muvaffak olan âsîler, Ermenilere teminat veriyorlar. Reislerinin Rus konsolosu ile bile sıkı münasebette bulunduğu görülüyor. Hatta kıyamın bastırılması üzerine içlerinden biri Rus konsoloshanesine iltica³⁵⁵ ediyor; Sazanof Rus konsolosunu değiştirmeye mecbur kalıyor.

Önce İngiltere'den müfettişler istenilmiş ve talebimiz kabul edilmişken, biraz sonra Rusya'nın hatırı için İngiltere hariciye Nazırı sözünü geri alıyor.

Nihayet 8 Şubat İtilâfı mucibince³⁵⁶ İsveçli Hof ve Danimarkalı Vestnel beyler, uhdelerine³⁵⁷ balâ³⁵⁸ rütbesi tevcih³⁵⁹ olunarak ve başlarına birer fes giydirilerek müfettişliklere tayin olunuyorlar.

1914 baharında İttihat ve Terakki hükûmetinin, başındaki gaileler³⁶⁰ bunlardan ibaret değil.

Şarkî Trakya'nın istirdadından sonra, düşman işgali esnasında Müslümanlara tecavüz eden yerli Bulgarlar ve Rum-

³⁵³ İnzibat: Askerî polis.

³⁵⁴ Mutasavver: Tasavvur edilmiş, düşünülmüş.

³⁵⁵ İltica etmek: Sığınmak.

³⁵⁶ Mucibince: Hükmünce, icabınca.

³⁵⁷ Uhde: Bir işi üzerine alma, yüklenme.

³⁵⁸ Bâlâ: Osmanlılarda yüksek bir rütbe.

³⁵⁹ Tevcih: Rütbe ve memuriyet verme.

³⁶⁰ Gaile: Sıkıntı, dert.

lar hicrete³⁶¹ mecbur kalıyorlar. Biraz sonra bu hareket Garbî Anadolu sahillerindeki Rumlara da sirayet ediyor. Hükûmet bu yabancı unsurların oradan çıkıp gitmelerini memleketin emniyeti için faydalı buluyor. Bunun üzerine Fener Patrikhanesi yaygarayı kopartıyor, bermutad³⁶² kiliseleri kapatarak Garp âlemini heyecana getirmeye çalışıyor; tabî Venizelos ta işe karışıyor, Yunanistan'la münasebatımız son derecede gerginleşiyor.

³⁶¹ Hicret: Göç.

³⁶² Bermutad: Âdet olduğu gibi, alışıldığı üzere.

ŞEREFSİZ BİR SEYAHAT

Hicret hareketini yatıştırmak ve rivayet edilen zecrî³⁶³ muameleler hakkında tahkikatta³⁶⁴ bulunmak üzere Dahiliye Nazırı Şarkî Trakya'da dolaşüyor. Haziran ortalarında Venizelos harpten bahsetmeğe kadar varıyor. Talât Bey, bu kere de, İzmir taraflarında teftişe çıkıyor. Hatta yanına İstanbul'daki büyük devletlerin sefaret tercümanlarını almak gibi istiklâlimizi hiçe indiren elîm³⁶⁵ bir mecburiyete de katlanıyor!

Pek çok tafsîlâtından³⁶⁶ sarf-ı nazar³⁶⁷ edildiği halde bile gene hayli uzayan bu hulâsadan³⁶⁸ anlaşılacağı üzere Meşrutiyet'i müteakip devletler arasında itibarı gereği gibi düzenlenen Osmanlı hükûmeti altı senelik bir Meşrutiyet veyahut Merkez-i Umumî idaresi tecrübesinden sonra 1914 başlangıcında bir Abdülhamit hükûmet-i menzilesine³⁶⁹ düşmüş bulunuyor.

³⁶³ Zecrî: Zorlayıcı, yasaklayıcı.

³⁶⁴ Tahkikat: Soruşturma.

³⁶⁵ Elîm: Üzüntü verici, çok acı verici.

³⁶⁶ Tafsilat: Ayrıntılar, teferruat.

³⁶⁷ Sarf-ı nazar: Yüz çevirme, vazgeçme.

³⁶⁸ Hulâsa: Kısaca, sözün kısası.

³⁶⁹ Hükûmet-i menzile: Küçük çaplı yürütme uzvu, komite yönetimi.

Dahilde Suriyelilerle, ecnebi bir devletle müzakere³⁷⁰ eder gibi pazarlığa girişmek zaruretinde kalıyor. Haricî siyasette Fransa Hariciye Nezaretinden ilham³⁷¹ alan Tan gazetesı, "Suriye'nin bir buçuk milyon hristiyanı otuz mebu's çıkarmazsa Fransa meseleye bigâne³⁷² kalamaz." Demekten çekinmiyor.

1913 nihayetlerinde Fransa ile başlayan müzakereler Suriye'ye Fransızların tamamiye el atmalarına yol açacak bir mahiyet kesbediyor.³⁷³

Daha bir sene evvel Trablusgarbi gasbeden İtalyanların, güya On İki Ada'nın tahliyesine³⁷⁴ ve işgal esnasındaki masraflarına mukabil, Antalya taraflarında şimendifer³⁷⁵ imtiyazı istemek suretile ileri sürdükleri iddialar vaziyetin vahametini³⁷⁶ büsbütün meydana çıkarıyor.

Tam bu sırada Avrupa'da yirmi otuz seneden beri iki ve üç başlı ittifaklar ve itilâflar ile harbe hazırlanmanın, dişe tırnağa kadar silahlanmanın Balkan Harbile başlayan zarurî âkıbeti³⁷⁷ tahakkuk etmeğe başlıyor. 28 Haziran'da Bosna Saray'da Avusturya Veliahtı ile zevcesi Sırp milliyetçileri tarafından öldürölüyor. Bütün Avrupa'da pek tehlikeli bir buhran havası esmeye başlıyor. Herkes umumî bir infilâk arifesinde bulunduğunu hissediyor. Bosna cinayetinden sonra Avusturya'nın birkaç hafta müteenniyane³⁷⁸ hareket

³⁷⁰ Müzâkere: Görüşme.

³⁷¹ İlham almak: Bir şeyden veya kişiden etkilenerек yapmak, esinlenmek.

³⁷² Bigâne: İlgisiz, lâkayd.

³⁷³ Kesbetmek: Kazanmak, edinmek.

³⁷⁴ Tahliye: Boşaltma.

³⁷⁵ Şimendifer: Demiryolu.

³⁷⁶ Vahâmet: Zor durum, tehlike.

³⁷⁷ Âkıbet: Son, sonuç.

³⁷⁸ Müteennîyane: Acele etmeyerek.

etmesi kimseyi aldatmıyor. Perde arkasında hazırlanan baidreden³⁷⁹ Bâbîâli'nin bile haberi var!

Berlin sefaretimizden gönderilen 17 Temmuz tarihli ve (298) numaralı bir tahriratta³⁸⁰ "Avusturya hükûmeti tarafından Sırbistan'a verilmek üzere hazırlanan notanın bir sureti Berlin'e gönderildiği, münderecatına³⁸¹ dair alınan malûmata göre Belgrat hükûmetinin kabul edemeyeceği bir mahiyette olduğu ve Avusturya'nın, mes'uliyeti Sırbistan'ın üstüne atarak, harbe girmek azminde bulunduğu" Alman Hariciye Nezaretile yakından temasta bulunan bir zata atfen³⁸² haber veriliyor.

Roma sefirimizin 21 Temmuz tarihli ve (405) numaralı telgrafında da "Buradaki kanaatlere göre, Petersburg'tan ciddî teşvik görmezse Sırbistan'ın Avusturya notasını kabul edeceği tahmin olunuyor" deniliyorsa da, Bosna Vak'asını müteakip dilleri tutulan Sırp gazeteleri Temmuz ortalarından itibaren Avusturya aleyhine atıp tutmağa başlıyorlar. Belgrat sefirimiz bu alâmetin ehemmiyeti ve manası hakkında Babıalinin dikkatini celbediyor.³⁸³

Talât Paşa'nın hatıratında hikâye ettiğine göre, o sıralarda "Sait Halim Paşa, Enver Paşa ile Halil Beyi ve beni (yani Talât Bey'i) nezdine³⁸⁴ davet ederek Almanya'nın Devlet-i Aliye ile şerait-i mütesaviye³⁸⁵ dairesinde ittifak arzusunda olduğunu sefir Vangenhaym'ın kendisine açtığını söy-

³⁷⁹ Bâdire: Tehlikeli hâl, felâket.

³⁸⁰ Tahrirat: Yazışma.

³⁸¹ Münderecat: İçindekiler.

³⁸² Atfen: Birinin adına, birinden naklederek.

³⁸³ Celbetmek: Çekmek.

³⁸⁴ Nezd: Yan, kat, huzur.

³⁸⁵ Şerait-i mütesaviye: Eşit şartlarla.

lemiş”, her üçü de “Devlet-i Aliye’nin yaşayabilmesi böyle büyük bir Avrupa devletile müttefik bulunmağa mütevakkıf³⁸⁶ olduğu” mütalâasında bulunmuşlar. Bu tekliğin Harp tehlikesi üzerine yapıldığını anlamışlar amma, “Esasen böyle bir vesile olmayınca zayıf Türkiye’yi hiçbir devletin daire-i ittifakına almıyacağını pek âlâ bildiklerinden” Alman ittifakına, ne olursa olsun, bir cankurtaran gibi sarılmışlar. “Harp olmaz da bir zümre-i ittifakiyeye girmiş bulunursak devleti muhataradan³⁸⁷ kurtarmış oluruz” demişler. Diğer Nazırlara bir şey sezdirilmemeğe ve sadrazamın müzakeratı idare etmesine karar verilmiş ve nihayet ittifak müspet bir hâle gelmiş, “Az zaman sonra da Almanya ile Rusya arasında harp ilân edilmiş”.

Almanlarla ittifakın nasıl ve ne vakit yapıldığına dair Sait Halim ve Talât Paşalar tarafından nakledilen hikâyenin hakikati ne derecelere kadar tahrif³⁸⁸ ettiğini biraz sonra ayrı meseleyi Alman vesikalarında tetkik ettiğimiz zaman göreceğiz.

Cihan Harbi’ne iştirakimizin mukavemetsiz bir zaruret olduğunu iddia eden ve bu suretle Osmanlı İmparatorluğu’nun izmihlâlinde³⁸⁹ hiçbir mes’uliyet hisseleri bulunmadığı neticesini çıkarmak istiyen İttihat ve Terakki ricalinin “tez”lerini, vukuatı mümkün olabildiği kadar kısa anlatarak ve fakat ehemmiyetli bir eksik bırakmamaya da çalışarak arzettik.

³⁸⁶ Mütevakkıf: Bağlı.

³⁸⁷ Muhatara: Tehlike.

³⁸⁸ Tahrif: Bozma, değiştirme.

³⁸⁹ İzmihlâl: Yıkılma, çökme.

Zaten yanılmıyorsak, o dava lehinde şimdiye kadar böyle kül³⁹⁰ halinde bir müdafaa da vücade getirilmemiştir.

Evvelce de söylediğimiz gibi bugünkü maksadımız “Harb-i Umumî’ye girmek mi, yoksa müsellâh³⁹¹ bir bitarafılık muhafaza ederek, zuhur edebilecek fırsatlardan istifade etmek mi doğru olurdu?” davasını tazelemek değildir. Öyle bir bahis çok sürer ve bizi pek uzaklara götürür. Zaten burada takip ettiğimiz gaye ile alâkası yoktur. Biz yanlış veyahut doğru yapılmış olsun, Harb-i Umumî’ye nasıl sürüklendiğimizi göstermek istiyoruz.

Şüphesiz dikkat edilmiştir: İttihat ve Terakki ricalinin 1914 iptidalarında memleketin düşmüş olduğu yeisaver³⁹² vaziyeti tasvir etmek için çizdikleri tabloda mühim bir noksan vardır: Davanın yalnız bir tarafına temas edilmiş, münhasıran³⁹³ dahilde iftiracuyane³⁹⁴ temayüller ve hareketlerden ve hariçte, o sebeplerden dolayı husule gelen karışıklıkları ve zâafı gaasibane³⁹⁵ emellerine alet ittihaz³⁹⁶ eden devletlerin mühlik³⁹⁷ siyasetlerinden bahsedilmiştir.

Bu iddianın büyük bir hakikati ihtiva ettiği bedihidir,³⁹⁸ fakat Cihan Harbi arifesindeki ümitsiz vaziyete düşmemizde 1908’den beri mütezâyit³⁹⁹ bir surette devam eden idaresizliğin ne gibi tesirleri olmuştur? O “idaresizliği”

³⁹⁰ Kül: Bütün.

³⁹¹ Müsellâh: Silâhlı.

³⁹² Yeisâver: Ümitsizlik getirici.

³⁹³ Münhasıran: Husûsiyle, özel olarak.

³⁹⁴ İftiracuyane: İftira maksatlı.

³⁹⁵ Gaasibane: Zorla.

³⁹⁶ İttihaz etmek: Saymak, kullanmak.

³⁹⁷ Mühlik: Tehlikeli, korkunç.

³⁹⁸ Bedihî: Besbelli, apaçık.

³⁹⁹ Mütezâyid: Artan, çoğalan.

idare edenler pek ağır mes'uliyetler altına girmişler midir? Dahilî idare ve siyasette ardı arası kesilmiyerek, irtikâp⁴⁰⁰ edilen hataların haricî aksülâmeler⁴⁰¹ uyandırması zarurî bir kanun olduğu inkâr ve ihmal edilebilir mi? Bu meselelerin hâlli için bilinmesi lâzımgelen vukuat ve icraat anlatılmadıkça hakikat nasıl meydana çıkar?

İnkılâbı müteakip devletin idaresini ellerine alanlarda asrî bir hükûmet teşkili ve idaresi için lâzım olan kabiliyetler ve hazırlıklar mevcut olsaydı, haricî tehlikeler öyle kolaylık ve çabuklukla inkişaf⁴⁰² edebilir miydi?

“1908 İnkılâbı'nı müteakip devletler tarafından görme-ye başladığımız muamele her hangi bir Avrupa devletine karşı yapılan muamelelere benzemeye başlanmıştı”, demiştik, fakat Meşrutiyet namı verilen yeni idarenin gizli ve gayr-i mes'ul bir Merkez-i Umumî oyunundan ibaret olduğu anlaşılnca ve irtakib⁴⁰³ ettikçe beynelmilel vaziyetimiz de fenalaşmıştır.

Bu hususta gösterilebilecek bir çok misaller arasından bir tanesini zikredelim:

⁴⁰⁰ İrtikâb: Kötü, fena, günah teşkil edecek bir şey yapma.

⁴⁰¹ Aksülâmel: Tepki, reaksiyon.

⁴⁰² İnkişaf etmek: Gelişmek.

⁴⁰³ İrtakib etmek: Su yüzüne çıkmak, anlaşılma.

CEMAL PAŞA PARİS'TEN BOŞ DÖNÜYOR!

1911'de Malisör kıyamında Şevket Turgut Paşa kumandasile sevkedilen kuvvetler Mayıs'ta âsileri sarmış ve silâhlarını bırakmaları için kısa bir mühlet⁴⁰⁴ vermişti. O karışıklıklarda karanlık bir müşevvik rolü oynayan Karadağ Hükûmeti hududunda yaptığımız tahşidattan⁴⁰⁵ dolayı büyük devletlere müracaat suretile şerirane⁴⁰⁶ bir manevra çevirdiği vakit İstanbul'da Rusya sefiri tarafından Bâbîâli'ye verilen notada "Karadağ aleyhindeki harekâtımıza müsaade edilemeyeceği" zemininde muhakkarane⁴⁰⁷ bir lisan kullanıldığı vakit Viyana'nın en mühim gazetelerinden "Naye Fraye Prese" bu hadiseyi şu cümlelerle tefsir etmişti:

"Rusya devletinin Bâbîâli'ye tebliğ ettiği nota öyle bir aynadır ki, İstanbul ricaline inkılâbı müteakip Osmanlı hükûmetinin Avrupa'da iktisap etmiş olduğu hürmet ve riayetin ne derecelere kadar azalmış bulunduğunu gösterir. Bundan bir sene evvel Rusya hükûmetinin Bâbîâli'ye öyle bir nota ile müracaat etmesi mümkün değildi."

⁴⁰⁴ Mühlet vermek: Süre tanımak.

⁴⁰⁵ Tahşidat: Yığınak.

⁴⁰⁶ Şerirane: Kötü şekilde.

⁴⁰⁷ Muhakkarane: Tahkir edilmiş, horlanmış.

İttihat ve Terakki devresi tarih mahkemesinin huzuruna çekildiği vakit, 1908-1914 devresinin bilhassa bu nakta-i nazardan tetkiki lâzımdır ve başka bir vesile ile onu da yapmak emelindeyiz; fakat şimdiden söylemek isteriz ki bazılarının yaptıkları gibi o devreyi “Meşrutiyet’in iflâsı” diye karakuşî⁴⁰⁸ bir hüküm ile kapatıvermek ilmen ve tarihen doğru değildir.

Eski Osmanlı İmparatorluğu’nun coğrafi, etnoğrafik ve ırkî bünyesinin Meşrutî bir idare tesisine ne derecelere kadar müsait olduğu etraflı bir surette tetkike muhtaç bir meseledir; fakat derhal söylenebilir ki 1908’de idareyi ele alan İttihat ve Terakki ricali böyle bir tecrübeye kuvvetli muvaffakiyet ümitleriyle girişebilmek için lâzım gelen evsaftan⁴⁰⁹ külliye⁴¹⁰ mahrum idiler. Kanatimize göre o ellerde ve öyle hükûmet usullerile her hangi bir idare şekli muvaffakiyetsizlikle neticelenmeğe mahkûmdu.

Kiminle ve nasıl olursa olsun ittifak!

Yukarıda görüldüğü gibi haricen itibarımızın sukutunu⁴¹¹ ve devletler tarafından aleyhimizde eski müdahale ve yağma siyasetinin inkişafını⁴¹² münhasıran dahilî ve haricî âmillerin⁴¹³ hareketlerini ve sûiniyetlerine⁴¹⁴ atfedenden⁴¹⁵ İt-

⁴⁰⁸ Karakuşî: Keyfi, dayanaksız.

⁴⁰⁹ Evsaf: Vasıflar, özellikler.

⁴¹⁰ Külliye: Tamamen.

⁴¹¹ Sukut: Düşme, alçalma.

⁴¹² İnkişaf: Gelişme.

⁴¹³ Âmil: Sebep, müessir.

⁴¹⁴ Sûiniyet: Kötü niyet.

⁴¹⁵ Atfetmek: Atıfda bulunmak, göndermede bulunmak.

tihat ve Terakki ricali⁴¹⁶ memleketin müşkül ve mühlik⁴¹⁷ vaziyetlere düşmesinde kendi hatalarını ve o hataların tesirlerini bir türlü görmek ve itiraf etmek istememişlerdir.

Talât Paşa hatıratında, “Devlet-i Aliye velev sevk-i menfaatle olsun, artık Avrupa’da hiçbir devlet tarafından müzaheret⁴¹⁸ görmüyordu” demekle beynelmilel siyasyatta, o kadar felâketli tecrübelerden sonra bile, ne kadar gafil olduğunu, baynelmilel müzaharetlerinin ancak sevk-i menfaatle olabileceğini bir türlü anlayamadığını göstermiştir.

Bu zihniyetin garip bir tecellisi Tarablusgarp Harbi’nin başlangıcında görülür.

O felâketi mahzâ⁴¹⁹ Osmanlı devletinin beynelmilel⁴²⁰ yalnız kalmasına atfeden İttihat ve Terakki zimamdarları⁴²¹ selâmetin garpteki İttifak ve İtilâf zümrelerinden birine girmekte olduğuna hükmederek diplomasi tarihinde misali görülmemiş bir teşebbüste bulunmuşlardır.

Hatırlanacağı üzere İtalya ültimatomu⁴²² üzerine Hakkı Paşa istifa ederek yerine Sait Paşa getirilmişti; fakat, hep bildiğimiz gibi, Meşrutiyet devresinin Sadrazamları, şişenin içindeki şeyle hiçbir alâkası olmayan birer “etiket” gibidir.

⁴¹⁶ Ricâl: Sayılı kimseler, büyükler.

⁴¹⁷ Mühlik: Tehlikeli, korkunç.

⁴¹⁸ Müzaheret: Yardım, arkalama.

⁴¹⁹ Mahzâ: Yalnız, sadece.

⁴²⁰ Beynelmilel: Uluslar arası.

⁴²¹ Zimamdar: İdareci, yönetici.

⁴²² Ültimatom: Son ihtar.

Sait Paşa'nın, öyle bir hengâmede,⁴²³ Avrupa'da kimsenin bize el uzatmak istemiyeceğini pek güzel takdir ettiğine şüphe edilemez; fakat Teşrin-i evvel ibtidasında⁴²⁴ Mecliste okuduğu beyannamede, Merkez-i Umumî siyasetine tercüman olarak, Avrupa zümrelerinden birile ittifak⁴²⁵ emelinde bulunduğumuzu ihsas⁴²⁶ etmiştir ve bu suretle meclis kürsüsünden müzayede⁴²⁷ veya münakaşaya konulan ittifak teklifimize dair Hariciye Nezareti sefaretlerimize bir tamim göndererek bu teşebbüsün garp payitahtlarında⁴²⁸ husule getirdiği⁴²⁹ tesiri sormuştur! Tabî hiçbir taraftan müsbet bir cevap alınamamıştır. Yalnız Rusya tarafından himayesine girmemizi mutazammın⁴³⁰ bir cevap verilmiş, fakat Sadrazam o cevabın Vükelâ Meclisi'nde müzakere edilmesine lüzum görmemiş!

İkinci bir ittifak teşebbüsü de Balkan harbinin ferdası-
na⁴³¹ müsadiftir.⁴³²

1913 sonbaharında Bulgarlarla İstanbul Muahedesinin akdinden sonra General Savof istirahat etmek bahanesiyle burada kalıyor. Bizim tarafımızdan da İstanbul muhafızı Cemal Bey (Paşa) Bulgar murahhasile⁴³³ müzakereye memur ediliyor. Büyük Ada'da Necmeddin Molla Bey'in köşkünde verilen bir ziyafetten sonra iki murahhas

⁴²³ Hengâme: Devir, zaman.

⁴²⁴ İbtida: Başlangıç.

⁴²⁵ İttifak: Birleşme, birlik.

⁴²⁶ İhsas etmek: Hissettirmek, kapalı şekilde söylemek.

⁴²⁷ Müzâyede: Arttırmaya çıkarma.

⁴²⁸ Payitaht: Başkent.

⁴²⁹ Husûle getirmek: Meydana getirmek, ortaya çıkarmak.

⁴³⁰ Mutazammın: İçine alan.

⁴³¹ Ferda: Yarı, ertesi gün.

⁴³² Müsadif: Tesadüf eden, rastlayan.

⁴³³ Murahhas: Delege.

tedafuî⁴³⁴ ve tecavüzî bir ittifakname müsveddesi hazırlıyorlar. Ondan sonra Şişli'de Cemal Bey'in ikametgâhında akdedilen⁴³⁵ içtimalara da Bulgar sefiri Mösyö Toşef ile Talât ve Halil Beyler iştirak ediyorlar. Balkanlarda muvaffakiyetle yapılacak bir harp neticesinde Bulgarların Selâniği almaları ve bize Dedeagaç, Kavala ve Drama'yı terketmeleri esasına müstenit bir müsveddeye sah⁴³⁶ çekiliyor; fakat bir türlü tasdik ve teati⁴³⁷ olunamıyor.

⁴³⁴ Tedafuî: Savunmaya âit.

⁴³⁵ Akdetmek: (Toplantı) yapmak.

⁴³⁶ Sah çekmek: Metnin doğruluğunu işaretle göstermek.

⁴³⁷ Teati: Karşılıklı olarak alıp verme.

AVRUPA'DA HARBİN BAŞLADIĞI GÜNÜN SABAHI...

Sofya Hükûmeti Romanya'dan çekindiğini söyleyerek taallül⁴³⁸ ediyor. Fakat bir sene sonra biz, Bulgarlardan şöyle bir teminat alarak Cihan Harbi'ne atıldıktan sonra komşularımızın bizden Dimetoka havalisini ve sol sahilinde iki kilometrelik bir şeritle bütün Meriç mecrasını almadan harbe girişmemeleri, hududumuzu Karasu'ya götürmek üzere yapılan o ittifak teşebbüsüne garip bir netice teşkil etmiştir!

Beynelmilel yalnızlıktan kurtulmak için yapılan teşebbüslerden diğer biri de, Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırı sıfatile 1914 Temmuz'unda Paris'i ziyareti münasebetile vukubulmuştur. Müşârunileyh⁴³⁹ Fransa Hariciye Nezareti siyâsî işler müdürü Mösyö de Margerie'le –ki şimdi Fransa'nın Berlin sefiridir- görüşmeleri neticesinde Osmanlı Devletini infirattan⁴⁴⁰ kurtarmak için o sırada Fransa'dan bir yardım beklemenin beyhude⁴⁴¹ olduğunu

⁴³⁸ Taallül: Bahane bulma, kaçınma.

⁴³⁹ Müşârunileyh: İşaret edilen, adı geçen.

⁴⁴⁰ İnfirad: Yalnız başına kalma.

⁴⁴¹ Beyhude: Boşuna, neticesiz.

anlamıştır. Hatta 18 Temmuz'da Paris'ten hareket ederek İstanbul'a döndükten birkaç gün sonra Talât Bey lâf arasında sormuş.

— Gördün ki, Fransa'dan hayır yok. Almanya bize şöyle bir ittifak teklif etse ne dersin?

Cemal Paşa da "Bizi infirattan kurtaracak böyle bir ittifakı derhal kabul ederim" demiş.

1914 başlangıcında yapılan diğer bir teşebbüs te Almanya'nın delâletile⁴⁴² Yunanistan'la bir ittifak yapmaya kalkışmamızdır. Dahilî işlerine katiyyen karışmamak üzere Adalar'a hâkimiyetimiz tasdik olunmak şartile beş, on sene müddetle tedafüî bir ittifak vücade getirilmek istenmiştir.

Bulgaristan'la yapılan, bir türlü tasdik edilemeyen ittifakla taban tabana zıt olması zarurî olan bu ittifak teşebbüsü de akim⁴⁴³ kalmıştır. Garbî Anadolu'dan Rumların muhacereti⁴⁴⁴ münasebetile Yunanistan'la aramızdaki gerginlik geçtikten sonra Sait Halim Paşa ile Mösyö Venizelos evvelâ Münih'te ve sonra Brüksel'de buluşup görüşmeye karar veriyorlar. Hatta Yunan Başvekili Temmuz sonlarına doğru yola çıkıyorsa da Umumî Harbin zuhuru⁴⁴⁵ üzerine Sadrazamın seyahati mümkün olamıyor ve zaten o sıralarda Almanya ile ittifaka teşebbüs etmiş bulunuyoruz.

Bizi Cihan Harbi'ne sürükleyen o ittifakın hikâyesini evvela bizimkilerden dinleyelim:

⁴⁴² Delâlet: Yol gösterme, rehberlik.

⁴⁴³ Akim: Neticesiz, verimsiz.

⁴⁴⁴ Muhaceret: Göç, göçme.

⁴⁴⁵ Zuhur: Meydana çıkma.

Talât Paşa'nın hatıratında anlattığına ve Sait Halim Paşa'nın da teyit⁴⁴⁶ ettiğine göre teklif Almanlar tarafından vuku bulmuş. Fakat hangi tarihte vuku bulduğuna dair elimizde hiçbir vesika yoktur.

Fakat merhumun hatıratında, "Bu teklifin harp tehlikesi üzerine yapıldığını derhal hissetmiştik." Demesinden Vangenhaym tarafından Sadrazam'a 1914 Temmuz'unda müracaat edilmiş bulunduğu istidlâl⁴⁴⁷ olunabilir.

Sait Halim Paşa da, Mütareke'den sonra Meb'usan Meclisi'nin beşinci şubesi tarafından yapılan tahkikatta ittifak müzakeresinin, "Harb-i Umumî'nin adem-i vuku⁴⁴⁸ vukuundan daha ziyade muhtemel olduğu bir hengâm⁴⁴⁹da" başladığını söylemiş ve Almanya sefirinin kendisine 14 veya 15 Temmuz'da müracaat ettiğini ilâve etmiştir.

Hep bu müphem cevapların Almanlarla ittifaka Harp tehlikesinin hemen muhakkak olduğu bir sırada teşebbüs edildiğini ve ileride göreceğimiz gibi, Almanya'nın Rusya'ya Harp ilan etmesinden sonra imzalandığını saklamak için ihtiyar edildiği⁴⁵⁰ aşîkârdır.

Sait Halim Paşa'nın müzakerata⁴⁵¹ başlangıç olarak gösterdiği tarihten bir hafta sonra Cihan Harbi'ne müntehî⁴⁵² olan hâdiseler yıldırım çabukluğu ile tevalî⁴⁵³ etmiştir:

⁴⁴⁶ Teyit: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

⁴⁴⁷ İstidlâl: Sonuç çıkarma.

⁴⁴⁸ Adem-i vuku: Meydana gelmeme, gerçekleşmeme.

⁴⁴⁹ Hengâm: Devir, zaman.

⁴⁵⁰ İhtiyar etmek: Seçmek, tercih etmek.

⁴⁵¹ Müzâkerat: Müzâkereler, görüşmeler.

⁴⁵² Müntehî: Sona ermiş, bitmiş

⁴⁵³ Tevâlî etmek: Sürmek, ard arda gelmek.

23 Temmuz'da Avusturya tarafından Sırbistan'a gayet ağır bir ültimatom verilmiş, kırk sekiz saatlik mühletin bitmesinden evvel Sırp Hükûmeti ve Millî Meclisi Belgrad'ı terkederek Niş'e çekilmişler, 28 Temmuz Salı günü Avusturya Sırbistan'a Harp ilân etmiş ve Rusya kısmen seferberlik yapmış, 30'da Almanya umumî seferberliğe muadil⁴⁵⁴ olan "Harp tehlikesi" tedbirlerini almış ve aynı günde Rusya Çarı da umumî seferberlik emrini vermiştir.

Bu suretle umumî harp ihtimalleri içtinap⁴⁵⁵ edilemeyecek bir surette tahakkuk ettiği halde Almanya ile ittifak müzakeresine devam edilmiş ve Almanya tarafından Rusya'ya harp ilân edildiği günün ferdasında, 2 Ağustos 1914 Pazar günü muahede⁴⁵⁶ imzalanmıştır.

O sabah Sait Halim Paşa'nın yalısında geçen şu sahne nakledilmeğe değer:

Harb-i Umumî tehlikesinin kat'î bir şekil alması üzerine malî müesseseler müdürlerinin ve tacirlerin müracaatları üzerine, ilânına karar verilen "moratoryum"⁴⁵⁷ kanunu lâyihasını⁴⁵⁸ Sadrazama imzalatarak o gün tatiline karar verilen Meclise arz etmek üzere sabahleyin Yeniköy'de Sadrazamın yalısına giden Maliye Nazırı intizar salonunda beklerken salonun bir tarafındaki odada Sadrazamın yazı yazmakta olduğunu görüyor. Diğer taraftaki odada da Almanya sefareti baştercümanı Mösyö Weber bekliyormuş. Biraz sonra Talât Bey Maliye Nazırının yanına

⁴⁵⁴ Muadil: Eşit.

⁴⁵⁵ İçtinab: Çekinme, sakınma.

⁴⁵⁶ Muahede: Andlaşma.

⁴⁵⁷ Moratoryum: Fevkalâde hâllerde borçların ödenmesinin ertelenmesi.

⁴⁵⁸ Lâyiha: Tasarı

geliyor. Baştercümanın beklemesinden şüphelenen Maliye Nazırı ile Dahiliye Nazırı arasında şöyle bir muhavere⁴⁵⁹ geçiyor:

- Ne var?
- Bir şey yok!
- Bana bir şey var gibi geliyor. Sakın Almanya ile ittifak yapmıyasınız?
- Bir şey söyleyemem.

Bu esnada Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'le Harbiye Nazırı Enver Paşa da intizar⁴⁶⁰ salonuna geliyorlar. Yan taraftaki odada Sadrazam yazdığı kâğıdı bir zarfa koyup kapıyarak Almanya baştercümanına veriyor ve Mösyö Weber gittikten sonra Meclis-i Meb'usan Reisi ile Nazırlar Sait Halim Paşa'nın yanına giriyorlar.

⁴⁵⁹ Muhavere: Konuşma, görüşme.

⁴⁶⁰ İntizar: Bekleme.

ALMANYA İLE İTTİFAKIMIZIN TARİHİ

Sadrizam masanın üzerinden bir kâğıt alıp okumaya başlıyor. O zamana kadar ittifak müzakeresinden haberi olmayan Maliye Nazırı Almanya ile bir ittifakname⁴⁶¹ müsveddesi dinlediğini zannediyor; fakat hakikatte Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını Almanya'nın akıbetine bağlayan muahede yarım saat evvel V. Mehmet namına Sadrazamı tarafından imzlanmış ve Almanya sefirine gönderilmiş bulunuyor.

Sadrizamın yanında bulunan Nazırlar arasında bu muahede hakkında görüşülürken herçibâdâbât⁴⁶² ittifak taraftarları olanların muahede lehinde muhakemeleri⁴⁶³ şu şekilde tebellür⁴⁶⁴ ediyor:

- Eğer harp tehlikesinden evvel böyle bir ittifak teklif olunsaydı kabul etmekte tereddüt eder miydik? Ve madem ki o zaman tereddüt etmeyecektik şimdi kabulde de beis⁴⁶⁵ yoktur!

⁴⁶¹ İttifaknâme: Anlaşma metni.

⁴⁶² Herçibâdâbât: Ne olursa olsun.

⁴⁶³ Muhakeme: Düşünme, anlama.

⁴⁶⁴ Tebellür etmek: Açıklık kazanmak.

⁴⁶⁵ Beis yok: Sakıncasız, mahzursuz.

Şimdi Almanya ile ittifakımızın nasıl vücade geldiğini bir de Alman vesikalarında tetkik edelim:

Esasen de bizde mezkûr⁴⁶⁶ ittifaka müncer⁴⁶⁷ olan teşebbüslere ve müzakerelere dair itimada şayan hiçbir vesika yok gibidir. Sait Halim Paşa'nın ve Talât Bey'in pek kısa ve müphem olan hikâyelerinin de kat'iiyen itimada lâayık olmadıkları resmî Alman vesikalarından aşağıya nakledeceğimiz malûmatla anlaşılacaktır. Yalnız küçük bir çerçeveye sığdırmak mecburiyetile son derecede dikkate şayan⁴⁶⁸ olan mezkûr vesikaları aynen nakle imkân görmüyoruz. Fakat birkaç satırla iktibas edeceğimiz en ruhlu kısımlarının doğruluğunu ve hiçbir esaslı noktayı ihmal etmediğimizi kat'iiyen temin ederiz.

Alman vesikalarında sarahatle⁴⁶⁹ görüldüğüne göre bu ittifak meselesi Bosna Saray cinayetinden sonra evvelâ Avusturya Hariciye Nazırı Kont Berthold tarafından ortaya atılmıştır.

Almanya Hariciye Nazırı Von Yagow tarafından İstanbul sefiri Baron Vangenhaym'e gönderilen 14 Temmuz tarihli mahmul⁴⁷⁰ malûmatta Nazır meseleyi şöyle hikâyeye ediyor:

"Avusturya'nın Berlin sefiri Kont Szögyeny'nin verdiği malûmata nazaran Kont Berthold Türkiye'nin merkezî devletlere iltihak etmesinin mümkün olup olamayacağını İstanbul sefiri Marki Palâviçini'den sormuş. Sefir cevabın-

⁴⁶⁶ Mezkûr: Adı geçen, anılan.

⁴⁶⁷ Müncer olmak: Sonuçlanmak.

⁴⁶⁸ Dikkate şayan: Dikkat edilmesi gereken önemde.

⁴⁶⁹ Sarâhatle: Açıklıkla, doğrudan doğruya.

⁴⁷⁰ Mahmul: Bir şeyin üzerine kurulan.

da bu sıralarda İstanbul'da, İtalya'nın Anadolu hakkındaki meşkûk⁴⁷¹ âmâline⁴⁷² karşı, Rusya'ya yaklaştırmaya temayül edildiğini ve fakat Avusturya Sırbistan aleyhinde şiddetli bir müdahale ile Balkanlarda nüfuzunu iade ederse o vakit Türklerin Avusturya'ya ve İttifak-ı Müsellese meyletme-lerinin kuvvetle muhtemel bulunulduğunu haber vermiş.

Kont Berthold bu malûmatı verdikten sonra Türkiye'nin merkezî devletlere iltihakına teşebbüs edilmesinin bu aralık münasip olup olunmayacağı hakkında mütalâamı⁴⁷³ soruyor. Cevaben dedim ki: İstanbul sefirimizin de (yani Vangenhaym'ın) iştirak ettiği zatî mütalâama göre Türkiye'nin askerî vaziyeti gayet fenadır. Şimdilik ancak gayr-i faal bir amil gibi telâkki olunabilir. Rusya aleyhinde tacavüzî bir harekete müktedir değildir. Kendisine bizim zümreye iltihak teklif edersek, o da bir takım şeyler isteyecektir. Halbuki meselâ Rusya'nın Ermenistan cihetinden bir taarruzuna karşı biz Türkiye'yi müdafaa edemeyiz. Zannıma göre bu vaziyette Türkiye devletler arasında intizar vaziyetinde kalarak nihayet muvaffakiyet ihraz⁴⁷⁴ edecek en kuvvetli zümreye iltihak etmeden başka bir şey yapamaz. Romanya ve Bulgaristan zümremize ittihat⁴⁷⁵ ederlerse bunun Türkiye'nin hatt-ı hareketi⁴⁷⁶ üzerinde tesir göstereceği şüphesizdir."

"Avusturya'nın İstanbul'da ihsas⁴⁷⁷ edilen şekilde bir teşebbüste bulunmasının tamamilе faidesiz kalacağı ve hat-

⁴⁷¹ Meşkûk: Şüpheli, şüphe edilen.

⁴⁷² Âmâl: Emeller, istekler.

⁴⁷³ Mütalâa: Rey, görüş.

⁴⁷⁴ İhraz etmek: Kazanmak, elde etmek.

⁴⁷⁵ İttihat: Birleşme, birlik oluşturma.

⁴⁷⁶ Hatt-ı hareket: Hareket çizgisi, sınırı.

⁴⁷⁷ İhsas etmek: Hissettirmek, kapalı şekilde söylemek.

ta bir takım metalibe⁴⁷⁸ yol açacağı için tehlikeli olacağı zannındayım.”

Bu mahrem malûmat Vangenhaym'ın eline 17 Temmuz'da geçmiş. Mumaileyhin;⁴⁷⁹ ağıleb-i ihtimal⁴⁸⁰ bu malûmatı almazdan evvel hazırlayıp, Berlin'de Hariciye Nezaretine gönderdiği (349) numaralı ve 18 Temmuz tarihli bir telgrafnamede Almanya'nın İstanbul sefiri diyor ki:

“...Avusturya sefiri Marki Palâviçini (...) Türkiye'nin Bulgaristan vasıtasile Avusturya'ya iltihakını arzu etmektedir. Ben bu mütalâaya şiddetle itiraz etmekteyim. Türkiye'nin bugün ittifaka değer bir halde olmadığı şüphesizdir. Müttefiklerine hiçbir faide temin etmedikten başka onlara yük olur... Her şeyden evvel Türkiye'ye her türlü siyasî sergüzeştlerden⁴⁸¹ hazer⁴⁸² ederek bütün devletlerle iyi münasebat idamesine⁴⁸³ çalışması tavsiye olunmalıdır. Türkiye bitaraf kaldığı takdirde de Ermenistan hudutlarında birkaç Rus kolordusunu tutacaktır.”

Görülüyor ki, Sait Halim Paşa'nın dediği gibi Temmuz ortalarında Vangenhaym'ın kendisine müracaat ederek şerait-i mütesaviye⁴⁸⁴ dairesinde bir ittifak teklif etmesi mevzuubahs bile değil!

Vangenhaym tarafından 21 Temmuz'da Almanya hariciyesine gönderilen (354) numaralı bir telgrafnameden:

⁴⁷⁸ Metâlib: Talepler, istekler.

⁴⁷⁹ Mumâileyh: İsmi geçen, adından söz edilen.

⁴⁸⁰ Ağıleb-i ihtimal: Büyük ihtimal.

⁴⁸¹ Sergüzeşt: Mâcera.

⁴⁸² Hazer etmek: Çekinmek, uzak durmak.

⁴⁸³ İdâme: Devam ettirme.

⁴⁸⁴ Şerait-i mütesaviye: Eşit şartlar.

İTTİFAK GÖRÜŞÜLÜYOR!...

“Dün Sadrazam, Talât Bey ve Enver Paşa müttefik Marki Palâviçni'ye demişler ki: Avusturya'nın Balkan Harbi'nde zayı ettiğı nüfuzunu⁴⁸⁵ Balkanlılara ve Türkiye'ye karşı tekrar kazanması zamanı geldi. Eğer Avusturya Sırbistan'a iyi bir ders verirse yalnız Bulgaristan değil, Romanya ve Türkiye de bilâ kayd ü şart⁴⁸⁶ İttifak-ı Müsellese⁴⁸⁷ iltihak⁴⁸⁸ ederler. Almanya ve Romanya tarafından izhar⁴⁸⁹ edilen arzulara tevfikân⁴⁹⁰ Türkiye, kanaati hilâfına,⁴⁹¹ Yunanistan'la bir ittifak akdetmek üzere bulunuyorsa da, eğer Avusturya azimkârane⁴⁹² bir hareketle Bulgaristan'ı kendisine raptetmeğe⁴⁹³ muvaffak olursa bu ittifak husule gelmez.”

Almanya sefiri tarafından gönderilen 23 Temmuz tarihli ve (364) numaralı diğer bir telgrafnameden:

⁴⁸⁵ Nüfuz: Bir kimsenin emir ve hükümlerinin işlemesi, geçerli olması.

⁴⁸⁶ Bilâ kayd ü şart: Kayıtsız ve şartsız.

⁴⁸⁷ İttifak-ı Müselles: Üçlü İttifak.

⁴⁸⁸ İltihak etmek: Katılmak.

⁴⁸⁹ İzhar etmek: Belli etmek, açığa vurmak.

⁴⁹⁰ Tefvikan: Uygun düşürerek, uydurarak.

⁴⁹¹ Hilâf. Karşı, zıt, aykırı.

⁴⁹² Azimkârane: Azimli şekilde, kararlı olarak.

⁴⁹³ Raptetmek: İki şeyi birbirine tutturmak, bağlamak.

“Sadrazam, dün Enver’in bana izhar ettiği temenniye Mar-ki Palâviçni’ye tekrar ederek Türkiye’nin İttifak-ı Müsel-lese girmesinin teshil⁴⁹⁴ edilmesini rica etmiş. Meseleyi evvelce benimle müzakere etmiş bulunan Avusturya se-firi de bu sıra Türkiye ile bir ittifakın bize ağır şeyler tah-mil⁴⁹⁵ edeceği, İttifak-ı Müsellesin Türkiye’yi bütün dün-yaya karşı müdafaa edemeyeceği cevabını vermiş. Bunun üzerine Sadrazam Türkiye’nin İngiltere ve Fransa’ya karşı değil, yalnız Rusya’ya karşı müdafaa edilmeyi arzu ettiğini Fransa ve İngiltere’ye karşı bir şey istemediğini söylemiş.”

O sırada Kayser Vilhelm Hohenzollern yatıle Balastrand’da bahrî bir tenezzühde⁴⁹⁶ bulunuyor. Ken-disine bu telgraflar arzolunduğu zaman altına şöyle bir mütalâa yazıyor:

“Türkiye doğrudan doğruya kendini arz ve takdim edi-yor. Bir ret veyahut dürüştane⁴⁹⁷ bir muamele Rus-Fransız tarafına geçmesini mucip⁴⁹⁸ olur ve nüfuzumuzu ebediye kaybederiz. İttifak-ı Müsellese girmeleri hususunda Van-genhaym Türklere behemehal ve açıktan açığa hüsnü ka-bul göstermeli ve arzularını öğrenip bize bildirmeli. Her halde onları fütura⁴⁹⁹ düşürmemeliyiz.”

İmparatorun bu mütalâası Almanya hariciye nezare-tine bildiriliyor ve Von Yagow da 24 Temmuz tarihile Vangenhaym’a gönderdiği (268) numaralı bir telgrafna-medde:

⁴⁹⁴ Teshil: Kolaylaştırma.

⁴⁹⁵ Tahmil etmek: Yükleme.

⁴⁹⁶ Tenezzüh: Gezinti.

⁴⁹⁷ Dürüştane: Sert, kırıncı olarak.

⁴⁹⁸ Mucip: Sebap olan, vesile teşkil eden.

⁴⁹⁹ Fütur: Bezginlik, bıkmışlık

“Türkiye’nin ittifaka kabiliyeti hakkında mevcut olan tereddütlere rağmen, Kayser Hazretleri şimdiki vaziyet icabı olarak Türkiye’nin İttifak-ı Müsellese iltihak hususunda izhar ettiği arzudan istifade edilmesinin muvafık olacağı mütalâasındadırlar. Binaenaleyh⁵⁰⁰ İstanbul’da o suretle hareket ediniz. Ancak yalnız ahval-i hazireye⁵⁰¹ göre bir ittifakın mevzu-u bahs olabileceği ve bir takım vâsi⁵⁰² taahhüdat altına giremeyeceğimiz hususunda nazar-ı dikkatinizi celbederim.”⁵⁰³ diyor.

Bu talimattaki “yalnız ahval-i hazıraya göre ittifak” tahditinin⁵⁰⁴ delâlet ettiği mâna, yani ittifak teklifimizden münhasıran⁵⁰⁵ Almanya lehinde istifade edilmek istenmesi şayan-ı dikkattir.

Bu telgrafnameye Vangenhaym tarafından gönderilen 27 Temmuz tarihli ve (371) numaralı cevaptan:

“Telâkki⁵⁰⁶ ettiğim kat’î emir üzerine Sadrazama karşı izhar ede geldiğim tereddütlerden vazgeçince ittifak teklifi vukuu buldu. Şimdiye kadar Bulgaristan Türkiye’ye karşı hiçbir müspet teklifte bulunmayarak lâfdan başka bir şey getirmemiştir.”

“Türk ordusuna Alman zabitler⁵⁰⁷ tarafından fiilen kumanda edilirse müttefik sıfatile Türklerin kıymeti hakkındaki fikrimi tashih⁵⁰⁸ etmekliğim lâzım gelir.”

⁵⁰⁰ Binâenaleyh: Bundan dolayı, bundan ötürü.

⁵⁰¹ Ahval-i hazire: Şimdiki durum.

⁵⁰² Vâsi: Geniş.

⁵⁰³ Celbetmek: Çekmek, getirmek.

⁵⁰⁴ Tahdit: Sınırlama.

⁵⁰⁵ Münhasıran: Hususiyle, yalnız, sadece.

⁵⁰⁶ Telâkki: Kabul etme.

⁵⁰⁷ Zabit: Subay.

⁵⁰⁸ Tashih etmek: Düzeltmek, yanlış gidermek.

“Bu suretle askerî kıymetleri üç misli artacaktır. General Liyman bugün bana beş Türk ordusunu derhal harbe sevk edebileceğini söyledi. Herhalde kuvvetli bir surette döğüşebileceklerdir. Alman kumandanının takdir edilemeyecek kadar kıymetli bir faidesi olacaktır ki, o da Türkiye’nin taahhütlerini ifaya⁵⁰⁹ mecbur kalacağıdır.”

Bundan evvelki kısımda münderic⁵¹⁰ vesikalardan sarahatle⁵¹¹ anlaşıldığı gibi de ittifak teklifi bizim tarafımızdan vaki olmuş ve müzakerat Avusturya’nın Sırbistan’a ultimatome vermesinden sonra başlamıştır. Bu hususta Avusturya’nın Sırbistan’a harp ilân ettiği 28 Temmuz tarihinde Almanya’nın İstanbul sefiri tarafından Hükûmetine gönderilen (370) numaralı fevkalâde mahrem telgrafname pek şayan-ı dikkattir:

“Biraz evvel Sadrazam beni nezdine⁵¹² çağırarak Almanya’nın Türkiye ile kısa bir müddet için Rusya aleyhinde tedafuî⁵¹³ ve tecavüzî bir gizli ittifak akdetmesi⁵¹⁴ ve bu suretle ileride İttifak-ı Müsellese girmesine imkân ihzarı⁵¹⁵ hususlarında Sultan tarafından vukuu bulan talebi Kayseriye arz etmekliğimizi rica etti. Rusya Türkiye’ye yahut Almanya’ya ve bittabi⁵¹⁶ Avusturya-Macaristan’a tecavüz ederse veyahut Almanya ve bittabi İttifak-ı Müselles Rusya aleyhine hareket ederse ittifak şartları tahakkuk edecektir. Rusya’dan başka bir devlete karşı Türki-

⁵⁰⁹ İfa: Bir işi gerçekleştirme, yapma.

⁵¹⁰ Münderic: İçine yerleştirilmiş.

⁵¹¹ Sarâhat: Açıklık, belirlilik.

⁵¹² Nezd: Yan, kat, huzur.

⁵¹³ Tedafuî: Savunmaya âit.

⁵¹⁴ Akdetmek: (Mukavele, ittifak) yapmak.

⁵¹⁵ İhzar: Hazır hâle getirme, hazırlama.

⁵¹⁶ Bittabi: Tabii olarak, elbette.

ye himaye istememektedir. Kapitülâsyonlar ve Düyun-u Umumiye,⁵¹⁷ ilâhiri⁵¹⁸ bütün beynelmilel meseleler oldukları gibi kalacaklardır. Türkiye şart olarak harp takdirinde Alman heyet-i askeriyesinin burada bırakılmasını istemektedir. Buna mukabil, harp halinde ordusunun dörtte birinin bilfiil kumandasını heyet-i askeriyeye tevdi⁵¹⁹ edeceği gibi bütün ordunun yüksek idaresini de mezkûr⁵²⁰ heyete bırakmak için bir şekil bulacaktır. Müzakerat Türk nazırlarından gizli tutulduğu gibi Sadrazam bu bahse dair rüfekaından hiç birile görüşmememi ve Berlin'de Türkiye sefiri Mahmut Muhtar Paşa'ya bir şey açılmamasının elzem⁵²¹ bulunduğunu söyledi."

Aynı günde Almanya Başvekili tarafından Vangenhaym'e gönderilen talimattan:

"Kayser Sadrazamın teklifine muvafakat ediyor, ittifaknâmenin âtîdeki⁵²² şartlar dairesinde akti lâzımdır:

1. Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki harb-i hazırda⁵²³ iki devlet bitarafılığı⁵²⁴ muhafaza etmeği taahhüt ederler.
2. Eğer Rusya harbe askerî müdahalede bulunarak Almanya'nın Avusturya'ya karşı taahhütlerini yapması lâzım gelirse Türkiye'nin de taahhüdünü ifa etmesi lâzım gelecektir.

⁵¹⁷ Düyun-ı Umumiye: Osmanlı Devleti'nin borçlarının tahsili için kurulan idare.

⁵¹⁸ İlâhiri: Vesaire.

⁵¹⁹ Tevdi: Emanet etme.

⁵²⁰ Mezkûr: Adı geçen, anılan.

⁵²¹ Elzem: Çok gerekli, vazgeçilmez.

⁵²² Âtî: Gelecek zaman.

⁵²³ Harb-i hazır: Mevcut, devam etmekte olan savaş.

⁵²⁴ Bitaraflık: Tarafsızlık.

3. Harp takdirinde Almanya heyet-i askeriyesini Türkiye'de bırakır. Türkiye de âli⁵²⁵ kumandanın heyet tarafından bilfiil⁵²⁶ icrasını temin eder.
4. Almanya Türkiye'nin elyevm⁵²⁷ elinde bulunan memaliki⁵²⁸ Rusya'ya karşı tekeffül⁵²⁹ eder.
5. Muahede Avusturya-Macaristan'la Sırbistan arasındaki harb-i hazır ve bu harpten tahaddüs⁵³⁰ edebilecek beynelmilel ihtilâtlar⁵³¹ müddetince mer'i⁵³² olacaktır.

Eğer bu harp Almanya ile Rusya arasında harp tahaddüsüne müncer olmazsa muahede hükümden sakıt⁵³³ olacaktır.

Vangenhaym tarafından 30 Temmuz tarihile Almanya hariciyesine gönderilen (385) numaralı telgraftan:

“Sadrazam 1 ilâ 4 noktaları tasvip ediyor. Fakat beşinciye kabule imkân görememektedir. Esasen Avusturya-Sırbistan harbi münasebetile Rusya ile Almanya arasında harp zuhur⁵³⁴ edip etmiyeceğini zaman itibariyle tesbit etmek müşküldür. Avusturya'nın askerî bir muvaffakiyeti neticesinde böyle bir harp bir ve hatta iki sene sonra bile zuhur edebilir. Türkiye'den, şimdi Almanya lehine taahhüdât

⁵²⁵ Âlî: Yüksek.

⁵²⁶ Bilfiil: Fiilen, harekete geçmek suretiyle.

⁵²⁷ Elyevm: Bugün, hâlen.

⁵²⁸ Memâlik: Memleketler, diyarlar.

⁵²⁹ Tekeffül etmek: Kefil olmak, üstlenmek.

⁵³⁰ Tahaddüs: Sonradan meydana gelme.

⁵³¹ İhtilât: Karşıp görüşme, ilişkide bulunma.

⁵³² Mer'i: Geçerli.

⁵³³ Sâkıt olmak: Düşmek, hükmü kalmamak.

⁵³⁴ Zuhur etmek: Meydana çıkmak, belirlemek.

altına girmesi ve fakat ileride bu hareketinden dolayı Rusya kendisinden intikam almaya kalkışacak olursa yalnız kendi başına kalması istenemez. Türkiye'yi Almanya'ya bağlanmasının akıbetlerinden de korumamız lâzımdır... Sadrazam "kısa bir müddet" tabirile yedi senelik bir ittifak tasavvur⁵³⁵ etmiş imiş... Fakat icap ederse muahedenin, General Liman'ın mukavelesile beraber, 1918 nihayetinde münkazî⁵³⁶ olmasına razı olacaktır. Alman heyet-i askeriyesi vasıtasile askerî ıslahat icrası matlub⁵³⁷ olduğuna göre Sadrazamın General Liman'ın faaliyetinin bir Rus taarruzile inkıtaa⁵³⁸ uğramamasını istemesi mantıkî bir taleptir."

Bu telgrafa 31 Temmuz'da (290) numaralı telgraf ile Başvekil Bethmann Holveg cevap veriyor:

Muahede müddeti kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'nin Rusya'ya karşı müessir⁵³⁹ bir tecavüzde bulunmağa kabiliyeti varsa muahedeyi aktedin. Aksi takdirde imzaya hacet⁵⁴⁰ yoktur."

Görülüyor ki, Almanya bizim ittifak ricamızı kabul hususunda hâlâ mütereddit; fakat Ağustos'un birinci günü Rusya'ya harp ilân etmeğe karar veriliyor ve Almanya'nın Petersburg sefiri kont Pourtales o gün öğleden sonra saat 12.52'de çekilen bir telgrafname ile bu kararı Rus Hükûmetine tebliğe memur ediliyor; Rusya'ya harp ilânı haberini götüren bu telgrafın gönderilmesinden 38 da-

⁵³⁵ Tasavvur etmek: Zihinde canlandırmak, hayal etmek.

⁵³⁶ Münkazî: Bitmiş, tükenmiş.

⁵³⁷ Matlub: Taleb edilen, istenilen.

⁵³⁸ İnkıtaa uğramak: Kesinti meydana gelmek.

⁵³⁹ Müessir: Tesirli, etkili.

⁵⁴⁰ Hâcet: İhtiyaç, lüzum.

kika sonra da yani Ağustos'un birinci Cumartesi günü öğleden sonra saat iki buçukta İstanbul sefirine bizimle ittifakı imzalamasına dair yine telgrafla emir veriliyor. (296) numara altında gelen mezkûr telgrafname şöyledir:

“Rusya ile harp takdirinde Türkiye'nin faal ve müessir bir surette müdahale edebileceğine General Liman'ın kanaati vardır. İttifakı 1918 senesine kadar ve temdidi⁵⁴¹ ihtimalini de derpiş⁵⁴² ederek imzaya mezunsunuz.”

Rusya ile Almanya arasında harbin resmen zuhurundan sonra verilen bu mezuniyet⁵⁴³ üzerine ittifak muahedesi 2 Ağustos sabahı Sadrazam tarafından imzalanarak Almanya sefirine gönderiliyor, o da kendi tarafından imzalanan nüshayı öğleden sonra Sait Halim Paşa'ya yollayıp keyfiyeti Berlin'e telgrafla haber veriyor:

“İttifak muahedesi bu gün öğleden sonra saat dörtte imzalanmıştır. Metni gönderilmek üzeredir.”

Bu 2 Ağustos tarihli ve (408) numaralı telgrafname İstanbul telgrafhanesine akşam üzeri saat altıyı iki geçe veriliyor. Aynı gün sekiz buçukta gönderilen ikinci bir telgrafname ile de muahede metni gönderiliyor.

Şimdi Almanya ile ittifak meselesinin nasıl ve ne vakit ortaya çıktığı ve hangi tarihte imzalandığı hakkında Sait Halim ve Talât Paşalar tarafından verilen müphem malûmatla Alman vesikalarından anlaşılan hakikatleri karşılaştıralım:

⁵⁴¹ Temdit: Uzatma, devam ettirme.

⁵⁴² Derpiş etmek: Gözönünde bulundurmak, öngörmek.

⁵⁴³ Mezuniyet: İzinlilik, yetkililik.

1. İttifak teklifi, Sait Halim Paşa'nın söylediği gibi Almanya tarafından yapılmamıştır. Bu fikir, Avusturya tarafından Sırbistan'a verilmesi mutasavver⁵⁴⁴ ultimatomen⁵⁴⁵ umumî harbe müncer⁵⁴⁶ olabileceğini düşünen Kont Berthold ile Avusturya'nın İstanbul sefiri tarafından ortaya çıkarılmıştır.
2. Almanlar ve bilhassa Almanya'nın İstanbul sefiri Osmanlı İmparatorluğu ile ittifakın Almanya için faidesiz ağır bir yükten başka bir şey olmayacağı kanaatle bu fikri şiddetle reddetmişler ve ancak harbin bilkuvve⁵⁴⁷ tahakkuku üzerine müzakereye girişmişlerdir.
3. Almanların kanaatince Osmanlı Devleti'nin "intizar⁵⁴⁸ vaziyetinde kalarak nihayet muvaffakiyet ihraz⁵⁴⁹ edecek en kuvvetli zümreye iltihak etmekten başka bir şey yapamaması" ve "her şeyden evvel kendisine siyasî sergüzeştlere⁵⁵⁰ hazer ederek⁵⁵¹ bütün devletlerle iyi münasebetler idamesine⁵⁵² çalışması tavsiye olunmak" lâzım gelirken ve "esasen bitaraf kaldığı halde de Kafkas hudutlarında birkaç Rus kolordusunu tutacağı muhakkak" olduğu yani bu hâlin gene Almanya lehinde bir vaziyet ihdas⁵⁵³ edeceği hesap edilirken münhasıran⁵⁵⁴ ısrarlarımız ve hattâ yalvarmalarımız üzerine bizi gücendiripte Fransız —

⁵⁴⁴ Mutasavver: Tasavvur edilmiş, zihinde canlandırılmış.

⁵⁴⁵ Ültimatomen: Son ihtar.

⁵⁴⁶ Müncer olmak: Sonuçlanmak.

⁵⁴⁷ Bilkuvve: Düşünce hâlinde, fîle dönüşmemiş.

⁵⁴⁸ İntizar: Bekleme, gözleme.

⁵⁴⁹ İhraz etmek: Kazanmak, elde etmek.

⁵⁵⁰ Sergüzeşt: Macera.

⁵⁵¹ Hazer etmek: Çekinmek, uzak durmak.

⁵⁵² İdâme: Devam ettirme, sürdürme.

⁵⁵³ İhdas etmek: Yeni bir şey ortaya koymak.

⁵⁵⁴ Münhasıran: Hususiyle, özel olarak.

Rus tarafına geçmekliğimize mahal vermemek için müracaatlerimizin reddedilmemesi Kayser tarafından emrolunmuştur.

4. Almanya ile ittifak için ricalarımızda kapitülasyonların ilgasından⁵⁵⁵ vazgeçmeğe ve Rusya'dan başka diğer devletlere karşı Almanya'dan hiçbir taahhüt istenilmemeye ve ordumuzu Alman heyet-i askeriyesine teslim etmeye kadar ileri gidilmiştir." Bu hâlde bile müzakereye Avusturya tarafından Sırbistan'a ültimat verilmesinden sonra başlanılmıştır.
5. Almanya'nın İstanbul sefirine verilen mufassal 556 talimatta açıktan açığa görüldüğü üzere Almanlar Osmanlı Devleti'ni, sıktıktan sonra kabuğu atılan bir limon gibi kullanmak istemişler ve ittifak muahedesi ancak Rusya'ya harp ilan ettikten sonra imzalamışlardır.

⁵⁵⁵ İlga: Lâğvetme, ortadan kaldırma.

⁵⁵⁶ Mufassal: Tafsilatlı, açıklayıcı.

ALMANYA İLE MUAHEDENİN DIŞ VE İÇ YÜZÜ

2 Ağustos Pazar günü sabahı Sait Halim Paşa'nın Meclis-i Mebusan Reisi Halil Beyle Dahiliye, Harbiye ve Maliye Nazırlarına okuduğu ittifak muahedesini görelim.

Alman Kayseri İkinci Vilhelm tarafından İstanbul büyük Elçisi Baron Vangenhaym'ın ve Osmanlıların Padişahı V. Mehmet tarafından Sadrazamı ve Hariciye Nazırı Mehmet Sait Paşa'nın (Sait Halim Paşa merhum Sadrazam oluncaya kadar muhafaza ettiği bu ismi Mahmut Şevket Paşa merhuma halef olması münasebetile "Mehmet Sait" şeklinde çevirmiş ve hatta Sadaret fermanı Bâbîâli'ye "Vezir-i maalisimirim Sait Halim Paşa" hitabile gelmiş iken bu suretle tahsis edilmiştir! Maamafif ondan sonra da Fransızca imzasını "Sait Halim" olarak atmakta devam etmiştir.) salâhiyet-i tamme⁵⁵⁷ ile murahhas⁵⁵⁸ tayin edildiklerine ve teati edilen⁵⁵⁹ salâhiyetnamelerin usulüne muvafık⁵⁶⁰ olduğuna dair bir mukaddimedenden⁵⁶¹ sonra:

⁵⁵⁷ Salâhiyet-i tamme: Tam yetkili.

⁵⁵⁸ Murahhas: Delege.

⁵⁵⁹ Teati etmek: Karşılıklı olarak alıp vermek.

⁵⁶⁰ Muvafık: Uygun.

⁵⁶¹ Mukaddime: Başlangıç, giriş. Önsöz.

Madde-1: Bu muahedeyi akteden iki Devlet, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında mevcut bulunan harpte kat'î bir bitaraflığa riayet etmeyi taahhüt ederler.

Madde-2: Rusya fiilî tedabir-i askeriye⁵⁶² ile müdahale ederek Almanya'nın Avusturya'ya karşı ittifak taahhütlerini ifa etmesi lâzım geldiği takdirde bu hâl Türkiye'nin de Almanya'ya karşı taahhütlerini ifa etmesini istilzam⁵⁶³ edecektir.

Madde-3: Almanya, harp (olduğu) takdirde, heyet-i askeriyesini Türkiye'nin emrine amade⁵⁶⁴ bırakacaktır. Türkiye dahi, heyet-i askeriye reisi ile Harbiye Nazırı Hazretleri beyninde⁵⁶⁵ doğrudan doğruya takarrür⁵⁶⁶ ettirildiği vechile,⁵⁶⁷ ordunun idare-i umumiyesinde Alman heyet-i askeriyesine fiilî bir nüfuz ve salâhiyet temin edecektir.

Madde-4: Osmanlı memaliki⁵⁶⁸ Rusya tarafından tehdit edildiği takdirde indelhace⁵⁶⁹ silâhla müdafaalarını Almanya taahhüt eder.

Madde-5: Muharebe-i hazırardan tevellüt⁵⁷⁰ edebilecek beynelmilel ihtilâtlardan⁵⁷¹ iki imparatorluğu korumak üzere aktedilen bu itilâf-ı bâlâ⁵⁷² isimleri zikredilen⁵⁷³ murahhaslar tarafından imzalanmasını müteakip mer'i⁵⁷⁴ olacak

⁵⁶² Tedabir-i askeriye: Askerî tedbirler.

⁵⁶³ İstilzam etmek: Lüzumlu kılmak.

⁵⁶⁴ Âmade: Hazır, emir bekleyen.

⁵⁶⁵ Beyninde: Arasında, aralarında.

⁵⁶⁶ Takarrür etmek: Kararlaştırmak, karar kılmak.

⁵⁶⁷ Vechile: Böyle, bu şekilde.

⁵⁶⁸ Memalik: Memleketler, topraklar.

⁵⁶⁹ İndelhâce: İcabında.

⁵⁷⁰ Tevellüd etmek: Doğmak, meydana gelmek.

⁵⁷¹ İhtilâf: Karışık görüşme, ilişkide bulunma.

⁵⁷² İtilâf-ı bâlâ: Yüksek anlaşma.

⁵⁷³ Zikretmek: Anmak, söz konusu etmek.

⁵⁷⁴ Mer'i: Geçerli.

ve mütekabil⁵⁷⁵ ve mümasil⁵⁷⁶ taahhütler ile 31 Kânun-i evvel⁵⁷⁷ 1918 tarihine kadar muteber⁵⁷⁸ kalacaktır.

Madde-6: Muakitlerden⁵⁷⁹ biri tarafından bu müddetin inkızasından⁵⁸⁰ altı ay evvel vadenin hulûlünde⁵⁸¹ mualedenin mefsuh⁵⁸² olacağı diğer tarafa ihbar edilmezse beş sene için daha temdit⁵⁸³ edilmiş sayılacaktır.

Yedinci madde muahedenin bir ay zarfında Kayser ve Padişah tarafından tasdik ve teatisi lüzumuna; sekizinci ve sonuncu madde de muahedenin gizli tutulacağına ve ileride ancak iki tarafın muvafakatile neşrolunabileceğine dairdir.

Baron Vangenhaym muahede metnini gönderdiği telgrafnamesinde üçüncü maddenin mahiyet ve şümûlünü⁵⁸⁴ şu suretle izah etmiştir:

“Sultan Türk ordusunun Başkumandanı olmak hasebiyle⁵⁸⁵ Türkler bu metni arzu ediyorlardı. Mamafih⁵⁸⁶ (275) numaralı telgrafla talep edildiği vechile General Liman Harbiye Nazırı Enver’le Türk ordusunun fiilî idaresini Alman heyet-i askeriyesine tevdi ve temin eden mufasssal bir mukavele yaptığından beni daha evvelce resmen haberdar etmiştir.”

⁵⁷⁵ Mütekabil: Karşılıklı.

⁵⁷⁶ Mümâsil: Benzer, andırır.

⁵⁷⁷ Kânun-ı evvel: Aralık ayı.

⁵⁷⁸ Mûteber: Geçerliliği olan, geçer.

⁵⁷⁹ Muakit: İmza koyan.

⁵⁸⁰ İnkıza: Bitme, vadesi gelme.

⁵⁸¹ Hulûl: Gelip çatma, erişme.

⁵⁸² Mefsuh: Feshedilmiş, hükümsüz kılınmış.

⁵⁸³ Temdit: Uzatma.

⁵⁸⁴ Şümûl: İhtiva etme.

⁵⁸⁵ Hasebiyle: Dolayısıyla, münasebetiyle.

⁵⁸⁶ Mamafih: Bununla beraber, hâl böyle iken.

Enver Paşa ile General Liman von Sanders arasında yapılan bu askerî mukavelenin suretini bulmak değil, mahiyet ve şümülü hakkında biraz mülûmat alabilmek bile mümkün olamadı. Tarihimizin en muzlim⁵⁸⁷ noktalarından birini tenvir⁵⁸⁸ edeceği cihetle⁵⁸⁹ behemehâl⁵⁹⁰ bulunup ortaya çıkarılması lâzımdır. Muahedede zikri geçmiş olmasına bakılırsa Hükûmetin, hiç olmazsa Hükûmet reisinin ve Başkumandanın malûmat ve tasvipleri ile aktedilmiş olması lâzım gelirse de, ne Sait Halim Paşa ve ne de V. Mehmed'in mezkûr⁵⁹¹ vesikayı görmedikleri emniyetle iddia olunabilir. Zaten ittifaka takaddüm⁵⁹² eden müzakerata ve böyle bir mukavelenin mevcudiyetine rağmen Sait Halim Paşa'nın mütemadiyen "muahedenin bizi harbe girmeğe mecbur etmediğini" iddia etmesi başka memleketlerin tarihlerinde emsali görülmemiş bir aciz ve gaflet nümunesidir.

II. Vilhelm ve V. Mehmet tarafından musaddak⁵⁹³ ittifaknameler 27 Ağustos'ta İstanbul'da teati edilmiştir. Sabık Kayserin imzasile Sadrazam'a tevdi edilen nüsha Berlin 3 Ağustos 1914 tarihlidir.

Avusturyanın İstanbul sefiri Margrave Pallaviçini Hükûmetinin 2 Ağustos muahedesine iltihak ettiğini 5 Ağustos tarihinde Sait Halim Paşa'ya tebliğ etmiş, o da aynı günde cevap vermiştir.

⁵⁸⁷ Muzlim: Karanlık.

⁵⁸⁸ Tenvir etmek: Aydınlatmak.

⁵⁸⁹ Cihetle: Sebep.

⁵⁹⁰ Behemehâl: Her hâlde, ne yapıp edip.

⁵⁹¹ Mezkûr: Adı geçen, anılan.

⁵⁹² Takaddüm etmek: Daha önce davranmak, öne geçmek.

⁵⁹³ Musaddak: Tasdik edilmiş.

TEDAFUÎ Mİ TECAVÜZÎ Mİ?

Şüphesiz dikkat edilmiştir ki, bu muahedenin metni pek müphemdir: "Almanya'nın Avusturya'ya karşı taahhütlerini ifa etmesi lâzım geldiği takdirde, bu hâl Türkiye'nin de Almanya'ya karşı taahhütlerini ifa etmesini istilzam edecektir." deniliyor. Fakat muahedenin hiçbir noktasında Türkiye'nin taahhütleri tasrih⁵⁹⁴ edilmiyor. Bunların, diğer maddelerden istidlâl⁵⁹⁵ ve tefsir⁵⁹⁶ suretile çıkarılması lâzım geliyor.

Sonra bu muahedenin tedafuî⁵⁹⁷ mi, tecavüzî mi olduğunu tayine imkân yok gibidir. Almanya'nın peşinde harbe sürüklenmekliğimiz için Rusya'nın fiili tedabir-i askeriye de bulunması kâfi addedilmiştir.⁵⁹⁸ Bu fiilî tedbirlerden maksat nedir? O da meçhul ve yalnız Almanya'nın takdirine bağlı. Nitekim Rusya Çarı umumî seferberliği ilân eder etmez Almanya Rusya'ya ilân-ı harp edivermiştir. Halbuki muahedenin akti⁵⁹⁹ için Sait Halim Paşa'ya verilen salâhiyetname şöyledir:

⁵⁹⁴ Tasrih etmek: Açıklığa kavuşturmak.

⁵⁹⁵ İstidlâl: Delile dayanma, çıkarım.

⁵⁹⁶ Tefsir: Yorum.

⁵⁹⁷ Tedafuî: Savunmaya âit.

⁵⁹⁸ Addedilmek: Sayılmak, kabul edilmek.

⁵⁹⁹ Akdetmek: (Mukavele, ittifak) yapmak.

“Rusya'nın tecavüzat-ı muhtemelesine karşı Almanya devleti ile tedafuî bir ittifak aktine Sadrazam ve Hariciye Nazırımız Sait Halim Paşa mezundur.⁶⁰⁰”

18 Temmuz 1330

Mehmet Reşat

Görülüyor ki bu vesikanın ahkâmı⁶⁰¹ sarih⁶⁰² ve mahduttur.⁶⁰³ İttifaknamenin bu hudut dairesinde aktedilip edilmediği pek çok münakaşa edilebilir.

Cihan Harbi'ne atıldığımız halde Almanya'nın bize karşı yalnız bir taahhüdü vardı ki, o da topraklarımızı indelhace⁶⁰⁴ Rusya'ya karşı müdafaadan ibarettir. Şayet harp bittiği vakit İngiltere veya Fransa memleketin bir tarafını işgal etmiş bulunursa ittifakname Almanya'ya hiçbir taahhüt yükletmemiştir. Dördüncü maddenin sarahati beşinci maddenin geniş bir surette tefsirine bile mânidir.

Böyle bir muahede ile atıldığımız Cihan Harbinden Almanya galip çıksa idi, biz, Alman himayesi ve tahakkümü altına girmekten başka ne kazanmış olurduk. İleride göreceğimiz gibi öyle bir takdirde Almanya tarafından kapitülâsyonların ilgasına bile muvafakat edilmesi pek şüpheli idi. Sadece hudutlarımızı ve mülkî tamamiyetimizi muhafaza için müsellâh bir bitarafılık kâfi olacağı gibi, o vaziyette Umumî Harbin cereyanına göre, maddî

⁶⁰⁰ Mezun: Yetkili.

⁶⁰¹ Ahkâm: Hükümler.

⁶⁰² Sarih: Açık, belli.

⁶⁰³ Mahdut: Az miktar ve sayıda.

⁶⁰⁴ İndelhâce: İcabında.

ve manevî bir çok faideler temin etmemiz mümkün değil mi idi? Nitekim Almanya Hariciye Nazırı Von Yagov'un 17 Temmuz tarihile Vangenhaym'a gönderdiği mahrem malûmatta, keza Vangenhaym tarafından Almanya Hariciyesine gönderilen 18 Temmuz tarihli telgrafnamede bu mütalâalar dermeyân⁶⁰⁵ edilmiş ve bizim başka türlü hareket edebileceğimize ihtimal verilmemiştir.

Almanya mağlûp olduğu takdirde başımıza neler geleceğini de maateessüf⁶⁰⁶ gördük.

Vakıa⁶⁰⁷ Büyük Gazi'mizin azmi ve dehası sayesinde tamamile mahvolmaktan kurtulduğumuz gibi siyasî ve iktisadî istiklâlimizi de istirdat⁶⁰⁸ ederek feyizli bir teceddüt⁶⁰⁹ devresine girdik; fakat siyasyatta talihin böyle pek müstesna bir lütfu evvelden hesaba katılabilir mi idi?

Bu mevzumuzdan uzaklaşmamak için pek faydalı bir siyaset ve tarih faslı teşkil edebilecek olan bu bahsi daha etraflı bir surette tetkike burada imkân göremiyoruz.

⁶⁰⁵ Dermeyân etmek: İleri sürmek, ortaya koymak.

⁶⁰⁶ Maateessüf: Üzülerek belirteyim ki, yazık ki.

⁶⁰⁷ Vakıa: Vukubulan, olan, geçen şey.

⁶⁰⁸ İstirdat etmek: Geri almak, kurtarmak.

⁶⁰⁹ Teceddüt: Yenileşme, yenilik.

İTTİFAK HAKKINDA İLK İNTİBALAR

2 Ağ ustos sabahı Almanya ile muahedenin Sadrazam tarafından imzası sırasında yalıda bulunan Meclis-i Meb'usan Reisi ile Nazırlar öğleyin Yeniköy'den İstanbul'a avdete⁶¹⁰ hazırlanırlarken, Sait Halim Paşa Dahiliye Nazırı Talât Bey'i Şeyhüislâm ile Adliye ve Maarif Nazırlarına muahedenin aktini haber vermeğe memur ediyor.

O gün akşam üzeri Talât Bey telefonla Şeyhüislâmı ve Adliye Nazırını çağırıyor ve İbrahim Bey gelip yanına girdiği vakit odacıya Şeyhüislâm Efendinin de geleceğini ve başka kimseyi kabul edemeyeceğini tembih ederek Adliye Nazırına:

– Biz Almanya ile ittifak ediyoruz, diyor.

İbrahim Bey, kendi anlattığına göre, Almanya ile coğrafi bir komşuluğumuz olmadığını ve uzun sahillere malik bir devlet olmak itibarile böyle bir ittifakın zararlı neticeler vereceğini söylüyor. Talât Bey, cevaben, "ittifakı yapacağız değil, yaptık bile" diyor.

⁶¹⁰ Avdet: Geri gelme, dönüş.

Adliye Nazırı hayret ve infial⁶¹¹ içinde ne yapmak lâzım geldiğini düşünürken Şeyhülislâm geliyor ve mesele Hayri Efendi'ye de anlatılıyor.

İbrahim Bey birkaç gün sonra sahillerimiz hakkında endişelerini Sadrazama açtığı vakit Sait Halim Paşa "İngiltere hakkında istisnaî bir fıkra vardır." Diyerek muhatabını teskin etmiş; fakat biraz yukarıda gördüğümüz gibi ilk muahedede böyle bir kayıt yoktur. 11 Kânun-ı sâni 1915'te aktolunan mütemmim⁶¹² muahedede İngiltere'ye dair bir kayıt varsa da, o da lehimizde değil aleyhimizdedir.

Hâsılı Sait Halim Paşa kabinesinin bazı erkânının⁶¹³ ittifak hakkındaki intıbaları muvafık olmaktan ziyade gayr-i müsait bir şekilde tezahür ediyor, o derecede ki muahedenin tehlikeleri ve noksanları hakkındaki mütalâaların doğruluğu herçibâdâbât⁶¹⁴ Almanya ile ittifak taraftarı olanların bile dikkatini celbederek 2 Ağustos gecesi Yeniköy'de Sadrazam'ın yalısında toplanıldığı vakit o mütalâa ve endişelere bizzat Talât Bey tercüman oluyor. Sadrazam da muahedenin eksikliklerini tamamlatmayı deruhte⁶¹⁵ ediyor.

Sait Halim Paşa'nın bu hususa dair Vangenhaym ile müzakereleri neticesinde Almanya sefiri Sadrazama 6 Ağustos tarihli bir mektup göndererek, "harbe girdiğimiz takdirde" Almanya'nın, kapitülâsyonların ilgası hususunda teşebbüsatımıza yardım edeceğini, Balkanlarda zaptedi-

⁶¹¹ İnfial: Kırılma, gücenme, içerleme.

⁶¹² Mütemmim: Tamamlayıcı, tamamlayan.

⁶¹³ Erkân: İleri gelen kişiler.

⁶¹⁴ Herçibâdâbât: Ne olursa olsun, her hâl ü kârda.

⁶¹⁵ Deruhte etmek: Yüklenmek.

lebilecek araziden bize bir hisse ayrılması için Bulgarlar nezdinde tavassutta⁶¹⁶ bulunacağını, Yunanistan İtilâf zümresine iltihak ederek mağlûp olursa Adalar'ın bize iadesine çalışacağını, Kafkasya cihetinden hududumuzu Rusya Müslümanlarla temasa gireceğimiz bir şekilde tashih⁶¹⁷ ettireceğini ve ziyanımızla mütenasip tazminat almamız hususunda gayret göstereceğini vadediyor.

"Yardım etmek, tavassutta bulunmak, çalışmak" gibi kat'î bir mâna ve taahhüt ifade etmiyen vaatlerden ibaret böyle bir mektubun hukukî kıymeti pek şüphelidir; fakat nihayet biz de harbe atıldıktan sonra ve vaziyet müşkülleştikçe gerek ittifak muahedesinin noksanlarını, gerek bu mektuptaki müphem vaatleri tamamlamak için bir takım mütemmim muahede ile Rusya'dan başka Fransa ve İngiltere'ye karşı da, icabı halinde, Almanya'nın yardımını temin edilmiştir; fakat İngiltere'ya karşı Almanya'nın yardımını bizim İngiltere ile beraber aynı zamanda diğer bir Avrupa devleti tarafından harbe mecbur kalmamızla meşruttur!⁶¹⁸ İngiltere ile başbaşa kalacağımız bir harpte Almanya'nın bize karşı hiçbir taahhüdü yoktur.

İtalya da İtilâfçılar lehinde harbe girdikten sonra Sait Halim Paşa ile müteveffa Vangenhaym'ın halefi⁶¹⁹ Almanya sefiri Kont Brensdorf arasında yapılan 27 Teşrin-i sâni 1917 tarihli bir muahede ile 11 Kânun-ı sani 1915 muahedesini tadil edilerek Almanya İtalya'ya karşı da muavenetini⁶²⁰ vadetmiş ve İngiltere'ye karşı yardım hususunda

⁶¹⁶ Tavassut: Vâsita olma, aracılık etme.

⁶¹⁷ Tashih etmek: Düzeltmek, yanlışını gidermek.

⁶¹⁸ Meşrut: Şarta bağlı, şartlı.

⁶¹⁹ Halef: Birinden sonra gelen, birinin yerine geçen.

⁶²⁰ Muavenet: Yardım, birbirine yardım etme.

diğer bir devletle de muhasım⁶²¹ bulunmamız şartı kaldırılmıştır.

Halil Beyle Von Yagov arasında 28 Eylül 1916, keza⁶²² Halil Bey'le Gülman arasında 11 Kânun-ı sâni 1917, Talât Bey'le Kont Brensdorf arasında 27 Teşrin-isâni 1917 (bu tarihte Sadrazama Almanya sefiri arasında aktolunduğu yukarda kaydedilen muahede başkadır) tarihlerinde kapitülâsyonların ilgasına, müstakbel sulh şartlarına dair üç muahede daha yapılmış ise de, mezkûr beş vesika Almanya ile ittifakımızdan Cihan Harbî'ne fiilen girmemize kadar geçen müddetten sonraki zamana ait oldukları için bugünkü mevzuumuzun haricinde bırakılmaları zaruridir.

⁶²¹ Muhasım: Aralarında husumet, düşmanlık olan iki tarafın her biri.

⁶²² Keza: Böyle, böylece, aynı şekilde.

İTTİFAK FERDASINDAKİ ÇALKANTILAR

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın 2 Ağustos sabahı Sadrazamın yalısında bulunmadığına ve hatta Talât Beyle kendisine bir haber gönderilmediğine şüphesiz dikkat edilmiştir.

Merhumun hatıratında anlatıldığına göre o sabah Sait Halim Paşa kendisini telefonla Yeniköy'e çağırılmış, fakat otomobil ile giderken yolda şiddetli bir yağmura tutulmuş. Geri dönmeğe mecbur olarak denizden istimbota⁶²³ gitmiş. Nihayet diğer Nazırların yerlerine avdetlerinden sonra Sadrazamın yalısına vardığı vakit Sait Halim Paşa masasının gözünden muahede suretini çıkarıp "İşte şimdiye kadar hiçbir Osmanlı hükûmetinin akte muvaffak olamadığı şekilde bir mukavele" diyerek okumuş. Cemal Paşa mezkûr vesikayı "pek mükemmel ve hukuk-ı mütesaviye⁶²⁴ esasına müstenit"⁶²⁵ buluyorsa da muhatabının mükerrer istifsarlarına⁶²⁶ rağmen sarih bir fikir söylememiş. O gün hep bu meseleyi düşünmüş, hatta o gece uy-

⁶²³ İstimbota: Filika büyüklüğünde küçük deniz teknesi.

⁶²⁴ Hukuk-ı mütesaviye: Eşit hukuk.

⁶²⁵ Müstenit: Dayalı.

⁶²⁶ İstifsar: Sorup anlama, bir şey hakkında açıklayıcı bilgi isteme.

kusu kaçmış. “Zevahire⁶²⁷ nazaran”⁶²⁸ devletler arasında müthiş bir müsademe⁶²⁹ muhakkak gibi görüldüğünden, “Acaba şimdiden bağlanmasaydık da ilerde menafiimize⁶³⁰ göre daha mühim müttelikler, daha mühim menfaatler temin edemez mi idik?” mülâhazalarile⁶³¹ bir aralık tereddüde kapılmış; fakat nihayet devletlerin bize karşı hasmane vaziyetlerini, her birinin hakkımızda malûm olan niyetlerin ve birkaç ay evvel Bulgarların ittifakına can atmışken onun da tahakkuk edemediğini nazar-ı ibrete alarak “Alman ittifakını nimet bilelim!” kararile sükûnet bulmuş.

Hatıratından hulâsa ettiğimiz bu düşüncelerden sonra merhum “Alman ittifakı nimeti”nden edebileceğimiz istifadeler faslını hayalhanesinde büyüterek diyor ki:

“Harb-i Umumî bir iki hafta içinde zuhur ederse netice bizim için muzır⁶³² olabilir; fakat daha beş on sene teahhur⁶³³ edecek olursa” memleketi şöyle imar ederiz, orduyu böyle takviye ederiz. Boğazları ve sahilleri öyle tahkim ederiz ki, harbe atılmamıza mahzur kalmaz.

Hep bu hülyalar 2-3 Ağustos gecesi kurulmuş! Halbuki Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusya'ya Harp ilân ettiği haberi 2 Ağustos sabahı İstanbul'a gelmiş ve hatta gazeteler o gün öğle üzeri ilâveler neşretmişlerdir. Şüphesiz Bahriye Nazırı da Yeniköy'e gitmeden evvel olmasa bile Nezarete

⁶²⁷ Zevahir: Dış görünüş.

⁶²⁸ Nazaran: Göre, nisbetle, bakarak.

⁶²⁹ Müsademe: Çatışma.

⁶³⁰ Menafi: Menfaatler.

⁶³¹ Mülâhaza: Dikkatle, teferruatıyla düşünme.

⁶³² Muzır: Zarar veren, zararı dokunan.

⁶³³ Teahhur: Geri kalma, gecikme.

avdet ederken o haberi almış bulunuyordu. O halde nasıl olup ta “Harb-i Umumî daha beş on sene teahhur ederse” ümidile böyle derin hülyalara dalabilmişti?!..

İşte malûmat ve hissiyat günü gününe tesbit edilmeyerek seneler geçtikten sonra hatırat yazmanın mahzurları!...

İttifak ferdasındaki⁶³⁴ çalkantılar

Almanlarla ittifakın aktile beraber Umumî Harbi'n de tahakkuk edivermesi yalnız muahedeyi sonradan haber alan Nazırları şaşırtmak ve hatta kabineden çekilip çekilmemek hususunda tereddüde düşürmekle kalmıyor, ne olursa olsun ittifak taraftarı olanların arasında bile bazı- larını, ne yapacağı henüz meçhul bir Bulgaristan'a karşı açık hudutlarla, derhal harbe girmek hususunda endişeye düşürüyor. İstanbul'da Vükelânın arasında ihtilâf çıktığı ve kabinenin değişeceği rivayetleri şayi⁶³⁵ oluyor. Bu münasebetle nimresmî⁶³⁶ Tanin'in (*) 1 Ağustos tarihli nüshasında, nereden geldiği tasrih⁶³⁷ edilmeyerek neşre- dilen şöyle bir tebliğ o zamanki hükûmet işlerinin iç yüzünü göstermek itibarile dikkate ve hatta ibret alınmağa şayandır.⁶³⁸

“Bir iki günden beri şehrimizde müessif bazı tezvira- tın⁶³⁹ çalkalandığını haber alıyoruz. Gûya kabine erkân-ı muhteremesi arasında ihtilâfat varmış ve bu sebepten

⁶³⁴ Ferda: Sonrası.

⁶³⁵ Şâyî olmak: Yayılmak.

⁶³⁶ Nîm resmî: Yarı resmî.

⁶³⁷ Tasrih etmek: Açıklığa kavuşturmak.

⁶³⁸ Şâyan: Uygun, yakışır.

⁶³⁹ Tezvirat: Yalan söylemeler, ara bozmalar.

kabine tebeddül⁶⁴⁰ edecekmiş... Bunun nasıl bir fikr-i mel'anetle⁶⁴¹ ihtira⁶⁴² edildiği ve hangi membalardan sudur⁶⁴³ ettiği tamamen malûmumuzdur. Fakat kemal-i ciddiyet ve kat'iyetle beyan edebiliriz ki, kabinemiz son derecede müttehit⁶⁴⁴ ve aralarında edna⁶⁴⁵ bir ihtilâf yoktur. Binaenaleyh⁶⁴⁶ vatandaşlarımızın bu gibi işaat-ı bedhahaneye⁶⁴⁷ asla havale-i sem-i itibar⁶⁴⁸ etmemelerini hâlisane⁶⁴⁹ tavsiye ederiz."

"Mesmuatımıza⁶⁵⁰ göre bu kabîl yalan havadis neşredenler hakkında hükûmet takibatta bulunmaktadır".

Sait Halim Paşa kabinesi, böyle tereddütler içinde sarsılırken Almanlar ve bilhassa Alman heyet-i askeriyesi harbe girmemiz hususunda ısrar etmeğe başlıyorlar; esasen bu gayenin temini için, ittifak teşebbüsünü Sait Halim perdesi arkasından idare edenlerle, evvelden hazırlık yapmış bulunuyorlar. Enver Paşa'nın Almanlarla anlaşması ve orduyu onlara teslim etmeğe hazırlandığı Almanya sefirinin evvelce dercettiğimiz⁶⁵¹ 27 Temmuz tarihli telgrafnamesinden de hissediliyor. Hatta yalnız askerî esrar⁶⁵² değil, siyasî esrarımız bile ittifaktan evvel Almanlara tevdi

⁶⁴⁰ Tebeddül: Değişme.

⁶⁴¹ Fikr-i mel'anet: Lanetlencek fikir.

⁶⁴² İhtira etmek: Yeni bir şey icat etmek.

⁶⁴³ Sudur etmek: Çıkmak.

⁶⁴⁴ Müttehid: Birlik içinde.

⁶⁴⁵ Edna: Pek az, en az.

⁶⁴⁶ Binâenaleyh: Bundan dolayı, bunun üzerine.

⁶⁴⁷ İşaat-ı bedhahane: Fenalık üretecek şekilde.

⁶⁴⁸ Havale-i sem-i itibar: Önemseyip yaygınlaştırmama.

⁶⁴⁹ Hâlisane: Temiz kalplilikle, safiyetle.

⁶⁵⁰ Mesmuat: Duyulan, haber alınan şeyler.

⁶⁵¹ Dercetmek: Basmak, yayınlamak.

⁶⁵² Esrar: Sırlar, bilinmeyen şeyler.

edilmeğe başlanmış bulunuyor. Meselâ, Vangenhaym 29 Temmuz tarihile Berlin'e gönderdiği (379) numaralı bir telgrafta Roma sefirimiz tarafından gönderilen bir haberi Almanya hariciyesine şu suretle haber vermiştir:

“Türkiye'nin Roma sefiri bildiriyor: “Dahilî siyasetten mümbais⁶⁵³ esbaptan⁶⁵⁴ dolayı İtalya şimdiki halde kararsızlık içindedir. Almanya behemehal⁶⁵⁵ Harp istemektedir.”

Keza⁶⁵⁶ aynı tarihte Almanya sefiri tarafından gönderilen (380) numaralı bir diğer telgrafla Petersburg Attaşemiliterimizden Rus seferberliğine dair gelen malûmat Berlin'e tebliğ olunmuştur.

(*) 29 Kânun-ı evvel⁶⁵⁷ 1913'te Hüseyin Cahit Bey Tanin'i Mithat Şükrü Bey'e satıyor. Fakat bu muamelenin bir muvazaadan⁶⁵⁸ ibaret olduğunda ve hakikatte gazetenin İttihat ve Terakki Merkez-i Umumîsi idaresine geçerek nimresmî bir mahiyet kesbettiğinde⁶⁵⁹ kimsenin şüphesi yok. Tanin'in bu hususa dair bir iki tekzibi gerek yerli, gerek ecnebi mahfillerde⁶⁶⁰ tebessümden başka bir tesir husule getiremiyor.

⁶⁵³ Mümbais: İleri gelen.

⁶⁵⁴ Esbap: Sebepler.

⁶⁵⁵ Behemehâl: Her halde, mutlaka.

⁶⁵⁶ Keza: Böylece, aynı şekilde.

⁶⁵⁷ Kânun-ı evvel: Aralık ayı.

⁶⁵⁸ Muvazaa: Sahte muamele, danışık.

⁶⁵⁹ Kesbetmek: Kazanmak, edinmek.

⁶⁶⁰ Mahfil: Toplanılan yer, çevre.

HARP KABİNESİ NEREDE TOPLANIYORDU?

Seferberliğimizin ilânında görülen isticâl⁶⁶¹ ve usulsüzlük te harbe girmek hususunda daha muahedenin imzalanmasından evvel Enver Paşa, Talât Bey'le Merkez-i Umumînin ileri gelenleri tarafından verilmiş bulunan kararı vâzıhan⁶⁶² gösterir.

1 Ağustos Cumartesi günü vükelâdan bir kısmı Bâbıâli'de Sadrazam'ın odasında otururlarken Enver Paşa gelip seferberlik için bir mazbata⁶⁶³ yapılmasını istemiş. Harp ihtimali kuvvetli olmakla beraber hanüz tahakkuk etmemiş bulunduğundan bazı nazırlar şimdiden böyle bir tedbir Rusya'ya karşı nümayiş olur mütalâasile Pazartesi günü aktolunacak Vükelâ Meclisi'nde icap ederse böyle bir karar ittihaz⁶⁶⁴ olunabileceğini söylemişler; fakat Enver Paşa bildiğinden şaşmamıştır! Ertesi gün erkenden İstanbul sokaklarına seferberlik beyannameleri yapıştırılmış, ondan sonra da seferberliğe dair bir Meclis-i Vükelâ mazbatası

⁶⁶¹ İstical: Acele, sabırsızlık.

⁶⁶² Vâzıhan: Açıklıkla.

⁶⁶³ Mazbata: Tutanak.

⁶⁶⁴ İttihaz: Kabul etme, alma, düşünme.

Nazırlara elden dolaştırarak imza ettirilmiştir! Bu isticalin ve usulsüzlüğün sebebi sorulduğu vakit Talât Bey:

- Dün saraya giderek seferberlik iradesini⁶⁶⁵ şifahen⁶⁶⁶ aldım, demiştir. Hükûmetten ziyade İttihat ve Terakki Merkez-i Umumî'sinin efkârına tercüman olan Tanin'in 3 Ağustos tarihli nüshasında bu seferberliğe dair intişar⁶⁶⁷ eden şu fıkralar dikkate şayandır:

“Şehirde umumî bir heyecan ve şâdi⁶⁶⁸ husule geldi... Biz bütün vatandaşların bu toprağı tehlikeli ufuklar arasında yalnız kalmaktan mümkün olduğu kadar çabuk kurtarmak için bu davetteki maksadın kudsiyetini takdir ve pürşitâp⁶⁶⁹ ona icabet⁶⁷⁰ edeceklerinden eminiz.”

Fakat Enver Paşa, hükûmeti derhal harbe sürüklemeye muvaffak olamıyor. Almanya sefiri Berlin'e yolladığı 3 Ağustos tarihli ve (416) numaralı telgrafnamesinde vaziyeti şöyle hülâsa ediyor:

“Enver ve Liman hemen Rusya'ya Harp ilân ederek İstanbul limanında bulunan kıymetli ve telsiz telgrafla mücehhez⁶⁷¹ üç Rus gemisini zaptetmek istiyorlarsa da, Sadrazam ve (bu noktada şifrenin bir kısmı halledilememiştir.) bunun aleyhinde; zira:

1. Son derece şiddetle başlayan seferberlik henüz bitmemiştir.

⁶⁶⁵ İrade: Padişahın emri, fermanı.

⁶⁶⁶ Şifahen: Sözlü olarak.

⁶⁶⁷ İntişar etmek: Yayılmak.

⁶⁶⁸ Şâdi: Neşe, sevinç.

⁶⁶⁹ Pürşitâb: Çok acele ile.

⁶⁷⁰ İcabet etmek: Dâveti kabul etmek.

⁶⁷¹ Mücehhez: Donanmış.

2. Bulgarların ne yapacakları henüz belli olmamıştır ve Bulgarlar olmaksızın Rusya aleyhinde bir müdahale imkânsızdır.
3. Harbin ilânından sonra İngiltere'de yapılmış olan zırhlıların İngiltere hükûmeti tarafından zaptedilmemesinden korkmaktayız.

“General Liman’a Bulgarların iltihakını beklemesini tavsiye ettim... Şimdilik her şey Bulgarların sür’atle karar alarak harekete geçmelerine bağlıdır... General Limanın Alman erkân-ı harbiyesinden mümkün olduğu kadar çabuk talimat alması temenniye şayandır.”

Hatırlanacağı üzere Umumî Harp münasebetile muhasım devletlerin hükûmetlerinde kabine âzâsından yalnız bir kısmı tarafından “Harp Kabinesi” namile bir nevi hususî meclis vücade getirilmişti. Umumî Harbin ilk günlerinde bizde de kendiliğinden öyle bir teşekkül vücade geliyor.

Sadrizam ile Harbiye, Bahriye, Dahiliye, Adliye ve Maliye Nazırlarından mürekkep bir Harp Kabinesi hemen her akşam Sait Halim Paşa’nın yalısında toplanmaya başlıyor. Meclis-i Meb’usan Reisi Halil Bey de o heyete dahil bulunuyor. Ve hattâ en mühim rollerden birini oynuyorsa da, kabine azasından bulunmadığından kaleme alınan zabıtnamelerde imzası görülüyor. Şeyülislâm ile Maarif Nazırının da ittifaktan haberleri varsa da bu iç halka toplanışlarında hazır bulunmuyorlar.

Bu heyetin 4 Ağustos içtimasında Bulgarlar hareket etmeden ve Romanya’nın bitaraflığı temin olunmadan ev-

vel katiyen harbe girmemeğe karar veriliyor. Sadrazam Sait Halim Paşa, esasen muahedenin bizi harbe girmeye mecbur etmediğini hatta istediğimiz kadar bitaraf kalabileceğimiz mütalâasını tekrarlıyor. Biraz yukarda nakledilen Almanya sefirinin telgrafından anlaşıldığına göre General Liman'ın tazyikleri kesildiğinden Enver Paşa da itiraz etmiyor.

Bu kararın verildiği gün Almanya'nın bir gün evvel Fransa'ya harp ilân ettiği öğrenildiği gibi, ertesi gün de İngiltere'nin Almanya'ya harp ilân ettiği haberi geliyor.

Bulgaristan'ın İstanbul sefiri Mösyö Toşef'in fikri yoklandığı vakit Bulgar diplomatının harbe iştirak aleyhinde olduğu, bitaraf kalmaktan başka bir şey yapamayacağı kanaatinde bulunduğu anlaşıyor.

HARP KABİNESİNİN SİYASETİ!

Kabinedeki tereddütler bu alâmetler üzerine bir kat daha ziyadeleşiyor. Derhal bitarafılık ilânına karar verildiği gibi İtilaf zümresini bu kararın ciddiyet ve samimiyetine inandırmak için İstanbul'da bulunan İtilaf sefirlerle müzakereye teşebbüs ediliyor. Bitaraf kaldığımız halde ne gibi menfaatler temin edebileceğimize dair fikirleri yoklanıyor ve bir nevi pazarlığa başlanıyor; fakat böyle günü gününe verilen havaî⁶⁷² ve menfi kararlar ve tedbirlerle muttarit⁶⁷³ bir siyaset yolu takibine imkân olmadığı nihayet takdir edilerek, Almanlar'a karşı ittihaz olunacak hareket tarzına ve Umumî Harp'te güdülecek siyaset ve gözetilecek hedeflere dair Harp Kabinesi tarafından etraflı bir surette müzakere ve tetkikat yapılmasına ve ittihaz olunacak kararların yazı ile zaptına ve Meclis azası tarafından imzalanmasına karar veriliyor.

Hiçbir resmî mevcudiyeti olmayarak bizde de kendiliğinden bir "Harp Kabinesi"nin nasıl teşekkül ettiğini evvelce görmüştük. Bu heyetin 9 Ağustos Pazar günü içtimain-

⁶⁷² Havaî: Önemsiz, değersiz, boş.

⁶⁷³ Muttarid: Bir düziye, sıralı, muntazam.

da⁶⁷⁴ verilen kararlara dair tanzim ettiği zabıtname son derece dikkate şayandır.

O buhranlı günlerde İttihat ve Terakki hükûmetinin vaziyet ve zihniyetini göstermek itibarile şimdiye kadar hiçbir yerde intişar etmemiş olan mezkûr⁶⁷⁵ vesikayı aynen dercediyoruz.

9 Ağustos içtimasının müzakere ruznamesi⁶⁷⁶

1. Muahedenin metni nazarı dikkate alınacak ve aynen kayıt ve tahrir⁶⁷⁷ olunduktan sonra şekil ve derece-i riayetimiz tayin olunacaktır.
2. Romanya ve Bulgarlarla temin-i ittifak için ne suretle çalışılacaktır.
3. Bitaraflığımız hakkında İtilafçılara emniyet verebilmek üzere takip olunacak hatt-ı hareket.
4. Askerin ve ahalinin temin-i ihtiyacı için bir encümen⁶⁷⁸ teşkili.
5. Bu mevâd⁶⁷⁹ zabıt ve tahrir ve imza edilecektir.

Zabıt ve tabrir edilen mevât:

1. Şimdilik takip edilecek tarz-ı hareket ahval-i harbiyenin bir dereceye kadar tezahürüne değin vakit kazanmaktan ibaret olacaktır.

⁶⁷⁴ İçtima: Toplanma, bir araya gelme.

⁶⁷⁵ Mezkûr: Adı geçen, anılan.

⁶⁷⁶ Ruzname: Gündem.

⁶⁷⁷ Tahrir: Yazma.

⁶⁷⁸ Encümen: Komisyon.

⁶⁷⁹ Mevâd: Maddeler.

2. Baron Vangenhaym'ın umur-ı askeriye,⁶⁸⁰ General Liman'ın muamelât-ı siyasiyeye müdahale etmeyecekleri kendilerine tebliğ olunacaktır.
3. Bir taraftan Romanya ve Bulgaristan'la ve diğer taraftan Yunanistan'la bâb-ı müzakere⁶⁸¹ küşat⁶⁸² edilecektir ve bu müzakerattan bir netice-i fiiliye istihsal olunmaksızın hareket-i fiiliyede bulunulmayacaktır.
4. Rusya ve Fransa sefirleriyle görüşülecektir. (*).
5. Askerin ve ahalinin temin-i ihtiyacı için Harbiye, Maliye ve Dahiliye Nazırlarından mürekkep bir komisyon teşkil olunacaktır.

(9 Ağustos 1914)

İmzalar:

Ahmet Cemal, Cavit, İbrahim, Talat, Enver,
Mehmet Sait

Görülüyor ki harbin zuhuru ve umumileşmesi üzerinden bir hafta geçtiği halde kabine azası arasında henüz ittifak muahedesinin bize tahmil⁶⁸³ ettiği taahhütler hakkında bile sarih⁶⁸⁴ ve kat'î bir kanaat yoktur! Azadan bir kısmı ve şüphesiz Enver Paşa ile Talât Bey, derhal harbe girmek

⁶⁸⁰ Umur-ı askeriye: Askerlik işleri.

⁶⁸¹ Bâb-ı müzakere: Görüşme.

⁶⁸² Küşad: Açılış.

(*) Harbin çıktığı vakit İngiltere sefiri Sör Luis Mallet izinli olarak memleketinde bulunuyordu. Brendizi'den deniz yolile Ağustos'un on yedisinde İstanbul'a dönmüştür. Ve avdetinden sonra onunla da görüşülmüştür.

⁶⁸³ Tahmil etmek: Yüklemek.

⁶⁸⁴ Sarih: Açık, belli, âşikâr.

lüzurnuna kail⁶⁸⁵ bulunuyorlar, diğerleri de muahedenin böyle bir mecburiyet tahmil etmediği ve her halde vaziyetin inkişafına⁶⁸⁶ ve hazırlıklarımızın ikmaline⁶⁸⁷ kadar vakit kazanılması lâzım geldiği mütalâasını müdafaada devam ediyorlar.

Müzakerat ruznamesinde bulunmadığı halde (2) rakamlı madde ile Almanya sefirinin asker işlerine ve General Liman'ın siyasî muamelelere müdahale etmiyeceklerinin kendilerine tebliğ olunacağına dair ittihaz olunan karardan, o aralık Almanların İstanbul'da silâhla fethedilmiş bir memlekette bulunuyorlarmış gibi hareket etmekte oldukları ve buna da mahzâ,⁶⁸⁸ ne olursa olsun harbe girmek taraftarı olan, Enver Paşa'nın ve Talat Bey'in muvafakat ve hatta yardımlarile cesaret ettikleri emniyetle istidlâl⁶⁸⁹ olunabilir sanırız.

(3) Rakamlı karar, Almanlarla ittifakın nasıl bir tehâlük⁶⁹⁰ ve hesapsızlıkla yapıldığını ve ancak harbe girmek için taahhütler alındıktan sonra, Osmanlı payitahtının her an bir Bulgar tecavüzüne mâruz⁶⁹¹ bulunduğunun ve Bulgaristan Almanlara iltihak etmedikçe harbe girmemizin pek tehlikeli olacağını sonradan akla geldiğini bir kere daha ispat eder.

İtilâf sefirleriyle müzakereye girileceğine dair (4) numaralı kararın, müzakere ruznamesinin (3)üncü maddesine yak-

⁶⁸⁵ Kail: İnanmış, aklı yatmış.

⁶⁸⁶ İnkişaf: Gelişme.

⁶⁸⁷ İkmal: Mükemmelleştirme, olgunlaştırma.

⁶⁸⁸ Mahzâ: Yalnız, ancak.

⁶⁸⁹ İstidlâl: Delile dayanarak sonuç çıkarma.

⁶⁹⁰ Tehalük: Şiddetli arzu, istek.

⁶⁹¹ Mâruz: Bir şeyin tesirinde olan, karşısında engel bulunmayan.

laştırılınca, nasıl bir iğfal manevrasından ibaret olduğu ve mahza “bitaraflığımız hakkında İtilâfçılara emniyet verebilmek için” ittihaz olunduğu meydana çıkar. Bu bahsi ilerde ele alacağımız için burada sözü uzatmaya, ayın on dokuzunda bu işe memur edilen Maliye Nazırıle İtilâf sefirleri arasında yapılan müzakerelerin tafsilâtına girişmeye hacet⁶⁹² görmüyoruz.

Hükûmetin takip edeceği siyasetin 9 Ağustos zabıtnamesiyle tesbitine teşebbüs edildiği sıralarda Atina sefirimizden bir telgraf geliyor. Bunda deniliyor ki: Yunanistan'la Bâbıâli arasında muallâkta⁶⁹³ bulunan meselelerin müzakere ve halli için Bükreş'e bir murahhas gönderecek olursak, Yunanistan'dan da Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü Mösyö Politis o zata mülâki⁶⁹⁴ olacak ve hatta bizzat Talât Bey giderse Yunan hükûmeti tarafından da mühim ricalden biri ve belki Hariciye Nazırı Mösyö Streit gönderilecek.

⁶⁹² Hâcet görmek: Gerekli, lüzumlu bulmak.

⁶⁹³ Muallâk: Halledilmemiş, askıda.

⁶⁹⁴ Mülâkî olmak: Görüşmek, buluşmak.

ALMAN GEMİLERİ ÇANAKKALE'YE NASIL GELDİLER?

Umumî Harbin patlaması üzerine vukua gelemeyen Sait Halim – Venizelos mülâkatının yerine geçmek üzere ortaya çıkan bu tekliften istifade edilmek isteniyor. Dahiliye Nazırının Romanya'ya gitmesine ve Sofya'dan geçerken Bulgarlarla bir ittifak vücade getirmesine; Bükreş'te Yunanlılarla – Talât Paşa'nın tabiri ile "zevahiri muhafaza için" – müzakere vesilesile de Romanya'nın bitaraflığını temin ederek Bulgarların harbe girmesine imkân hazırlamasına karar veriliyor; fakat bu kararın icrasına başlanmazdan evvel ortaya mühim bir hadise çıkıyor.

10 Ağustos pazartesi akşamı Harp Kabinesi Sadrazamın yalısında iştimada bulundukları esnada Harbiye Nazırı telefona çağırılıyor. Birkaç dakika sonra Enver Paşa meclis odasına döndüğü vakit şöyle bir haber veriyor:

– İki çocuğumuz dünyaya geldi!

Bu garip tebşirin⁶⁹⁵ mânasını anlamak üzere bütün gözler kendisine çevrildiği zaman sözünü izah ediyor:

⁶⁹⁵ Tebşir: Müjdeleme.

- Göben ve Breslâv zırhlılarını İngiliz donanması sıkıştırmış. Onlar da kaçıp Çanakkale'ye gelmişler, girmeğe izin istemişler. Müttefiklerimizin gemilerini geri çeviremezdim, emir verdim girdiler. Şimdi istihkâmlarımızın⁶⁹⁶ himayesi altındadırlar! Göben ve Breslâv'ın sularımıza gelmelerinin Cihan Harbi'ne sürüklenmemiz hususunda pek mühim bir tesiri olmuştur. Bu Alman Harp gemileri Çanakkale'ye nasıl gelmişler ve ne suretle kabul olunmuşlardır; harp mes'uliyetlerinin tahkik ve tevcihi hususunda bu noktanın o kadar ehemmiyeti vardır ki, Enver, Cemal ve Talât Paşalar gibi meselenin iç yüzünü bilmeleri lâzım gelenler hakikati bir türlü söylemek istememişlerdir. Enver Paşa'nın Alman zırhlılarının Çanakkale'ye gelmelerini, güya evvelden bilmiyormuş gibi haber verdiğini gördük.

Cemal Paşa da hatıratında 8 Ağustos'ta Almanya Ateşnavali Hümann'ın kendisine gelip Göben ve Breslâv için kömür istediğini ve Derince'de bir vapura kömür yükletilip Çanakkale'ye gönderildiğini hikâye eder ki, muharip devletlere mensup harp gemilerinin bitaraf limanlarda yirmi dört saat kalabilerek kömür ve erzak almalarına beynelmilel hukuk müsaade ettiğinden bu muamelede bir fevkalâdelik yoktur.

Fakat gemilerin Boğaz'a girdiklerini Bahriye Nazırı da 10 Ağustos akşamı Sait Halim Paşa'nın yalısında öğrenmiş imiş.

Talat Paşa merhum hatıratında daha ileri giderek der ki:

⁶⁹⁶ İstihkâm: Set, kale, siper işleriyle uğraşan askerî sınıf.

"Amerika sefiri Morgentaw kitabında Göben girmekten evvel kabulünün takarrür⁶⁹⁷ ettiğini Vangenhaym'ın kendisine bir muvaffakiyet-i siyasiye olarak söylediğinden bahisle büyük bir yalan söylüyor. Vangenhaym'ın kendisine böyle bir yalan söylemiş olması hatıra gelirse de müteveffa gayet mert ve namuslu, doğru sözlü bir zat olduğuna ve Morgentaw'ın şarlâtan ve yalancı olduğuna söylediği yalanlarla" hükmedilebileceğine göre rivayeti doğru değildir.

Osmanlı Devleti'ni Cihan Harbi'ne sürüklemekte başlıca âmil olan Alman zırhlılarının Çanakkale'ye girmelerine dair bizim tarafın neler hikâye ettiklerini gördük. Şimdi bir de Alman vesikalarına bakalım ve Alman menbalarını⁶⁹⁸ dinliyelim.

Umumî Harp başladığı vakit Akdeniz'de bulunan Alman gemilerine dair elimize geçen ilk vesika 1 Ağustos tarihinde, yani ittifakın imzalanması arifesinde Almanya sefiri tarafından Berlin'de hariciye nezaretine gönderilen (396) numaralı telgraftır ki, aynen şöyledir:

"Vienna'dan alınan sağlam haberlere göre, Rusların donanmalarile Boğaz'a hücum etmek niyetinde olduklarını Marki Pallaviçini benim yanımda Sadrazam'a söyledi. Göben mutlaka Akdeniz'de kullanılmayacaksa Türk donanması ile takviye edilerek Karadeniz'de Rus donanmasının harekâtına karşı gelebilir. Romanya ile muvasalatı⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Takarrür etmek: Kararlaştırmak.

⁶⁹⁸ Menba: Kaynak.

⁶⁹⁹ Muvasalat: Vasil olma, ulaşma.

temin eder ve Bulgaristan sahillerine Rusların asker çıkar-
malarına mani olur. Eğer telgraf kablosu kesilecek olursa
bir müddet Avrupa ile muhabereden⁷⁰⁰ mahrum kalırız.”

“Avusturya istasyoneri İstanbul'u terketti. Bizim istasyon-
ner Lorelây'ın da telsiz cihazı yoktur.”

Bu müracaata Almanya hariciyesi tarafından Göben'in o
aralık başka vazifesi olduğu cevabı veriliyorsa da, 3 Ağus-
tos tarihinde Almanya Bahriye Nazırı tarafından Harici-
ye Nazırına gönderilen bir tebliğde:

“Atideki malûmatın İstanbul'da Almanya sefirine gönde-
rilmesi rica olunur:

“İttifak muahedesinin resmen tebliği üzerine Göben
ve Breslâv'ın derhal İstanbul'a gitmeleri emredilmiştir.
Amiral Suşon Türk donanmasına kumanda etmek için
Türkiye'nin emrine bırakılmıştır. Türk donanmasını tak-
viye için emrine Alman zabitan ve efradı⁷⁰¹ verip vereme-
yeceğimizin telgrafla bildirilmesi mercudur.”⁷⁰²

İmza: Von Tirpiç:

Görülüyor ki, Göben meselesi Almanya ile ittifakın ta-
karrürü sıralarında ortaya çıkmış ve muahedenin imza-
lanmasını müteakip 3 Ağustos'ta Çanakkale'ye gelmek
için Almanya Bahriye Nezaretî'nden emir almıştır. Hattâ
Amiral Suşon vasıtasile bütün donanmamızı ele almak
fikri bile daha o zamandan mevcuttur.

⁷⁰⁰ Muhabere: Haberleşme.

⁷⁰¹ Efrad: Erler.

⁷⁰² Mercû: Ümid edilen, rica edilen.

HARP KABİNESİ AZASI TELÂŞ İÇİNDE...

Avusturya sefiri Göben'den Sadrazam'a bahsederken Almanya sefirinin de orada bulunması bir tesadüften mi ibaretti? Sait Halim Paşa'ya bu mütalâalar söylenirken Enver Paşa'ya bir şey söylenmemiş olmamasına nasıl ihtimal verilir? Her halde Hükûmet nüfuz ve kuvvetini Sadrazam'dan ziyade temsil ettikleri Almanlarca meçhul olmıyan Enver ve Talât Paşa'ların meselenin bu başlangıcından haberleri olmaması mümkün müdür? O kadar mümkün değildir ki, Almanya sefiri 4 Ağustos'ta hükûmetine (426) numaralı telgrafı göndermiştir:

“Almanya ve Avusturya Harp gemilerinin Boğazlara serbestçe girmelerine müsaade edilmesi için Çanakkale askerî kumandanına emir verildiğini Enver bana bildirdi, bununla beraber Sadrazam, Bulgarlarla münasebatın takarrüründen⁷⁰³ evvel, bu vaziyetten istifade edilmesinin hâdisatı tacil⁷⁰⁴ edeceğinden endişe etmekte ve bunun şimdiki halde ne Türkiye ve ne de Almanya için arzu edilecek bir şey olmadığını söylemektedir.”

⁷⁰³ Takarrür: Kararlaşma.

⁷⁰⁴ Tâcil etmek: Çabuklaştırmak.

Gene Alman membalarının verdikleri malûmata göre, Göben ve Breslâv sür'atle Çanakkale Boğazı'na gitmek emrini Cezayir sahillerinde bir iki noktayı topa tutmağa giderlerken 4 Ağustos akşamı gece yarısından birkaç dakika sonra almışlardır. Philippeville şehrinin bombardımanından sonra 5 Ağustos'ta bitaraf Mesina limanına dönmüşler ve orada kömür aldıktan sonra 6 Ağustos'ta, Akdenizin şarkına doğru yollanmışlardır; fakat 7 Ağustos'ta, "Çanakkaleye girmelerinin muvakkaten mümkün olmayacağına dair, Kayser'den bir telsiz telgraf geldiğinden bir müddet Adalardenizi'nde dolaşmışlar, Yunan adalarından Delos'ta kömür almışlar ve nihayet 10 Ağustos günü sabaha karşı Denussa adasından kalkıp Çanakkale'ye gelmişler ve girmişlerdir.

Alman gemilerine 4 Ağustos'ta hemen Çanakkale'ye girmeleri emredilmiş iken, 7 Ağustos'ta Boğaz'a girmelerinin muvakkaten mümkün olmayacağına dair Kayser'den gelen telgrafın Sadrazamın itirazından ileri gelmiş olması çok muhtemeldir.

Esasen 4 Ağustos akşamı İngiltere Almanya'ya Harp ilân ettikten sonra Akdeniz'de İngiliz donanması Alman gemilerini aramağa başlamışlar ve 6 Ağustos'ta Göben ile Breslâv'ın Mesina limanından çıktıktan sonra şarka doğru gittiklerini haber alarak takibe başlamışlardır. İtilâf devletleri Alman zırhlılarının bizim sulara geleceklerini tahmin ettiklerinden İstanbul'daki sefirleri vasıtasile de teşebbüsatta bulunmuşlardır. Rusya tarafından neşrolunan turuncu kitapta hikâye edildiğine göre bu hususa dair 8 Ağustosta Sadrazamı gören Rus sefirine Sait Halim Paşa Göben ve Breslâv'ın Çanakkale Boğazı'na girmelerine katiyen müsaade edilmeyeceğini söylemiş!

10 Ağustos akşamı Sait Halim Paşa'nın yalısındaki içtimada Alman gemilerinin Çanakkale'ye girdiklerini haber alan Harp Kabinesi âzası, daha doğrusu âzanın ekseriyeti fena halde şaşırıyor; fakat biraz müzakereden sonra gemilerin, beynelmilel hukuk kaidelerinin icabına göre, silahları alınarak İzmit körfezinde muhafaza olunabileceklerine karar veriliyor.

Sadrizam Tarabya'da Almanya sefarethanesine haber göndererek Baron Vangenhaym'ı davet edip bu kararı tebliğ ettiği vakit sefir fena halde hiddetleniyor, bağırıp çağırmağa başlıyor. Meclisin toplandığı salonun bitişik yazı odasında vuku bulan münakaşanın gürültüsü Nazırlara kadar geliyor.

Yarım saat sonra meclis odasına dönen Sadrizam Almanya sefirinin teklifimize razı olmadığını, gemilerin esasen bizim muvafakatimiz üzerine geldiklerini, silahları hiçbir vakit teslim etmeyeceklerini söylediğini anlatıyor.

Vangenhaym'ın bu cevaplarına karşı Sait Halim Paşa da tehdide kalkışarak:

- O halde bizde Boğazları İtilafçılara açmak zorunda kalırız, deyince Almanya sefiri büsbütün köpürerek:
- Bizim gemiler daha evvel İstanbul'a gelirler. Şehri topa tutarlar ve nihayet kendi kendilerini berhava⁷⁰⁵ ederler demiş. Hatta Ruslarla birleşip sizi taksim ederiz, demeğe kadar varmış!

Sait Halim Paşa bunları anlattıktan sonra, "Artık ben bu heriflerle konuşamam," demiş, onun üzerine Talât ve Halil Bey'ler Vangenhaym'ın yanına gitmişler; fakat onlar

⁷⁰⁵ Berhava etmek: Havaya uçurmak.

da sefiri iknaa muvaffak olamıyarak dönmüşler. O sıra, Talât Paşa'nın rivayetine göre, Halil Bey'in hatırına bir çare gelmiş. O da gemilerin tarafımızdan satın alınması ve direklerine derhal Osmanlı bayrağı çekilmesi!

Diğer vükelâ da bu fıkri kabul ettiklerinden mesele Vangenhaym'a anlatılıyor. O da "bu hususta mutlaka Kayser'in ifadesi lâzımdır. Hükûmetime yazıp size çabucak cevap veririm." diyerek çekiliyor.

Meclis, ertesi gün İtilaf sefirlerinin müracaatlerine cevap verebilmek için Almanyanın cevabını beklemeğe vakit olmadığını düşünüyor ve Almanları bir emrivaki karşısında bulundurmak için o sabah çıkacak İstanbul gazetelerinde Göben ve Breslâv'ın satın alındıklarını ilâna karar vererek gece yarısından sonra saat üçte dağılıyor.

11 Ağustos gazeteleri bu haberi verdikten sonra ertesi gün işi ballandırıyorlar: Bir gün evvel İstanbul halkının meserretle uyandığını, Göben ve Breslâv'ın seksen milyon marka satın alınmış olduklarını öğrendiklerini yazıyor.

16 Ağustos Pazar günü gemiler Türk bayrağı altında İstanbul önüne geliyorlar.

Bu komedyaya kimse aldanmıyor. İtilâf sefirleri gemilerden Alman zabitan ve mürettebatın çıkarılmasını istiyorlarsa da pek ileri varmıyorlar. Mesele sürüklenip gidiyor.

Almanya, Yunanistan'ı ürkütmemek için Berlinde Yunan sefirine gemileri bize satmadığını temin ediyor. Bu teminatı haber alan Rusya'nın Atina sefiri de, tabiî meselenin bir muvazaadan⁷⁰⁶ ibaret olduğunu hükûmetine bildiriyor.

⁷⁰⁶ Muvazaa: Sahte muamele, danışık

İTTİFAK AKDİ TEŞEBBÜSÜ

Göben ve Breslâv'ın Boğazlara girmesi hâdisesi sûrî⁷⁰⁷ bir satın almak muamelesile kapatıldıktan sonra, Harp Kabinesi'nin 9 Ağustos tarihli zabıtnamesinde ana hatları çizilen siyasetin takibine başlanıyor. Ağustos'un on dördüncü günü Enver Paşa ile Talât ve Halil Beyler derhal harbe girmemiz için mütemadiyen hükûmeti sıkıştırmakta olan Almanya sefirini görerek Bulgarların da harbe iştirakinden ve Romanya hakkında emniyet hâsıl⁷⁰⁸ olmazdan evvel harbe girmek mümkün olmayacağını söylüyorlar ve tabîî bu iki şartın husule gelmesine müstereken çalışılması da görüşülüyor.

O akşam toplanan Harp Kabinesi tarafından mezkûr⁷⁰⁹ gayelerin temini için alınacak tedbirlere dair şöyle bir zabıtname kaleme alınıp imzalanıyor:

1. Bulgarların hemen seferberliğini icra ettirmek ve bunun ıkmalini müteakiben hareketlerini temin etmek;

Bu takdirde Halil Bey Bükreş'e gidip Yunan murahhasına mülâki olacak ve iki devlet arasında Adalar'ın malûm

⁷⁰⁷ Sûrî; Gösterişte.

⁷⁰⁸ Hâsıl olmak: Meydana gelmek.

⁷⁰⁹ Mezkûr: Zikredilen, adı geçen.

olan şerait⁷¹⁰ dahilinde bize terki şartile tedafuî⁷¹¹ bir ittifak muahedesi akdine⁷¹² çalışacaktır.

Adaların ne şekilde bize terkedileceği...

[Bu kısım zabıtnamede boş bırakılmıştır; fakat dördüncü maddenin son fıkrası ile bu noksan tamamlanmıştır.]

2. Birinci şık temin edilemediği hâlde (Türkiye-Romanya-Bulgaristan) arasında tedafuî bir ittifak akdine çalışılacaktır. Şerait malûm olan şekil dairesinde buraya raptedilecektir.⁷¹³

3. Adaların ve Selânîk hinterlandının⁷¹⁴ Yunanistan'a, Besarabya'nın Romanya'ya, Manastır ve sairesinin Bulgaristan'a ve Garbî Trakya'nın bir kısmının Türkiye'ye verilmesi şartile dört devlet arasında İtilâf-ı Müsenna aleyhine hemen hareket edilecek tarzda bir ittifak akdi.

4. Bu üç şık husulpezir⁷¹⁵ olmadığı takdirde Yunan muhahasile Adalar meselesi için görüşülecek ve bu Adalar'ın şerait-i malûme dairesinde bize terki suretile Yunanistan'la tedafuî bir mukavele aktedilecektir.

Adalar'ın idare-i dahiliyeleri Sisam statükosunun aynı olacak ve gümrük, posta ve Düyûn-u Umumîye varidatı⁷¹⁶ yerine senevî bir vergi kabul olunacaktır.

14 Ağustos 1914

Ahmet Cemal, Cavit, İbrahim, Talât, Enver, Mehmet Sait.

⁷¹⁰ Şerâit: Şartlar.

⁷¹¹ Tedafuî: Savunmaya âit.

⁷¹² Akdetmek: (Mukavele, muahede, ittifak) yapmak.

⁷¹³ Raptetmek: Bağlamak.

⁷¹⁴ Hinterland: Bir limanı besleyen bölge, çevre.

⁷¹⁵ Husûlpezir: Muhtemel, olabilir.

⁷¹⁶ Vâridat: Gelirler.

Ertesi gün Talât ve Halil Beyler Sofya'dan geçerek Bükreş'e gitmek üzere yola çıkıyorlar. Sofya'da kaldıkları üç gün zarfında ziyafetler çekiliyor, Kral Ferdinand tarafından kabul olunuyorlar, Başvekil Radoslâvf ve Hariciye Nazırı Genediyef'le müzakereler yapılıyor ve tabiî Almanya ve Avusturya sefirlerinin de yardımıyla 19 Ağustos'ta bir ittifak ve dostluk muahedesi imzalanıyor. Buraya aynen koymağa lüzum görmediğimiz mezkûr muahedenin:

Birinci maddesi: Mütakabil sulh ve dostluk vadile iki tarafın birbirinin hudutlarına riayet edeceklerine; [yani bizim Bulgarlardan çekinmiyerek Almanların peşinde Umumî Harbe atılabileceğimize]

İkinci maddesi: İki taraftan biri Balkan devletlerinden biri veya birkaçı tarafından tecavüze uğrarsa diğer tarafın, müttefikinin talebi üzerine, tecavüz edene veya edenlere karşı derhal harp ilân edeceğine ve bütün kuvvetleriyle dövüşeceğine;

Üçüncü maddesi: Biribirinin muvafakatini almadan bir veya birkaç Balkan devletine karşı tecavüzî bir harbe girmemeğe ve şayet iki taraftan biri böyle hareket etmeğe mecbur kalırsa diğer tarafın istemezse harbe girmiyebileceğine ve fakat dostane bitaraf kalacağına;

Dördüncü maddesi: Orduların müşterek hareketleri için askerî bir mukavele yapılmasına;

Beşinci maddesi: Bulgaristanın Osmanlı Devleti ile birlikte tecavüzî bir harbe girmek hususundaki taahhüdünün Romanya ile ya doğrudan doğruya veyahut Osmanlı Devleti de dahil olduğu halde bu üç devlet arasında bita-

raflık esası dairesinde takarrür eden bir İtilâf ile Roman-
yadan teminat alınması şartına bağlı olduğuna;

Altıncı maddesi: Bulgaristan'ın seferberliğini münasip gö-
receği bir zamanda yapacağına ve gerek bu hususa dair
kararını, gerek harp hareketlerine ne vakit başlayacağını
Osmanlı Hükûmetine bildireceğine;

Yedinci maddesi: Muahede müddetinin Avrupa'da cere-
yan etmekte olan harbin kat'î tesviyesi⁷¹⁷ ve muhasım⁷¹⁸
orduların dağıtılmasile mahdut⁷¹⁹ olduğuna dairdir.

Bu muahede imzalanır imzalanmaz Talât Beyle Halil Bey
Bükreş'e gidiyorlar. 21 Ağustos'ta Talât Bey Sinaya'ya gi-
derek Kral Karol tarafından kabul olunuyor.

⁷¹⁷ Tesviye: Bir seviyeye getirme.

⁷¹⁸ Muhasım: Aralarında düşmanlık olan iki taraftan her biri.

⁷¹⁹ Mahdut: Sınırlı.

İKİ TARAF PAZARLIĞA GİRİŞİYOR

Almanya ve bilhassa Avusturya sefirlerinin tavassut⁷²⁰ ve yardımlarile Romanya tarafından Bulgarlara teminat verilmesine çalışılıyor; fakat Başvekil Mösyö Brat-yano Bulgarlar Almanya lehinde harbe girdikleri halde Romanya'nın bitaraf kalacağına dair yazı ile bir taahhüt altına girmekten kat'iyen çekiniyor. "Bulgarları tatmin edemiyor ve bu suretle birkaç gün evvel Bulgaristan'la imzaladığımız muahedenin en canlı noktası olan beşinci maddesindeki şart tahakkuk edemiyor. Harp Kabinesi taahhütnamesinin birinci maddesi için 14 Ağustos tarihli zabıtla istihdaf⁷²¹ edilen ilk gaye suya düşüyor. Bulgarlar Cihan Harbi'ne istedikleri zaman girmek ve hatta hiç girmemek hususunda serbest kalıyorlar. Onlardan evvel harbe atıldığımız takdirde Garp hudutlarımızın ve İstanbul'un daimî bir Bulgar tehdidi altında kalmasına katlanmak lâzım geliyor!

Filhakika⁷²² Bulgarlar bir sene sonra harbe girdikleri vakit bizim müşkül bir mevkide bulunmamızdan istifade

⁷²⁰ Tavassut: Aracılık.

⁷²¹ İstihdaf etmek: Hedeflemek.

⁷²² Filhakika: Gerçekten, doğrusu.

ederek Talât ve Halil Beylerin muahedenin birinci maddesindeki "İki tarafın birbirinin hudutlarına riayet edeceklerine" dair taahhütlerine rağmen Dimetoka havalisi ile bütün Meriç mecrasını elimizden alıyorlar!

1915 Haziran'ında cereyan eden bu müzakerede de murahhasımız Meclis-i Meb'usan Reisi Halil Bey'dir. Bulgarlar da İstanbul sefiri Kaluşef'i murahhas tayin etmişler ve yanına müstakbel başkumandan General Cekof'u göndermişlerdir. Müttefik komşularımız Enez - Midye hattını istemekle pazarlığa girişerek bütün Meriç mecrasını, sol sahili boyunca iki kilometre genişlikte bir şeritle kabul etmeğe güçlkle ikna olunmuşlardır! Umumî Harpte Bulgarlarla yapılan bu ikinci muahede 5 Eylül 1915'te imzalanmıştır.

Hâsılı Talât ve Halil Bey'lerin Sofya ve Bükreş seyahatlerinden umulan neticeler elde edilemiyor.

Yunan murahhaslarile yapılan müzakerelere gelince:

Bükreş'e Talât Bey'in gitmesine mukabil Yunanlılar da, evvelce ismi geçen Hariciye Nazırı Streit'in yerine eski Başvekillerden Zaimis [şimdiki Yunan Reisicumhuru] ile Hariciye Nezaretinde Siyasî İşler Müdürü Politis'i gönderiyorlar; fakat onlarla da bir şey yapılamıyor.

Yunanlılar, Adalar'ın mukadderatını harbin neticesine bağlı görerek o mesele hakkında bizimle müzakereye yanaşmıyorlar. Tedafuî bir ittifaktan ciddi bir surette bahsetmeğe de imkân kalmıyor. Yunan murahhasları memleketlerinin Sırbistan'la müttefik olduğunu ve şayet Bulgaristan Sırp'lılara tecavüz ederse Yunanistan'ın da Bulgarlar aleyhine yürümeğe mecbur kalacağını söylüyorlar.

Talât Bey 2 Eylül'de İstanbul'a dönüyor. Bükreş'te kalan Halil Bey de birkaç gün sonra geliyor.

Talât Beyin Bükreş dönüşünde verdiği haberler kabine-
de harbe girmek aleyhinde bulunanların kanaatlerini bir
kat daha kuvvetlendiriyor. Esasen Talât Bey Bükreş'te
bulunduğu sırada İstanbul'da Fransa sefiri Bompard "Ro-
manyalılarla beyhude uğraşıyorsunuz, onlar bitarafliktan
kat'iyen ayrılmıyacaklardır." diye bizimkilere ihtaratta
bulunmuş. Bu vaziyet karşısında Sadrazam Ruslara Harp
ilân etmemekte ısrar ediyor, Talât Beyin "artık bir kat'i
karar vermek lâzımdır." şeklinde sıkıştırmalarına karşı
"ne kadar harpçisin!" diye işi şakayla buluşturuyor.

Niçin harbe girecektik?

Talât ve Halil Bey'lerin Bükreş'ten dönüşlerinde, Roman-
ya'dan teminat alınamamasına, Bulgaristan'ın nasıl hare-
ket edeceğinin henüz belli olmamasına, yani garp hudut-
larımızın ve hattâ Hükûmet merkezinin Bulgarlara açık
kalmasına rağmen, başta Enver Paşa ve Talât Bey olmak
üzere, harp taraftarları faaliyetlerini arttırıyorlar.

Ağustos nihayetine doğru Almanların Belçika'yı çiğniye-
rek Paris üzerine doğru yürümeğe başlamış bulunmaları
onların gözlerini kamaştırıyor; artık vaziyetin tehlikeleri-
ni göremez bir hâle geliyorlar. On beş gün evvel, Bulgar-
lar da yürümedikçe harbe giremiyeceğimizi Almanya se-
firine tebliğ edenler o kararlarını hatırlamak bile istemi-
yorlar. Hele Eylül başlangıcında Mareşal Hindenburg'un
parlak bir zaferle Rus istilâsını durdurması âdeta akılları-

nı başlarından gideriyor. Ucubucağı bulunmaz hülyalara dalıyorlar.

Hükûmetten ziyade Merkez-i Umumî'deki cereyanlara tercüman olan Tanin 6 Eylül'deki başmakalesinde, güya İtalya'yı İtilâf zümresine geçmekten alıkoymak için, Roma Hükûmetine akıl öğretmeğe kalkışıyor! "İtalya bitaraf kaldı. Zaten harbe karışmış olsa kendisine çok fenalık ve müttefiklere az hizmet edecektir. İstihsal⁷²³ etmek istediği menfaati bitaraf kalarak ta temin edebilir. Harbin sonunda İtalya'yı, bitarafılığı sayesinde, Avrupanın en kuvvetli bir devleti göreceğiz." diyor. Düşünmüyor ki, bu yürüttüğü muhakeme⁷²⁴ daha ziyade memleketimiz için doğrudur!

⁷²³ İstihsal etmek: Meydana getirmek.

⁷²⁴ Muhakeme: Hüküm verme.

BÜYÜK HARBE GİRİŞİMİZ ÖNÜNDE GAZİ...

Ertesi günkü başmakalede de “Hazırlığımızı beyhude külfet sananlara (Şark Meselesi hallediliyor) cevabını veriyoruz.” Sözleriyle harp taraftarlarının arzularına ve hülyalarına tercüman oluyor.

O günlerde Enver Paşa'nın etrafında ve İttihat ve Terakki mahfellerinde beslenen emelleri tarif için bu “hülya” tabiri bile kâfi değildir sanırız.

Filhakika Cihan Harbi arifesinde İttihat ve Terakki hükûmeti Almanya'nın teklifine bir cankurtarana sarılır gibi yapışmış ve evvelce gördüğümüz gibi kapitülâsyonların ilgasına yardım edilmesini bile istemekten vazgeçmişse de, biraz sonra birtakım mânasız malihulyalara⁷²⁵ dalmıştır. Memleketin mevcudiyetini kurtarmayı azımsıyarak fütuhât⁷²⁶ peşine bile düşmüştür.

Bu cereyanın ilk alâmeti,⁷²⁷ muahedenin eksiklerini tamamlamak üzere Ağustos'un altısında Almanya sefiri

⁷²⁵ Malihulya: Kuruntu.

⁷²⁶ Fütuhât: Fetihler, zaferler.

⁷²⁷ Alâmet: İşaret, iz.

tarafından gönderilen mektubun altıncı maddesinde “Osmanlı hudutlarının Şark cihetinden Rusya Müslümanları ile doğrudan doğruya teması temin edecek bir surette tashihi”⁷²⁸ vadile başlar ki, bu vadin, Almanlara gökyüzünden ilham edilmiş olmayıp, tarafımızdan ileri sürülen bir talebe cevap mahiyetinde olduğu aşikârdır.

Gazi Hazretleri'nin üç sene evvel intişar⁷²⁹ eden hatırat sahifelerinde bu mühlik⁷³⁰ zihniyeti tasvir eden ve şimdiki nesil gibi gelecek nesillerin de ibret gözü önünde bulundurmaları farzolan iki parçayı buraya nakletmekten kendimizi alamıyoruz. Müşârünileyh⁷³¹ o hatırat sahifelerinin birinde diyorlar ki:

“Ben.. Almanlar ve Almanlarla beraber bulunanlar mağlûp olacaklar diyordum. Ve bu sözlerim hakikaten çok gayr-i müsait bir zamana tesadüf ediyordu; çünkü Alman kuvvetleri büyük ve dev gibi adımlarla Paris üzerine yürümekte idiler. Bütün Alman müttefiklerinin ve Türkiye'yi, bilerek veya bilmiyerek aldatmak için çenelelerini işletenlerin isabetli bir iş yapmış olmaktan mütevellit⁷³² neş'e ile sermest⁷³³ oldukları günlerde bir Sofya Ataşemiliteri çıkıyor, İstanbulda bazı zevata⁷³⁴ sahifeler dolusu mütalâat⁷³⁵ yazarak yanlış bir iş yapıldığından bahsediyor. Bu adam mecnun⁷³⁶ değil de nedir?”.

⁷²⁸ Tashih: Yanlışını giderme, düzeltme.

⁷²⁹ İntişar: Yayınlanma.

⁷³⁰ Mühlik: Tehlikeli, korkunç.

⁷³¹ Müşârünileyh: Anılan, adı geçen.

⁷³² Mütevellid: Doğmuş, ileri gelmiş.

⁷³³ Sermest: Sarhoş, kendinden geçmiş.

⁷³⁴ Zevât: Zatlar, kişiler.

⁷³⁵ Mütalâa: Rey, görüş.

⁷³⁶ Mecnun: Çılgın, deli.

Gazi Hazretleri Sofya'dan İstanbula geldikleri vakit "Erkân-ı Habiye'de en yüksek makamlardan birini işgal eden bir dostu" –yanılmıyorsak Damat Hafız Hakkı Bey– müşarünileyhe demiş ki:

“– Bizim başımızda büyük adamlar var. Sen onlarla konuşmamış, onların tecrübedide nazarlarına nazarlarını tevcih⁷³⁷ etmemiş ve memleketin her tarafındaki muvafakiyetlerinin esrarını⁷³⁸ anlıyamamışsın. Eğer bir defa kendileriyle görüşsen aynı fikirleri kabul etmekte bir dakika tereddüt etmiyeceğine şühpe yoktur.”

Gazi, “Büyük adamlar” tabirile kimlerin kastedildiğini anlıyor ve tabîî onların sihirli sözlerini dinlemeğe hacet görmüyor, büyük bir hata içinde bulunduklarını söylemekle iktifa⁷³⁹ ediyor. Bunun üzerine muhatabı:⁷⁴⁰

– Kemal, Kemal, bizi rahat bırak, sonra vicdanen mes'ul olursun. Biz öyle şeyler yapacağız ki, neticesinden sen de memnun olacaksın; dünya da hayrette kalacaktır!

Gazi Hazretleri bu hülyalara şöyle mukabele ediyorlar:

– Evet, çok şeyler yapacaksınız; fakat yapacağınız şeyler, korkarım ki, memleketi çıkılmaz bir girdaba⁷⁴¹ sokmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Eğer ben ve benim gibi düşünenler o gün berhayat⁷⁴² bulursak, sizin bugünkü sözlerinizi takdir ile yademiyeceğiz. Temenni ederim ki, bizi içinden çıkılmaz müşkülât içinde bırakmıyasınız.”

⁷³⁷ Tevcih etmek: Çevirmek, yöneltmek.

⁷³⁸ Esrar: Sırlar.

⁷³⁹ İktifa etmek: Yetinmek.

⁷⁴⁰ Muhatab: Konuşulan kimse.

⁷⁴¹ Girdap: Su veya hava çevrintisi, anafor.

⁷⁴² Berhayat: Hayatta, yaşayan.

Fakat başımızdaki “büyük adamlar” o sırada Alman zaferlerine o kadar sermest ki, kulaklarına Alman karargâhının tebliğlerinden başka bir şey girmiyor. Akılları, muhakemeleri hayalden başka bir şey öğütmüyor. İtilâf zümresinin tebliğlerini gazetelere dercettirmemeğe⁷⁴³ bile başlıyorlar. Ve istiyorlar ki, bütün memleket te kendileri gibi düşünsün. İstanbul gazetelerinin, bilhassa Tanin’in neşriyatı hep o gayeyi güdüyor. Alman muvaffakiyetleri pertavsızla⁷⁴⁴ gösteriliyor, İtilâf tarafından gelen haberler ihmal olunuyor. O derecede ki, Paris sefiri Rifat Paşa merhum Sadrazam’a gönderdiği 22 Ağustos tarihli ve (354) numaralı telgrafnamesinde “İstanbul gazetelerinde münderiç⁷⁴⁵ telgrafnamelere nazaran Almanya’nın muvaffakiyet-i askeriyesine dair oraya pek mübalâğalı havadisler yağdırılmakta olduğu anlaşılıyor ki, maksadın bizi Almanya ile teşrik-i mukaddereta sevk etmek olduğu aşikârdır.” Keza 1-2 Eylül gecesi Fransa Hükûmetile beraber Paris’ten Bordo’ya gidildikten sonra da 28 Eylül’de Talât Bey’e gönderdiği (867) numaralı diğer bir telgrafnamede “İstanbul gazetelerinin (*) ezcümle⁷⁴⁶ nim resmî Tanin’in meslek ve lisanı Harb-i Umumî iptidasından⁷⁴⁷ beri takip edilen mühlik yolda devam edildiğini gösteriyor.” diye hükûmeti ikaza beyhude çalışmıştı. Tabî bu sözleri dinleyen olmadı.

(*) Bordoya gidildikten sonra İstanbul gazeteleri on, on beş günlük bir teahhurle⁷⁴⁸ elimize geçebiliyordu.

⁷⁴³ Dercetmek: Basamak, yayınlamak.

⁷⁴⁴ Pertavsız: Büyüteç.

⁷⁴⁵ Münderic: İçine yerleştirilmiş.

⁷⁴⁶ Ezcümle: Belli başlı, başlıca.

⁷⁴⁷ İbtida: Başlangıç.

⁷⁴⁸ Teahhur: Gecikme.

UÇURUMA DOĞRU TEHLİKELİ ADIMLARLA İLERLENİYOR

Tabî bu sözleri dinleyen olmadı. İstanbulda, Enver Paşa ile Talât Beyi takip edenler arasında yalnız bir endişe var; o da Almanların zafer ve fütuhât mevkibine⁷⁴⁹ vaktile katılmamak korkusu! Zaferin tamamile tahakkukundan sonra Almanlar “taahhütlerinizi yapmadınız, hareketinizle muahadeyi feshettiniz” derlerse ne büyük bir fırsat kaçırılmış olurdu! O zamanki işlere yakından vakıf olan birinin anlattığına göre Merkez-i Umumî ile ve onun etrafındakilerle temasta bulunan Alman ajanları da her gün “biz Paris’i aldıktan sonra mı harbe gireceksiniz?. O vakit size lüzum kalmıyacak ki!..” nakaratını tekrar edip duruyorlarmış!

Talât Paşa beş sene sonra yazdığı hatıratında o vakit ki düşüncelerini şöyle anlatır:

“Ben ve refiklerimden⁷⁵⁰ bazıları bu vaziyeti menafi-i⁷⁵¹ memlekete muvafık bulmuyorduk; çünkü hem bir taraftan ittifaka hiyanet ediyor, hem diğer taraftan Almanya’ya

⁷⁴⁹ Mevkib: Alay, cemaat, topluluk.

⁷⁵⁰ Refik: Arkadaş.

⁷⁵¹ Menafi-i memleket: Memleket menfaati.

karşı temayülümüzü alenen⁷⁵² izhar⁷⁵³ ederek bitaraflığımızı ihlâl⁷⁵⁴ ediyorduk. İki taraf ta gayri memmun idi.”

Takip ettikleri siyasetin iflâsından bir sene sonra gurbet ellerinde bu satırları yazarken İttihat ve Terakki'nin son Sadrazamının hikâye ettiği endişelerin başlıca sebebi olan eski malihüyalardan da bahsetmesi, tabîî mümkün değildi!

İstanbul Eylül ortalarına kadar, Enver Paşa başta olmak üzere, harp taraftarlarını bir an evvel Cihan Harbi sergüzeştine atılmağa sevkeden Alman zaferlerinin dalgaları ile çalkanıyor; fakat kabine nasılsa harbe sürüklenmiyor. Maamafih⁷⁵⁵ uçuruma doğru tehlikeli adımlarla ilerleniyor. Almanya'dan, Romanya ve Bulgaristan yolile her gün zâbit⁷⁵⁶ ve efrad⁷⁵⁷ gelmekte devam ediyor. Rusya ve Mısır hudutlarına mütemadiyen asker gönderiliyor. Ezcümle Alman amiralinin bir kırmızı fesle Suşon Paşa yapılarak donanmamızın eline teslim edilmesi o zamana müsadiftir,⁷⁵⁸ ki bu hareket nihayet zorla harbe sürüklenmemize müncer⁷⁵⁹ olmuştur.

Eylül iptidasında Mısır'da harp hâli ilân edilerek Almanya ve Avusturya Konsoloslarla tebaasının⁷⁶⁰ çıkarılması üzerine Almanya ve Avusturya sefirleri, Mısırın

⁷⁵² Alenen: Açıkça, gizlemeden.

⁷⁵³ İzhar etmek: Belli etmek, açığa vurmak.

⁷⁵⁴ İhlâl etmek: Bozmak, sakatlamak.

⁷⁵⁵ Maamafih: Bununla beraber, hâl böyle iken.

⁷⁵⁶ Zâbit: Rütbeli asker, subay.

⁷⁵⁷ Efrad: Erler.

⁷⁵⁸ Müsadif: Tesadüf eden, rastlayan.

⁷⁵⁹ Müncer olmak: Sonuçlanmak.

⁷⁶⁰ Tebaa: Bir devletin idaresi altında bulunanlar.

metbuu⁷⁶¹ sıfatile, Bâbîâli'ye müracaat ediyorlar. Mesele Vükelâ Meclisinde müzakere edilerek mezkûr⁷⁶² kararın geri alınması için İngiltere hükûmeti nezdinde siyasî teşebbüsatta bulunulmasına karar verildiği sırada Bahriye Nazırı Cemal Paşa "metâlibimizin⁷⁶³ icrasına dördüncü Suriye ordusunun memur edilmemesini" teklif ediyor! Bu garip mütalâa bir müddet sonra felâketle neticelenen Kanak Seferi'nin daha o zamandan tasmim⁷⁶⁴ edilmiş bulunduğunu göstermez mi?

Keza Rus hududunda tahşidat⁷⁶⁵ münasebetile çete şeklinde gönderilen bazı unsurlar İran hududundaki Kürt aşiretlerini Ruslara karşı kıyama⁷⁶⁶ teşvik ederek güya bir iş yapmağa kalkışıyorlar. Tabîî Ruslar da üzerlerine asker sevk ederek asıp kesiyorlar. Bu vesile ile Enver ve Cemal Paşalar hemen askerî bir müdahale fikrini ileri sürüyorlarsa (da) Meclis tarafından kabul olunmuyor.

Sait Halim kabinesinin hep bu cereyanlara ve tazyiklere dayanabilmesinde Almanların 10 Eylül'de Marn hattında durmağa mecbur kalmalarının, bizdeki harp taraftarlarının umdukları gibi Paris'e girememelerinin de tesiri olmuştur.

Almanların mühim bir muvaffakiyetsizliğe uğradıkları yavaş yavaş anlaşılıyor. İstanbul gazeteleri de hakikati tamamiyle saklamağa muvaffak olamıyorlar. Eylül nihayetlerine doğru ne olursa olsun harbe iştirake taraftar olanlar arasında bile bir tereddüt hâsıl oluyor.

⁷⁶¹ Metbu: Kendisine tâbi olunan.

⁷⁶² Mezkûr: Adı geçen, anılan.

⁷⁶³ Metâlib: Talepler, istekler.

⁷⁶⁴ Tasmim: Kesin olarak kararlaştırma.

⁷⁶⁵ Tahşidat: Yığınak.

⁷⁶⁶ Kıyam: Ayaklanma, baş kaldırma.

Tanin bu hislere tercüman olarak 29 Eylül makalesinde, “Harbin çabuk biteceği ümitlerinin berhava⁷⁶⁷ olduğunu, uzun süreceğinin anlaşıldığını, nihayet bir senede biteceğine dair tahminlerin doğru çıkmadığını, harbin uzun, buhranlı ve vahim olacağını, gelecek ayların ve senelerin pek çok zahmetler hazırladığını” söylüyor.

4 Teşrin-i evvel’de de “bitaraf kalacağız, müdahalemiz zafer terazisini bir tarafa meylettiremez.” diyor.

Asıl hükûmet demek olan Merkez-i Umumî’de harbe girmek lehindeki cereyanların hayli zayıfladığı aşikâr; fakat Almanlar ve Almanların elinde bir oyuncaktan başka bir şey olmıyan Başkumandan Vekili (Enver Paşa) her şeye rağmen memleketi harbe sürüklemek hususunda harıl harıl çalışıyorlar. Tasavvur ettikleri plân da pek sade: Karadeniz’de Rus donanmasile bir hâdisе çıkararak harbi fiilen ihdas⁷⁶⁸ etmek; fakat bu plânın icrası hayli müşkülâta tesadüf ediyor.

Bizim Harp gemilerimize de kısmen Alman zabitleri ve efradı koyarak donanmayı tamamiye ele alan Amiral Suşon, Marmara denizinin çok sakin olduğundan bahisle mürettebatı her türlü havaya alıştırmak için Karadeniz’e çıkarak talim yapılmasına lüzum göstermeğe başlıyorsa da, evvelâ izin verilmiyor; fakat Avusturya sefiri de Talât Bey’e müracaat ederek “Romanyalıların Avusturya aleyhine yürümeleri ihtimali kuvvetlidir, bu temayülü kırmak için donanmanın Karadenizde bir nümayiş yapması lâzımdır.” dediğinden 20 Eylül’de toplanan Harp Kabinе’sinde mesele müzakere ediliyor.

⁷⁶⁷ Berhava olmak: Havaya uçmak.

⁷⁶⁸ İhdas etmek: Yeni bir şey ortaya koymak.

KÖSTENCE'YE ASKER ÇIKARMAK TEŞEBBÜSLERİ

Avusturya sefirinin teklifine Cemal Paşa bile itiraz ediyor. "Böyle bir nümayiş ne Romanyalıları, ne de Bulgarları korkutmaz" diyor. Enver Paşa Köstence'ye asker çıkarmak fikrinden bahsedince de gene Bahriye Nazırı "Ya Bulgarlar da İstanbul üzerine yürürlerse ne olur?" sualile mukabele ediyor.

Nihayet Romanyaya karşı diplomasi yolile bir teşebbüse karar verilerek Bükreş sefirimiz "Romanya devleti bitarafılığı ihlâl ederse Osmanlı Devleti'nin de aynı mecburiyette kalacağını" Romanya Hariciye Nazırı'na tebliğe memur ediliyor. Sait Halim Paşa'nın kavlince⁷⁶⁹ bu teşebbüsümüz Bratyano'yu fikir ve hevesinden vazgeçirmiş imiş. Fakat o esnada Bükreş sefiri bulunan Safa Bey'in anlattığına göre Sait Halim Paşa'nın bu mütalâası bir tevehhümden⁷⁷⁰ ibarettir. Romanyalıların harbe girmelerini tehire sebep o sırada İtilâf zümresile yapmakta oldukları pazarlığın henüz istedikleri gibi bir neticeye varmamış bulunmasından ibarettir.

⁷⁶⁹ Kavlince: Sözüne göre.

⁷⁷⁰ Tevehhüm: Vehimlenme, kuruntuya kapılma.

O günkü Meclis, bilhassa Amiral Suşon'un vaziyetini tetkik ediyor. Berlin'den, hâlâ, "Alman Akdeniz filosu kumandanı" adresile telgraf almakta devam eden bu Paşa'nın donanmamıza ne sıfatla kumanda ettiği düşünülüyor.

Enver Paşa donanmanın Karadeniz'e çıkması lüzumunda ısrar ederek, "Amiral Rus donanmasına rastgelirse tecavüz etmiyeceğine söz verdi" şeklinde teminat vermeğe kalkışıyorsa da Amiral'in her şeyden evvel Kayser'e itaat için vermiş olduğu yemine riayet edeceği söylenerek Harbiye Nazırı'nın teklifine muvaka'fat edilmiyor. Alman amirallarından Loray'ın "Umumî Harp'te Türk Sularında Deniz Muharebeleri" unvanile neşrettiği eserde Almanların Karadeniz'de bir hareket yapılması için emir verdikleri ve hatta bizzat başvekil Bethmann Holveg tarafından 15 Eylül'de bir şiddetli telgraf gönderildiği mukayyed⁷⁷¹ olduğuna göre, Enver Paşa'nın 20 Eylül celsesindeki⁷⁷² ısrarlarının hikmeti bugün daha kolay anlaşılıyor.

Gene o günkü Meclis'te Almanlar Karadeniz'e çıktıkları vakit şayet bir hâdise çıkarırlarsa Boğaz'a tekrar girmelerine müsaade edilmemesi için Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na emir verilebileceği de hatıra geliyor; fakat Almanların bunu evvelden haber alıp darılmalarının ihtimali vardır diye tatbikine imkân görülemiyor. Bunun üzerine Halil Bey, "O halde açık hareket edelim. Bu kararımızı nazikâne bir surette kendilerine tebliğ edelim. Öyle bir hâdise çıkarsa böyle bir mecburiyette kalabiliriz" diyelim fikrini ileri sürüyor. Bu şekle pek itiraz edilemiyorsa da, icrası cihetine de gidilmiyor.

Bu Meclis'in ertesi günü Amiral, Göben ve Breslâv başta olmak üzere hemen bütün donanmayı alıp Karadeniz'e çıkı-

⁷⁷¹ Mukayyed olmak: Gözetmek, ilgilenmek.

⁷⁷² Celse: Oturum.

yor. Bu hareketi haber alan Cemal Paşa telsizle hemen geri dönülmesini emrediyor. Amiral umumî karargâhın emrile çıktığını söylüyorsa da Bahriye Nazırı, "Donanmanın tam denecek bir surette Boğaz'dan çıkması yalnız askerî bir iş değil, devletin umumî siyaseti ile de alâkadardır. Vükelâ Meclisi de böyle bir harekete müsaade etmiyor" diye ısrar ettiğinden; Suşon Paşa evvelâ gemilerin bir kısmını geri yollamağa ve sonra kendisi de avdete⁷⁷³ mecbur oluyor.

Görülüyor ki, bizim taraftan donanmaya hangi makamın; Bahriye Nazırı'nın mı, Başkumandan Vekili'nin mi emir vereceği meselesi o tarihte henüz halledilmemiş bulunuyor. Hatta evvelce bir iki vesile ile Amiral Suşon Bahriye Nazırı'na kendisinin doğrudan doğruya Kayser'in emri altında olduğunu bile söylemiş imiş. Yanılmıyorsak o sıralarda Cemal Paşa'nın aldığı tavır ve vaziyette böyle bir izzetinefis meselesinin de tesiri olmuştur.

27 Eylül'de bir torpidomuz⁷⁷⁴ Çanakkale'den çıktığı vakit o civarda bulunan İngiliz filosu kumandanı "Almanlar gemilerinizde kaldıkça üzerinize ateş ederiz" ihtarile geri döndürüyor. Bu hâdisе üzerine Boğaz Kumandanı da derhal torpil dökerek Boğaz'ı kapıyor. İtilâfçılar bu suretle muvasalâtın⁷⁷⁵ kesilmesini protesto ediyorlarsa da işi uzatmıyorlar.

Yukarda anlattığımız gibi Eylül nihayetlerinde ve Teşrin-i evvel iptidalarında İstanbul'da Enver Paşa ve etrafındakiler müstesna olmak üzere, bitaraflık cereyanı kuvvetlenmiş bulunduğundan birkaç hafta vaziyette zahirî bir sükûn hüküm sürüyor.

⁷⁷³ Avdet: Geri gelme, dönüş.

⁷⁷⁴ Torpido: Torpil atan küçük ve hızlı savaş gemisi.

⁷⁷⁵ Muvasalat: Vasil olma, ulaşma.

İTİLÂF SEFİRLER İLE MÜZAKERELER

Eline teslim edilen donanmamızla Alman Amiralî'nin Osmanlı Devleti'ni Büyük Harb'e nasıl sürüklediğini, bu suikastında bizim taraftan kimlerin iştiraki ve yardımı ile hareket ettiğini tetkik etmeden evvel hikâye etmekte bulunduğumuz bu yüz günlük tarihte, mühim bir noksan bırakmamak için o müddet zarfında İtilâf zümresile münasebetimize dair de birkaç söz söylemek lâzımdır.

Cihan Harbi'nin patlamasından bizim de iştirakimize kadar geçen üç ay esnasında İtilâf zümresile münasebatımızın en mühim faslını bitaraf kaldığımız takdirde istihsal edebileceğimiz veyahut onlar tarafından bize temin olunabilecek menfaatlara dair münhasıran⁷⁷⁶ İstanbul'da yapılan müzakereler ve teşebbüslerdir. Bu hususta İtilâf devletleri nezdinde (teşebbüste) bulunan sefirlerimize hiçbir malûmat ve talimat gönderilmemiş ve hatta onlar tarafından gönderilen telgraflara da bir kelime ile olsun, cevap verilmemiştir.

Harp sergüzeşti⁷⁷⁷ felâketle neticelendikten sonra o siyasetten mes'ul olanlar "niçin bitaraf kalarak, kapitülâsyonların

⁷⁷⁶ Münhasıran: Husûsiyle, sadece.

⁷⁷⁷ Sergüzeşt: Mâcera.

ilgası⁷⁷⁸ başta olmak üzere, bir takım siyasî ve iktisadî menfaatler temin etmedik” suallerine cevaben İtilâf zümresinin öyle bir yol takibine müsait davranmadıklarını söylerler.

O devrin Sadrazamı ve Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa “bitaraf kaldığımız halde tamamiyet-i mülkiyemizi temin için bir teklif yaptılar ama o teminat yalnız bitaraflıktan tevellüt⁷⁷⁹ edebilecek taarruzlara karşı idi. Kendi zümrelerine karşı bir tekeffül⁷⁸⁰ yok idi.” der.

Bu söz İtilâfçıların harp başlangıcında müzakereye girişmek için yaptıkları ilk tekliflerin tamamiyet-i mülkiyemize dair olan kısmı hakkında doğrudur; fakat hakikati eksik ifade etmektedir.

Maateessüf⁷⁸¹ eski Bâbîâli dosyalarında İtilâf zümresi tarafından yapılan tekliflere ve İstanbul’da Fransa, İngiltere ve Rusya sefirleri ile cereyan eden müzakerelere dair muntazam bir dosya söyle dursun, yanılmıyorsak, hiçbir kayıt yoktur! Bu noktalara dair de hakikati başka taraflarda aramak mecburiyetindeyiz.

Büyük Harp’te şarkta geçirdiği safhalara dair Com-mandant Larcher tarafından yazılan kitapta, Almanlar Belçika’yı çiğneyerek Paris’e doğru muzafferane yürürler iken, İstanbul’daki üç İtilâf sefiri tarafından Sadrazam’a yapılan teklifler şöyle hulâsa⁷⁸² edilir:

⁷⁷⁸ İlga: Lâğvetme, yok etme.

⁷⁷⁹ Tevellüd etmek: Meydana gelmek.

⁷⁸⁰ Tekeffül: Kefil olma.

⁷⁸¹ Maateessüf: Üzülerek belirtiyim ki, yazık ki.

⁷⁸² Hulâsa etmek: Öz ve kısa şekilde ifade etmek.

1. Türkiyeyi, arzusu hilâfına harbe sürüklemek istiyecek düşmanlara karşı istiklâlinin ve tamami-i mülkisinin tekeffülü, [Görülüyor ki Sait Halim Paşa'nın söylediği gibi, bu tekeffül pek hususî ve mahdut⁷⁸³ bir mahiyettedir. Mutlak bir kıymeti yoktur.]
2. Kapitülâsyonların ilgası, fakat adlî kapitülâsyonların kaldırılmasından evel ecnebiler hakkında başka şekillerde teminat yolları bulunması.
3. Türkiye'ye erzak ve borç para verilmesi,
4. Bahrî⁷⁸⁴ ve berrî⁷⁸⁵ müdafaası esbabının⁷⁸⁶ tamamlanmasına yardım.

Bunlara mukabil Osmanlı Devleti'nin bitaraf kalması, Almanların ve bilhassa askerî heyetle Göben ve Breslâv'ın zabitlerinin ve mürettebatının Almanyaya geri gönderilmeleri istenmiştir.

Sadrâzam 17 Ağustos'ta toplanan Vükelâ Meclisi'nde bitaraf kalmaklığımız hakkında İtilâf devletleri tarafından bazı teklifler yapıldığını müphem bir surette söylüyor. Fakat mesele hakkında tafsilât vermediği gibi, takip olunacak gayelere ve müzakere usulüne dair de bir şey görüşülüyor. İki gün sonra Sait Halim Paşa, Maliye Nazırı'nı İtilâf sefirleriyle müzakareye memur ediyor.

İlk temasta sefirlerden tamamiyet-i mülkiyemize dair verilen teminatın yalnız Umumî harp esnasında tevellüt⁷⁸⁷ edebilecek ihtimallere hasredilmemesi,⁷⁸⁸ daha uzun bir

⁷⁸³ Mahdut: Az miktar ve sayıda.

⁷⁸⁴ Bahrî: Denize âit, denizcilikle ilgili.

⁷⁸⁵ Berrî: Karayla, toprakla ilgili.

⁷⁸⁶ Esbap: Sebepler.

⁷⁸⁷ Tevellüd etmek: Doğmak.

⁷⁸⁸ Hasretmek: Tahsis etmek, yalnız bir şeye sarfetmek.

müddet için ve her ihtimale karşı bir tekeffül isteniyor. Hatta bu tekeffülün Rusya'ya karşı daha müessir bir mahiyet kesbetmesi⁷⁸⁹ için teminatın üç devlet tarafından birlikte değil, İngiltere, Fransa ve Rusya taraflarından ayrı ayrı verilmesi lüzumu da ilâve olunuyor ve bittabi⁷⁹⁰ kapitülâsyonların da ilgası zarureti ileri sürülüyor.

Sefirler kapitülâsyonların iktisadî kayıtlarının ilgasına müsait görünüyorlar. Fakat adlî ahkâmın⁷⁹¹ ilgasından evvel Osmanlı Devleti tarafından idarî ve adlî ıslahat yapılması lâzım geleceğini söylüyorlar. Tamami-i mülkimize dair verilecek teminatın her devlet tarafından münferiden⁷⁹² verilmesine dair teklifimizi de meskût⁷⁹³ geçerek Ağustos nihayetinde Bâbîâli'ye şöyle bir nota veriyorlar:

“Fransa, Rusya ve İngiltere sefirleri, hâlihazırda Avrupayı ayıran harp esnasında Osmanlı Hükûmeti tam bir bitarafılığa riayeti taahhüt etmek şartile, üç müttelik devletin Osmanlı Devleti arazisinin tamamîyetini tekeffül etmeğe ve Osmanlı Hükûmeti tarafından iktisadî ve adlî meseleler hakkında kendilerine vukubulacak teklifleri dostane bir fikir ile tetkik eylemeğe hazır bulunduklarını Hükûmetleri namına beyan ederler.”

⁷⁸⁹ Kesbetmek: Kazanmak, edinmek.

⁷⁹⁰ Bittabi: Tabii olarak, tabiatıyla.

⁷⁹¹ Ahkâm: Hükümler, emirler.

⁷⁹² Münferiden: Kendi başına, ayrı olarak.

⁷⁹³ Meskût geçmek: Söylenmesi gerekeni söylemeden geçmek.

NE ALDIRAN, NE DE CEVAP VEREN VAR

Bu notanın Vükelâ Meclisine tebliğ edilerek müzakereye konulmasına lüzum görülmüyor ve bundan sonraki müzakerelerden de Meclisin kat'iyen haberi olmuyor. Çünkü Harp Kabinesi'nin 9 Ağustos içtimaı için hazırlanan müzakere ruznamesinde⁷⁹⁴ görüldüğü gibi, İtilâf zümresile müzakereye ciddî ve samimî bir surette girişilmiş bulunmuyor.

Bütün maksat "bitaraflığımız hakkında İtilâfçılara emniyet verebilmekten" ibaret!

Hatta denilebilir ki, vükelâdan ne olursa olsun harbe girmeğe taraftar olanlar bu müzakerelerin müsait bir cereyan almasından, diğer vükelâ arasında ve belki de Merkez-i Umumî'de bitaraflık cereyanlarını kuvvetlendirmesinden endişe bile etmektedirler.

Esasen İtilâf zümresile müzakerelerin münhasıran İstanbul'da icrası bir hata idi. Asırlardan beri kapitülâsyonların hüküm sürdüğü bir muhitte, Bâbîâli'ye madun⁷⁹⁵ muamelesi etmeğe alışmış üç sefire mütte-

⁷⁹⁴ Ruzname: Günlük.

⁷⁹⁵ Madûn: Birinin emri altında bulunan, alt taraf.

hid⁷⁹⁶ bir cephe teşkil ettirerek müzakereye girişmekteki muvaffakiyet ümitleri o kadar zayıf idi ki, bu tâbiye⁷⁹⁷ yanlışlığın – o vakitki zimamdarlarımızın⁷⁹⁸ diploması hakkında sahih⁷⁹⁹ bir fikirleri bulunduğunu farzetmek mümkün olsaydı kasten irtikâp⁸⁰⁰ edildiğine kani olmak lâzım gelirdi.

İtilâf devletlerle müzakerede muvaffakiyete götürmesi en ziyade muhtemel bulunan yol İtilâf payitahtlarında, bilhassa Londra ve Paris'teki sefirlerimizi harekete geçirmek, o hükûmetlerle doğrudan doğruya müzakereye girişerek İstanbul'daki gayri müsait vaziyeti tersine çevirmek ve hatta o heyecanlı hengâmede⁸⁰¹ pek mühim bir âmil⁸⁰² olan Garp efkâr-ı âmmesinden⁸⁰³ de bir çok yollarla istifadeye çalışmaktı. Bunların hiç birisi yapılmadı. İtilâf zümresile müzakerelerimiz İstanbul'da kapalı bir kutu içinde yapıldı. Tekliflerden ve mukabil tekliflerden Vükelâ Meclisinin bile haberi olmadı!

Biraz yukarda söylediğimiz gibi bu hususta sefirlerimizin şahsî teşebbüsleri de Bâbîâlinin anûdâne⁸⁰⁴ sükûtü⁸⁰⁵ neticesinde akim⁸⁰⁶ kalmıştır.

Bir çok misal arasından birini zikredelim:

⁷⁹⁶ Müttehid: Birleşen.

⁷⁹⁷ Tâbiye: Yerleştirme, tertip etme.

⁷⁹⁸ Zimamdar: Yönetici.

⁷⁹⁹ Sahih: Gerçek, doğru.

⁸⁰⁰ İrtikâb: Kötü, fena, günah teşkil edecek bir şey yapma

⁸⁰¹ Hengâme: Devir, zaman, çağ.

⁸⁰² Âmil: Fail, yapan.

⁸⁰³ Efkar-ı amme: Kamuoyu.

⁸⁰⁴ Anûdâne: İnatçılıkla.

⁸⁰⁵ Sükût: Susma, söz etmeme.

⁸⁰⁶ Akim: Sonuçsuz, verimsiz.

Daha İstanbul'da müzakereler başlamazdan evvel Paris sefiri merhum Rıfat Paşa tarafından gönderilen ve çok ümit verici bir müzakareye girmemize müsait bulunan şu telgrafname cevapsız kalmıştır:

“Fransa hükûmeti, Bulgaristan'la müttefikân Sırbistan'a ve Yunanistan'a karşı harekete geçmek suretile İtilâf (devletleri) aleyhine hazırlanmakta olduğumuza hüküm ve hatta Almanya ile aramızda gizli bir ittifak bulunduğunu zannediyor. Herkesin bir suretle menfaat teminine çalıştığı böyle bir hengâmede eli boş kalmamızın mümkün olamayacağına dair imalarına⁸⁰⁷ cevaben Siyasî İşler Müdür-i Umumîsi [Fransa'nın bugünkü Berlin sefiridir, o vakitki memuriyeti müsteşarlığa muadil⁸⁰⁸ idi] Mösyö de Margerie Yunanistan'a Epir cihetinden tavizat ile Adalar meselesinin maksadımıza muvafık⁸⁰⁹ bir surette halledilebilmesinin mümkün olabileceğini söylediye de buhranın ibtidasından⁸¹⁰ beri Bâbîâlî'den hiçbir malûmat ve talimat alamadağım cihetle mükâlemeyi⁸¹¹ takip mümkün olamadı.”

Bâbîâlî'nin sefaretlerimizi hükûmetin siyasetinden ve İstanbul'da olup bitenlerden habersiz ve talimatsız bırakması o tarihî ve heyecanlı günlerde, kolaylıkla ve lâkaydlikle⁸¹² tahammül edilebilecek bir hal değildi. Bu asabiyetin sevkiledir ki, Paris sefaretinden gönderilen 24 Ağustos tarihli ve (394) numaralı telgrafname şu mânidar cümleler ile başlar:

⁸⁰⁷ İma: Dolaylı, üstü kapalı ifade etme.

⁸⁰⁸ Muadil: Eşit.

⁸⁰⁹ Muvafık: Uygun.

⁸¹⁰ İbtida: Başlangıç.

⁸¹¹ Mükâleme: Karşılıklı konuşma.

⁸¹² Lâkaydlık: Kayıtsızlık.

"İstanbul'a dair malûmat alabilmek üzere görüştüğüm Hariciye Nazırı (!) bitaraf kaldığımız halde istiklâl ve tamarni-i mülkiyemizin İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından temin olunacağını.. vs."

Bu telgrafnamenin de cevapsız kaldığını söylemeğe hacet⁸¹³ olmasa gerektir. İlerde göreceğimiz gibi pişmiş aş su katmak kabilinden görülen bu teşebbüsler İstanbul hükûmetini kızdırmaktan başka bir şeye yaramamıştır. Ve İstanbul'a avdette⁸¹⁴ ilk görülen şey o infiallerin⁸¹⁵ tesiri olmuştur.

Kapitülâsyonların ilgası

İtilâf sefirlerle müzakere devam ettiği sırada Eylül'ün dokuzuncu Çarşamba günü saat dörtte Bâbıâli tarafından İstanbul'da mukim⁸¹⁶ bütün sefirlere bir nota verilerek kapitülâsyonların Teşrin-i evvelin birinci gününden itibaren mülga⁸¹⁷ sayılacakları, o tarihten itibaren devletlerle münasebetimizin münhasıran⁸¹⁸ Hukuk-u Düvel esaslarına istinat edeceği, temettü⁸¹⁹ vergisi alınacağı, gümrük rüsumunun⁸²⁰ tadil⁸²¹ ve tezyit⁸²² edileceği, ecnebi postalarının lâğvolunacağı vs. tebliğ olunuyor. Tabî sefirler protesto ediyorlar, kapitülâsyonların iki taraflı muahede-

⁸¹³ Hâcet: İhtiyaç, lüzum.

⁸¹⁴ Avdet: Geri gelme, dönüş.

⁸¹⁵ İnfial: Kırılma, gücenme, işerleme.

⁸¹⁶ Mukim: Oturan, yerleşik.

⁸¹⁷ Mülga: Kaldırılmış, iptal edilmiş.

⁸¹⁸ Münhasıran: Yalnız, sadece.

⁸¹⁹ Ternettü: Kâr, kazanç.

⁸²⁰ Rüsum: Vergiler.

⁸²¹ Tâdil etmek: Değiştirmek, düzeltmek.

⁸²² Tezyid: Çoğaltma, arttırma.

ler olduğundan ve yalnız bir tarafın kararile fesholunamı-
yacaklarından bahsediyorlarsa da, kullandıkları lisanda
itidalden⁸²³ ayrılmıyorlar.

Bu vesile ile müttefikimiz Almanya sefirinin hakkımızda
izhar⁸²⁴ ettiği hissiyat ile İtilâf sefirlerinin muhafaza et-
tikleri sükûn arasındaki tezat ibret alınacak bir tarih ve
siyaset dersi teşkil eder.

•

⁸²³ İtidal: Aşırı olmama, ölçülülük.

⁸²⁴ İzhar etmek: Belli etmek, açığa vurmak.

DAHA İLK GÜNDEN ALMAN TEHDİDİ...

Baron Vangenhaym Bâbîâli'nin notasını alır almaz derhal Sadrazamın yanına koşuyor. Kendisine danışılmıyarak böyle mühim bir karar alındığından şikâyetle söze başlıyarak iki taraf arasında münakaşa ilerledikçe son derecede hiddetleniyor, ve:

– Eğer bu hareketinizden dolayı İngiltere donanması Çanakkale'den geçerek İstanbul'a gelirse size yardım etmeyiz, ittifakı bozarak ve heyet-i askeriye'yi de alarak çekilip giderim, demeğe kadar varıyor.

Bu meselede kendisinin evvelden haberdar edilmesine bir mecburiyet bulunmadığı, arada ittifak bulunmasının üzerinizde Almanya tarafından bir vesayeti tazammun⁸²⁵ etmiyeceği söylenmesi üzerine sefir büsbütün çileden çıkıyor. “Bu hareketinizle bütün düşmanları aleyhinizde birleştirip bir mucize yapacaksınız. Belki Almanya da Rusya ile elele vererek aleyhinizde sulh yapacaktır.” gibi tehditlere kalkışıyor!

Bu noktada hatıra şöyle bir mülâhaza⁸²⁶ gelmemek mümkün değildir:

⁸²⁵ Tazammun etmek: İçine almak.

⁸²⁶ Mülâhaza: Dikkatle ve teferruatıyla düşünme.

Eğer, başta Enver Paşa olmak üzere, bizi Büyük Harb'e sürükliyenlerin umdukları gibi Almanya çabuk ve kat'î bir muzafferiyet kazanarak Avrupa işlerine hâkim kesilseydi acaba Osmanlı Devleti'nin hâli ne olurdu?

Kapitülâsyonların kaldırılmasına teşebbüs sıralarında dikkati celbeden diğer bir hâdise de 13 Eylül tarihli İstanbul gazetelerinde İttihat ve Terakki Merkez-i Umumî'sinin "uhud-u atîk⁸²⁷ ilgası⁸²⁸ münasebetile tebrik telgrafı gönderenlere teşekkürlerinin iblâğı⁸²⁹ hususunda matbuatı tavsit⁸³⁰ ettiğine" dair bir tebliğ⁸³¹ intişar⁸³² etmiş bulunmasıdır. Sait Halim kabinesinin resmî faaliyetinin bir kukla oyunundan ibaret olduğuna, hakikatte hükûmet işlerinin gizli eller tarafından idare olunduğuna bu tebliğ de yeni bir delil teşkil etmez mi?

Bu istidratları⁸³³ uzatmıyarak İtilâfçılarla müzakere bahsine dönelim:

Kapitülâsyonların ilgası kararının İstanbul'daki sefirlere tebliğinden birkaç gün sonra İtilâf zümresile devam eden müzakerelere 16 Eylül'den itibaren Meclis-i Meb'usan reisi Halil Bey memur ediliyor. Meselenin bundan sonraki safhalarına dair bildiklerimiz pek eksiktir. Yalnız Rusya sefiri tarafından hükûmetine gönderilen bir telgrafnameye göre Halil ve Talât Bey'ler "iktisadî kapitülâsyonların

⁸²⁷ Uhud-ı atîk: Eski anlaşmalar.

⁸²⁸ İlga: Ortadan kaldırma.

⁸²⁹ İblâğ: Ulaştırma.

⁸³⁰ Tavsit: Aracılık ettirme.

⁸³¹ Tebliğ: Resmî bir yazıyı, kararı halka, ilgililere duyurma.

⁸³² İntişar etmek: Yayılanmak.

⁸³³ İstidrad: Söz arasında, münasebet düşürerek söylenen söz.

ilgası kabul olunursa adlî kapitülâsyonların bir müddet sonra ilgasına muvafakat⁸³⁴ edebileceklerini” söylemişler.

Esasen tarafımızdan ciddiyet ve samimiyetle icra edilmeyen ve nasıl olsa akamete⁸³⁵ mahkûm bulunan bu müzakerelerin mahiyeti bir iki satırla hülâsa⁸³⁶ edilebilir:

Bizim taraf, yani resmî hükûmet değil, Enver Paşa ve Talât Bey başta olmak üzere siyasetimizi idare edenler, nasıl olsa bir gün harbe girmek azminde⁸³⁷ bulunduklarından İtilâfçıların başlıca taleplerine, Alman heyet-i askeriyesini ve Göben ve Breslâv'ın mürettebatını Almanya'ya iade etmeğe razı olmalarına imkân yoktu.

İtilâf zümresi de Umumî Harb'in başlangıcından beri, Almanya ile aramızda birtakım taahhütler bulunduğundan şüphe etmekte olduklarından [Paris sefaretinin, evvelce görülen, 12 Ağustos tarihli telgrafnamesi] metelibimizin⁸³⁸ kabulü için behemehâl⁸³⁹ Almanların memleketlerine iadelerini şart koşturmuşlardır. Hattâ müzakerata Halil Bey'in memur edilmesinden evvel “bütün istediklerinizi kabul edecek olursak siz de bitaraflığa hakkile riayet ederek Almanları iade edecek misiniz?” şeklinde vukubulan suallerine kat'î ve sarîh⁸⁴⁰ bir cevap verilememiştir.

Osmanlı Devleti'nin Almanlara iltihakına mâni olmağa çalışan İtilâf sefirleri, bahusus⁸⁴¹ Halil Bey'in müzakereye

⁸³⁴ Muvafakat etmek: Uygun görmek, kabul etmek.

⁸³⁵ Akamet: Kesinti, sonuca ulaşmamak.

⁸³⁶ Hülâsa etmek: Öz ve kısa şekilde ifade etmek.

⁸³⁷ Azim: Kesin karar.

⁸³⁸ Metâlib: Talepler, istekler.

⁸³⁹ Behemehâl: Her hâlde, mutlaka.

⁸⁴⁰ Sarîh: Açık, belli.

⁸⁴¹ Bahusus: Hususiyle, bilhassa.

memur edilmesinden sonra, faaliyetlerini yalnız bu mu-
rahhasla görüşmeğe hasretmiyerek⁸⁴² başka vasıtalarla da
müracaat etmişlerdir.

Cemal Paşa merhumun hatıratında hikâye ettiğine göre,
bir akşam üstü Tarabya'da İngiltere sefaretine çaya da-
vetli bulunduğu sırada sefir Sör Louis Mallet kendisine
sormuş:

– Bitarafılığı hakikaten ve harbin sonuna kadar muhafaza
etmek için ne gibi menfaatler temin etmek istersiniz?

Bahriye Nazırı cevabını Sadrazam'la görüşmeğe talik⁸⁴³
etmiş ve Sait Halim Paşa ile müzakere ettikten sonra Os-
manlı Devleti'nin bitaraf⁸⁴⁴ kalmak için koştığı şartları
İngiltere sefirine bildirmiş:

“Kapitülâsyonların ilgası, Adalar'ın istirdadı,⁸⁴⁵ Mısır me-
selesinin hâlli, dahilî işlerimize Rusya'nın müdahalesine
Fransa ve İngiltere'nin fiilen mümanaatleri”.⁸⁴⁶

⁸⁴² Hasretmek: Tahsis etmek, bir şeye ayırmak.

⁸⁴³ Ta'lik etmek: Tehir etmek, askıya almak.

⁸⁴⁴ Bitaraf: Tarafsız.

⁸⁴⁵ İstirdat: Geri alma, kurtarma.

⁸⁴⁶ Mümanaat: Engelleme.

KARADENİZ SUİKASTI NASIL HAZIRLANDI?

Üç gün sonra İngiltere sefiri tarafından hükûmeti namına verilen cevaplar Cemal Paşa tarafından şöyle hulâsa edilmiştir: İktisadî kapitülâsyonların ilgası mümkündür, adlî kapitülâsyonlar derhal ilga olunamaz, evvelâ adlî ve idarî ıslahat yapmamız lâzımdır. Adalar meselesinin münasip bir zamana bırakılması lâzımdır. Keza⁸⁴⁷ Mısır meselesi de harpten sonra halledilebilir. Rusya'nın şimdiki halde, dahilî işlerinize mühadaleye niyeti yok ve zaten tamamîyet-i mülkiyenizi tekeffüle⁸⁴⁸ İtilâf devletleri hâzırdır.

Akim⁸⁴⁹ kalmağa mahkûm bulunan bu muhavere⁸⁵⁰ daha ileriye götürülmemiştir. Yalnız Sait Halim Paşa'nın Cemal Paşa vasıtasile İngiltere sefirine tebliğ ettirdiği şartlar arasına Mısır meselesinin dahi sokulmuş bulunması şüphesiz nazarı dikkati celbetmiştir.

⁸⁴⁷ Keza: Böyle, böylece.

⁸⁴⁸ Tekeffül: Kefil olma, üstlenme.

⁸⁴⁹ Akim: Sonuçsuz, verimsiz.

⁸⁵⁰ Muhavere: Karşılıklı konuşma.

Sait Halim Paşa'yı istedikleri gibi idare etmek için İttihat ve Terakki rüesasının⁸⁵¹ ve bilhassa Talât Bey'in bu Mısır serabını ikide birde Sadrazam'ın gözü önünde pırlattıklarına şüphe yoktur. O zaman ki işlerin içyüzünü bilenlerin bir çoğu da bu manevrayı hikâye etmişlerdir; fakat kanaatimize göre Sait Halim Paşa birgün gelip te Mısır Hidivi olmak hülyasının tahakkukunu Nil vadisinin Osmanlı ordusu tarafından fethedilmesinden ziyade bitaraflığımız neticesinde istihsal olunabilecek muvaffakiyetlerden beklemiştir. Kavalalı Mehmet Ali torununun böyle bir ümit ile 1914 buhranının başlangıcından itibaren Enver ve Talât Paşalarla elele vererek, ne olursa olsun, harp sergüzeştine yürümüş olmasına dair bazı taraflardan ileri sürülen iddiaları tarihî hakikatler ile telif etmeğe imkân yoktur.

Bitaraf kaldığımız takdirde ne gibi menfaatler temin edebileceğimize dair İstanbul'da İtilâf sefirleriyle yapılan müzakerelerle daha ziyade uğraşmağa hacet yoktur. Hatta bu bahsin İtilâf payitahtlarındaki sefaretlerimize taallûk⁸⁵² eden kısmını da, ileride Cihan Harbi'nin dışardan nasıl görüldüğüne dair yazmak niyetinde bulunduğumuz fasla bırakarak Karadeniz suikastına müncer⁸⁵³ olan faaliyetlere avdet edelim:

Evvelce sırası gelmişken anlattığımız gibi Almanya ordularının Belçika'yı çiğniyerek Paris üzerine muzaffera ne yürüyüşlerinin Eylül'ün onuna doğru Fransızlar tarafından durdurulduğu, Marne Muharebesinin -ki sabık Alman Veliahtı harpten sonra neşrettiği hatıratında bu

⁸⁵¹ Rüesâ: Başkanlar, önde gelenler.

⁸⁵² Taallûk etmek: İlgisi olmak, ilgilendirmek.

⁸⁵³ Müncer olmak: Sonuçlanmak.

muharebe kaybedildikten sonra Almanlar için harpten zaferle çıkmak ihtimali kalmadığını söyler- müttefiklerimiz için ağır bir muvaffakiyetsizlikle neticelendiğinin ve nihayet İstanbul'da da anlaşılması üzerine harp taraftarlarının gayretleri biraz gevşemiş, Enver Paşa gibi ne olursa olsun harbe atılmak azminde bulunanlar bile, bir müddet için, Almanların tazyikine mukavemet etmek ıstırasında⁸⁵⁴ kalmışlardı.

Bu tazyikin izlerini Alman vesikalarında takip etmek mümkündür:

Almanya hariciyesinden 8 Eylül'de Baron Vangenhaym'a gönderilen bir telgrafla harbe girmemiz hususunda şidetle ısrar etmesi emrolunmuştur. 15 Eylülde doğrudan doğruya Sansölye Bethmann Holveg tarafından gönderilen bir telgrafname ile donanmamızın Karadenizde şidetle harekete geçmesine lüzum gösterilmiştir. Bizim tarafta ele geçen malûmata göre de bu emir üzerine Amiral Suşon Sadrazam'a müracat ederek "Karadeniz'de harekete geçmek için İmparator'dan emir aldım." demeğe kadar işi vardırılmış, Sait Halim Paşa da -kendi kavlince-⁸⁵⁵ "benim hükümdarım Padişah'tır, yalnız ondan emir alabilirim." cevabını vermiştir.

Bundan sonraki vukuatın nasıl zincirlendiğini vuzuhla⁸⁵⁶ takip edebilmek için Avusturya sefirinin Avusturya aleyhine yürümek üzere bulunan Romanya'yı durdurmak için donanmanın Karadeniz'de bir nümayiş yapmasına lüzum göstermesi üzerine 20 Eylül'de toplanan Harp

⁸⁵⁴ Istırar: Çaresizlik, mecburiyet.

⁸⁵⁵ Kavlince: Sözüne göre.

⁸⁵⁶ Vuzuhla: Açık olarak.

Kabinesi'nde Amiralin vaziyetini tetkik⁸⁵⁷ münasebetile cereyan eden müzakereleri hatırlamak lâzımdır. O günkü celsede Almanlar Karadeniz'de bir hâdisе çıkardıkları takdirde tekrar Boğaz'a girmelerine mümanaat olunması için Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na emir verilmesi hususunun da düşünüldüğü şüphesiz unutulmamıştır. Alman Amirali Loray tarafından "Umumî Harpte Türk Sularında Deniz Muharebeleri"ne dair neşrolunan kitapta, bu müzakerelerden haberdar olan Amiral Suşon'un Karadeniz'de bir vak'a zuhur⁸⁵⁸ ederse donanmanın avdetine müsaade edileceğine dair Enver Paşa'dan söz almış bulunduğu da musarrahdır ki,⁸⁵⁹ bu kaydın delâlet⁸⁶⁰ ettiği mânaları uzun uzadıya tefsir⁸⁶¹ hâcet⁸⁶² olmasa gerektir!

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın, bu meclisin ertesi gün bütün donanmayı alarak Karadeniz'e çıkan Amiral Suşon'u derhal geri dönmeğe icbar⁸⁶³ etmesi üzerine vaziyetin müphemliği ve gerginliği büsbütün artıyor. Esasen bizim tarafta donanmaya dair bir ihtilâf var: Bahriye Nazırı mı? Yoksa Başkumandan Vekili sıfatile Harbiye Nazırı mı?

⁸⁵⁷ Tetkik: İnceleme.

⁸⁵⁸ Zuhur etmek: Meydana çıkmak, baş göstermek.

⁸⁵⁹ Musarrah: Açıkça söylenmiş veya yazılmış.

⁸⁶⁰ Delâlet etmek: Yol göstermek, belirtisi olmak.

⁸⁶¹ Tefsir: Açıklama, yorum.

⁸⁶² Hâcet: İhtiyaç, lüzum.

⁸⁶³ İcbar etmek: Zorlamak.

Almanlar her arzularına münkat⁸⁶⁴ olan Enver Paşa'ya istediklerini yaptırıyorlar. Fakat Cemal Paşa'nın müdahalesini istemiyorlar. 24 Eylül'de Bahriye Nazırı ile Osmanlı donanması kumandanı Suşon Paşa arasında geçen bir münakaşada Amiral "ben yalnız Alman karargâh-ı Umumi'sinin emrine tabiim" demekten çekinmiyor. Halbuki Enver Paşa da donanmayı Karadeniz'e çıkarmak hususunda ısrar ediyor. Harp Kabinesi'nin 27 Eylül içtimaında "Rus donanması Karadeniz'de dolaşüyor. Bizimki de behemehal çıkmalı" diyor. Bu iddiaya Talât Bey bile mümaşat⁸⁶⁵ etmiyor. Ondan evvel Amiral Suşon'un vaziyetinin takarrür⁸⁶⁶ ettirilmesi lâzım geldiğine karar veriliyor.

Bu gayri tabî ve tehlikeli vaziyete nihayet vermek için Sadrazam Almanya sefirile görüşüyor ve Baron Vangenhaym 29 Eylül tarihli gayet mahrem bir mektupla haki ki vaziyeti Almanların nasıl telâkki⁸⁶⁷ ettiklerini izahtan sonra güya teminat veriyor.

⁸⁶⁴ Münkat olmak: Bağlı kalmak.

⁸⁶⁵ Mümaşât: Uyma.

⁸⁶⁶ Takarrür etmek: Kararlaştırmak.

⁸⁶⁷ Telâkki: Kabul etme, alma.

Sait Halim Paşa'nın harp tehlikesine karşı bir muska gibi Sadaret kasasında sakladığı bu vesika hem müphem⁸⁶⁸ ve hem mânidar⁸⁶⁹ kaçamaklı söz söylemek hususunda bir şaheser olarak gösterilebilir.

Almanya sefiri mektubunun başlangıcında, kendi kullandığı tabirle, "Monsieur Souchon"un burada müttefik bir devletin bahrî⁸⁷⁰ kuvvetleri kumandanı sıfatile bulunduğu, Osmanlı Bahriye Nezaretinden doğrudan doğruya emir alamıyacağını izah ve Cemal Paşa'nın, Amiral tarafından bu cihet kendisine söylendiği vakit, şayet Osmanlı hükûmeti Amiralin bu noktai nazarını kabul ederse, bahrî kuvvetlerinin istimalini⁸⁷¹ kayıt ve şartsız Amirale teslim etmiş olacağı endişesini izhar⁸⁷² ettiğini hikâye ettikten sonra söze şöyle devam eder:

"Gemiler siyasî sebeplerden dolayı Osmanlı donanmasından madut⁸⁷³ gibi telâkki⁸⁷⁴ olunuyorsa da, bu hâl hukuken kumandanlarının Osmanlı makamları ile münasebatının mahiyetini değiştiremez."

"Mösyö Suşon'un elindeki salâhiyetleri suiistimal⁸⁷⁵ ederek Osmanlı donanmasını menafî-i Osmaniye⁸⁷⁶ ile telif edilemeyecek gayeler için kullanabileceği endişesine gelince: Bedihidir ki,⁸⁷⁷ Alman filosu kumandanı, bu sıfatla

⁸⁶⁸ Müphem: Belirsiz, mahiyeti şüpheli.

⁸⁶⁹ Mânidar: İmalı.

⁸⁷⁰ Bahrî: Denizle ilgili.

⁸⁷¹ İstimal: Kullanma.

⁸⁷² İzhar etmek: Belli etmek, açığa vurmak.

⁸⁷³ Mâdûd: Sayılı, sayılmış.

⁸⁷⁴ Telâkki: Kabul etme.

⁸⁷⁵ Suiistimâl etmek: Kötüye kullanmak.

⁸⁷⁶ Menafî-i Osmaniye: Osmanlı menfaatleri.

⁸⁷⁷ Bedihî: İsbat gerektirmeyecek kadar açık.

doğrudan doğruya Haşmetlû Almanya Kayser'inin emrinde kalmakla beraber, hareketini hükûmetlerimizi bir ittifak muahedesi imzalamaya sevkeden siyasî esbaba⁸⁷⁸ tevfik⁸⁷⁹ eylemek mecburiyetindedir."

"Mösyö Souchon'un benim muvafakatim olmaksızın Osmanlı Hükûmeti'nin mes'uliyetini istilzam⁸⁸⁰ edecek hiçbir teşebbüste bulunmayacağını ve benim de bu hususta ittifak muahedesinin ruhuna ve gayesine tevfikan,⁸⁸¹ evveleminde,⁸⁸² zat-ı fâhimanelerile⁸⁸³ istişare⁸⁸⁴ ve itilaf⁸⁸⁵ edeceğimi katiyen temin ederim."

Şüphesiz dikkat edilmiştir ki, Almanya sefirinin "Amiralin hareketini iki hükûmeti bir ittifak muahedesi imzalamaya sevkeden siyasî sebeplere tevfik edeceğini" söylemesi, daha doğru bir tabirle evvelden haber vermesi pek mânîdardır. Ve biraz aşağıda mezkûr "ittifak muahedesinin ruhundan ve gayesinden" bahsetmesi de Osmanlı Hükûmeti'nin ittifakın ruhuna riayet etmediği hakkında serzenişli⁸⁸⁶ bir imadır. Kendi kanaatince iki taraf hükümdarlarının tasdik ve imzalarile teati⁸⁸⁷ edilmiş bulunan muahede ahkâmına⁸⁸⁸ riayet etmeyenlere karşı Almanya sefiri kaçamaklı bir mektup altına attığı imzaya ne dereceye kadar riayet edebilirdi? Sait Halim Paşa'nın fikrine

⁸⁷⁸ Esbap: Sebepler.

⁸⁷⁹ Tefvik: Uygun düşürme.

⁸⁸⁰ İstilzam etmek: Lüzumlu kılmak.

⁸⁸¹ Tefvikan: Uygun düşürerek, uydurarak.

⁸⁸² Evveleminde: En başta..

⁸⁸³ Zat-ı fâhimane: Yüksek kişi..

⁸⁸⁴ istişare etmek: Görüş almak için danışmak.

⁸⁸⁵ İtilaf etmek: Anlaşmak, uyuşmak.

⁸⁸⁶ Serzeniş: Başa kakma, sitem.

⁸⁸⁷ Teati etmek: Karşılıklı olarak alıp vermek.

⁸⁸⁸ Ahkâm: Hükümler.

böyle bir sual varit⁸⁸⁹ olmuyor! Hatta bu garip vesikayı okurken, zihninde daha mühim bir istifham⁸⁹⁰ noktası bile peyda⁸⁹¹ olmuyor: Haydi Amiral Suşon iki Alman gemisinin kumandanı sıfatile doğrudan doğruya Kayser Hazretleri'nin emri altında bulunsun; fakat, o tarihte, dört beş haftadan beri bütün Osmanlı Donanması'nın da kumandanı bulunuyordu. Bu hâl Amiralin hukukî vaziyetini değiştirmemiş miydi?!

⁸⁸⁹ Vârid olmak: Gelmek, ulaşmak.

⁸⁹⁰ İstifham: Zihni işgal eden soru.

⁸⁹¹ Peydâ olmak: Ortaya çıkmak.

KAT'Î KARARA DOĞRU

Her ne ise, bu garip teminat üzerine vaziyetin gerginliği biraz azalır gibi oluyor. Fakat husule gelen sükûn tamamen zahirî, behemehal harbe girmek taraftarları, başta Enver Paşa olmak üzere, Karadeniz darbesini hatırlamaya başlıyorlar. Suikastın îkânı⁸⁹² biraz daha tehire para meselesi sebep oluyor. Zira Avrupa'da Umumî Harp zühur ettiği vakit hükûmetin kasalarında topu topu doksan iki bin lira var! Fransa'dan yapılan⁸⁹³ ve bir ay evvel ilk kısmı alınıp derhal eriyen istikrazın ikinci kısmı olan üç yüz milyon frangı almağa da imkân yok. Eylülde Hariciye Nezareti ve Berlin sefareti vasıtasile Almanlara müracaat ediliyor. Almanlar evvelâ alel'hesap⁸⁹⁴ beş yüz bin lira vermeğe muvafakat ediyorlar. [30 Eylül]. Beş milyon liralık bir istikrazın kararlaştırılmasına ve taksitlerle gönderilmesine harbe iştirakimizi şart koşuyorlar. Enver Paşa ile Almanlar arasında yapılmakta olan harp hazırlıkları kat'iyet kesbetmiş⁸⁹⁵ olacak ki, Teşrin-i evvelin yirmi üçünde İstanbul'a iki milyon liralık külçe altın

⁸⁹² Îkâ: Yapma, yaptırma.

⁸⁹³ İstikraz: Borçlanma.

⁸⁹⁴ Alelhesab: Hesaba sayarak.

⁸⁹⁵ Kesbetmek: Kazanmak, edinmek.

geliyor. Ertesi akşam Baron Vangenhaym Tarabya'daki Almanya sefarethanesinde vükelâya bir ziyafet çekiyor ve hükûmetinin para ihtiyacımızı da tahmin ettiğinden bahisle "harbe girmemek için artık bir bahane kalmadı ya!" demek istiyor.

Bu ziyafetin ertesi günü [25 Teşrin-i evvel] toplanan Harp Kabinesi harbe girme veya girmeme meselesinin leyte ve lâalle⁸⁹⁶ ile idare edilmesine artık imkân kalmadığını takdir ederek kat'î bir karar ittihazına⁸⁹⁷ kalkışıyor ve mecliste iki cereyan peyda oluyor:

Birinci cereyan hemen harbe girmek lehinde tebellür⁸⁹⁸ ediyor. Azaların hangilerinin bu fikri iltizam⁸⁹⁹ ettiğini kat'iyen bilmiyor isek te, Enver Paşa ile Talât Bey'in bu mütalâada bulundukları katiyetle tahmin ve hattâ temin olunabilir.

İkinci cereyan altı ay daha vakit kazanmak lehinde tezahür⁹⁰⁰ ediyor. Ve ekseriyet bu cereyana iltihak⁹⁰¹ ediyor. Fakat; üç aydan beri yapıldığı gibi her gün bir bahane ile taallül⁹⁰² etmek siyasetinin daha ziyade uzatılamıyacağı düşünülerek Meclis-i Meb'usan Reisi Halil Bey'le büyük Erkân-ı Harbiye'de General von Schelledorff'un refakatinde mühim bir mevki işgal etmekte bulunan damat Hafız Hakkı Bey'in Berlin'e giderek doğrudan doğruya Almanya Hükûmeti'ne müracaat etmelerine ve ittifak

⁸⁹⁶ Leyte ve lâalle: İnşaallah, keşke.

⁸⁹⁷ İttihaz: Kabul etme, sayma.

⁸⁹⁸ Tebellür etmek: Açıklık kazanmak.

⁸⁹⁹ İltizam etmek: Lâzım olmak.

⁹⁰⁰ Tezahür etmek: Belirmek.

⁹⁰¹ İltihak etmek: Katılmak.

⁹⁰² Taallül: Bahane bulma, kaçınma.

muahedesine harbe ancak altı ay sonra iştirak edeceği-mize dair bir madde ilâve ettirmeğe çalışmalarına karar veriliyor. Fakat Kurban bayramına beş gün kalmış olduğu düşünülerek (!) heyetin İstanbul'dan hareketi bayram ertesine bırakılıyor.

Gene o günkü celsede Enver Paşa "amiralin makul sebepler dermeyan⁹⁰³ ettiğinden bahisle Göben ve Breslâv'ın Karadeniz'e çıkmalarına daha ziyade mukavemet edemeyeceğini" ileri sürüyor. Mecliste, yanılmıyorsak Almanya sefirinin teminat mektubuna güvenerek, Harbiye Nazırı'nın nokta-i nazarını kabul ediyor. "Donanmaya ait meselenin taht-ı mes'uliyetine⁹⁰⁴ bırakılmasına ve fakat harbe meydan verecek ahvalden⁹⁰⁵ tamamen tevakkî⁹⁰⁶ edilmesine" karar veriliyor. Cemal Paşa da aynı tarihte Osmanlı Harp gemileri süvarilerine birer mahrem emir göndererek, badema⁹⁰⁷ amiralin emirlerine bilâ kayd ü şart itaat etmeleri lüzumunu tebliğ ediyor.

Bu suretle donanmayı, Almanlarla beraber, istediği gibi kullanmakta Enver Paşa serbest kalıyor ve çoktan beri tasarlanan Karadeniz vak'ası dört gün sonra ihdas⁹⁰⁸ ediyor.

"Umumî Harpte Türk Sularında Deniz Muharebeleri" kitabında Alman amirali Loray'ın hikâye ettiğine göre, Enver Paşa ile Amiral Suşon Karadeniz hâdisesinin plânını Teşrin-i evvelin yirmi ikisinden beri hazırlamış bulun-

⁹⁰³ Dermeyân etmek: İleri sürmek, ortaya koymak.

⁹⁰⁴ Taht-ı mes'uliyet: Sorumluluğunda.

⁹⁰⁵ Ahvâl: Hâller.

⁹⁰⁶ Tevakkî: Sakınma, çekinme.

⁹⁰⁷ Badema: Bundan böyle.

⁹⁰⁸ İhdas etmek: Yeni bir şey ortaya koymak.

yorlar. Hatta İstanbul'da bulunan İtilâf sefirleri bile bu hazırlıkları haber alıyorlar. Teşrin-i evvelin yirmi altısında Rusya sefiri Maliye Nazırı'nı ziyaret ederek; "Almanlarla aranızda bir muahede var. Kimsenin haberi olmadan bir vak'a çıkarılacak ve harpten içtinab⁹⁰⁹ etmeğe imkân kalmıyacak" diyor. Muhatabı buna ihtimal vermiyor, "Harbiye Nazırı razı olmayınca Almanlar bir şey yapamazlar. Enver Paşa da arkadaşlarına hıyanet etmez" diyor. Fakat sefir, "eğer harp olmazsa aldandığımdan dolayı size şapkamı çıkararak tarziye⁹¹⁰ veririm" diye ısrar ediyor.

⁹⁰⁹ İçtinab etmek: Çekinmek, sakınmak.

⁹¹⁰ Tarziye vermek: Özür dilemek.

KARADENİZ TAARRUZU

Mülga⁹¹¹ Meb'usan Meclisi'nin beşinci şubesi tarafından yapılan tahkikat esnasında Karadeniz suikastının bu evveliyatını dinlerken Muş Mes'usu İlyas Sami Bey, hayret veya hiddetle:

– Bu Enver Paşa'nın ithamnâmesidir,⁹¹² demekten nefsinı menedememiştir.

Karadeniz suikasti nasıl ika⁹¹³ edilmişti?

Bu meselede de, başlangıçtan beri ittihaz ettiğimiz usulü takip ederek evvelâ bizim tarafı dinliyelim:

Vak'a İstanbul'da Teşrin-i evvel'in yirmi dokuzuncu Perşembe günü her tarafa yayıldı, hatta akşam üzeri Sadrazam ile bazı Nazırlar tarafından bile duyulduğu halde ertesi günkü gazetelere memleketi tehlikeli bir harbe sürükliyen bu hâdise hakkında hiçbir tebliğ yapılmamıştır. Fakat 31 Teşrin-i evvel tarihli gazetelerde biri doğrudan doğruya Umumî Karargâh tarafından ve diğeri "Osman-

⁹¹¹ Mülga: Kaldırılmış, iptal edilmiş.

⁹¹² İthamnâme: Suçlama yazısı.

⁹¹³ İkâ etmek: Yapmak.

lı Ajansı" vasıtasile yapılmış iki resmî tebliğ görölüyor. Hatta Kurban bayramının ikinci günü olmak münasebetile gazetelerin bermutad,⁹¹⁴ o gün intişar⁹¹⁵ etmemeleri mukarrer⁹¹⁶ iken, mahza⁹¹⁷ mezkûr⁹¹⁸ tebligatı neşrettirmek ve başmuharrirlere, münasip yazılar yazdırmak için fevkalâde olarak çıkarılmaları emrolunmuştur. Bu vesile ile Dal. Kef. Efendi'nin balâdan⁹¹⁹ aldığı ilhamlar ile yazdığı şu satırların mefhumu⁹²⁰ bugün ne kadar müstehzi⁹²¹ bir manzara arz etmektedir:

"Muharebelerin tarih nazarında bir mes'uliyeti vardır ki, bunun başkalarına terkini bir vazife-i vicdaniye addediyorduk.⁹²² "Nakz-ı ahit"⁹²³ alenî⁹²⁴ bir şekil almadıkça muharebe etmemek Devlet-i Osmaniye'ce bir an'ane-i siyasiyedir.⁹²⁵ Husemamızın⁹²⁶ ihtirasta, adavette⁹²⁷ ne kadar ileri gittiklerinin tarihe kaydolanmasını Osmanlılığın istikbali nokta-i nazarından elzem⁹²⁸ görüyorduk. Entrika ile meramlarına vâsil olamayacaklarını sabrımız onlara anlattığından nihayet Rusların Karadeniz'de donanmamıza taarruzu vukua geldi."

⁹¹⁴ Bermutad: Alışıldığı üzere.

⁹¹⁵ İntişar etmek: Yayımlanmak.

⁹¹⁶ Mukarrer: Kararlaştırılmış.

⁹¹⁷ Mahzâ: Yalnız, ancak.

⁹¹⁸ Mezkûr: Adı geçen.

⁹¹⁹ Bâlâ: Yüksek.

⁹²⁰ Mefhum: Anlaşılan.

⁹²¹ Müstehzi: Alaya alan, eğlenen.

⁹²² Addetmek: Saymak.

⁹²³ Nakz-ı ahd: Anlaşma şartlarına uymama.

⁹²⁴ Alenî: Alenen, açıktan.

⁹²⁵ An'ane-i siyasiye: Siyasî gelenek.

⁹²⁶ Husema: Hasımlar.

⁹²⁷ Adâvet: Düşmanlık.

⁹²⁸ Elzem: Gerekli.

Osmanlı ajansının tebliğine göre:

“Donanmayı Hümayun’un⁹²⁹ bir kısm-ı cüz’isi⁹³⁰ Teşrin-i evvel’in⁹³¹ 14 ve 15 inci (yani 27 ve 28 inci) günleri Karadeniz’de talimlerle meşgul iken Rus filosu evvelâ bütün talimleri takip ve ihlâl ve dünkü onaltıncı (29) Perşembe günü de Donanma-yı Hümayun’a taarruz ederek muhasemata ibtidar⁹³² etmiştir.”

“Vukubulan muharebede Donanma-yı Hümayun tarafından aynı hakla Peruth namında 5000 tonilatoluk⁹³³ ve 700 kadar torpili havi bir torpil vapuru gark⁹³⁴ ve Rus torpidolarından⁹³⁵ birisi mühim hasarata dûçar⁹³⁶ edilmiş ve bir kömür gemisi zapt ve müsadere⁹³⁷ edilmiştir.”

“Gayret-i Vataniye” torpidosu tarafından atılan bir torpil ile 1100 ton hacminde Kubanes ismindeki Rus top çekeri batmış ve “Muavenet-i Milliye”nin attığı bir torpil ile de diğer bir Rus gambotu⁹³⁸ mühim hasara uğramıştır.”

“İşbu⁹³⁹ muharebe esnasında gark ve tahrip olunan Rus sefaininden⁹⁴⁰ kurtarılan üç zabıt ile yetmiş iki nefer esir edilmiştir. Donanma-yı Hümayun hamdilillah⁹⁴¹ bir za-

⁹²⁹ Donanma-yı hümayun: Sultanî donanma.

⁹³⁰ Kısım-ı cüz’isi: Az bir kısmı.

⁹³¹ Teşrin-i evvel: Ekim ayı.

⁹³² İbtidar: Girişme.

⁹³³ Tonilato: Ton (Gemilerin alabileceği yük miktarı).

⁹³⁴ Gark: Batma.

⁹³⁵ Torpido: Torpil atan küçük ve hızlı savaş gemisi.

⁹³⁶ Dûçar olmak: Yakalanmak.

⁹³⁷ Müsadere etmek: Mal ve mülkünü kamuya mal etmek.

⁹³⁸ Gambot: Ateş kabiliyeti yüksek savaş gemisi.

⁹³⁹ İşbu: Bu.

⁹⁴⁰ Sefain: Gemiler.

⁹⁴¹ Hamdilillah: Çok şükür.

rara uğramamış ve muharebe Donanma-yı Hümayun'un lehine olarak devam etmekte bulunmuştur.”

Hükûmet-i seniye⁹⁴² Donanma-yı Hümayun'un bir kısm-ı cüz'isine karşı Rus donanmasının vukubulan işbu tecavüz ve taarruzunu şiddetle protesto edecektir.”

Hükûmet tarafından doğrudan doğruya yapılan tebliğe göre de:

“Alınan esirlerin ifadesinden ve gelen donanmadaki torpil sefinesinin vücudünden Rus filosunun Boğaz methalini⁹⁴³ torpil ile kapamak istediği ve bu suretle donanmamızı iki-ye ayırarak mahvetmek fikrinde bulunduğu anlaşılmıştır. Bu suretle anî bir tecavüze mâruz kalarak Rusların ilân-ı harpsiz muhasemata başladıklarına zahip⁹⁴⁴ olan filomuz dağılmış olan Rus filosunu takip ederek Sivastopol'u topa tutmuş. Novarosiski limanında elli petrol deposu ile on dört askerî nakl-i sefinesini ve hububat mağazalarını ve telsiz telgraf istasyonunu tahrip etmiş. Odesa'da bir Rus kruvazörünü batırmış ve diğer kruvazörü⁹⁴⁵ fena halde harap eylemiştir... Gerek Odesa'da, gerek Sivastopol'da donanmamıza sahilden top ateşi icra⁹⁴⁶ edilmiştir.”

⁹⁴² Hükûmet-i seniye: Yüce Hükûmet.

⁹⁴³ Methal: Giriş.

⁹⁴⁴ Zâhib olmak: Zannetmek.

⁹⁴⁵ Kruvazör: Zırhlı ve sür'atli savaş gemisi.

⁹⁴⁶ icra etmek: Yapmak, uygulamak.

TORPİDOLARIMIZ ODESA'YA NASIL GİRMİŞLERDİ?

Biraz sonra göreceğimiz gibi bu tebliğlerin ikisi de hakikati tahrif⁹⁴⁷ etmektedirler. Esasen donanmanın bir kısmı ile o sabah Karadeniz'den avdet eden bahriye zabitlerinin hikâyelerinden hakikat anlaşılmaya, ahali arasında bile yayılmaya başlamıştır. Ertesi gün Tanin bu şayialara⁹⁴⁸ cevap vermeğe ve gene hakikati gizlemeğe çalışmıştır. Merkez-i Umumî gazetesinin şu fıkrası ne kadar mânidardır:

“Böyle bir zamanda milletler yalnız tarihten korkarlar. Biz harp istemiyoruz. Ekseriya zannedilebileceği gibi vesileler ihzarına⁹⁴⁹ da koşmuş değiliz.” Yani sade Türkçe ile “bizim harbi zorla çıkardığımızı dair şayialar doğru değildir. Hem kimden korkup ta yalan söyliyeceğiz. Biz ancak tarihten korkarız.”

İşte Karadeniz suikastinin mürettepleri⁹⁵⁰ biraz geç te olsa, nihayet Türk tarihi mahkemesinin önünde ihzar edilmiş bulunuyorlar.

⁹⁴⁷ Tahrif etmek: Bozmak, değiştirmek.

⁹⁴⁸ Şâyia: Yayılmış haber, yaygın söylenti.

⁹⁴⁹ İhzar: Hazırlama.

⁹⁵⁰ Mürettep: Tertip eden, düzenleyen.

Bütün bir milletin iğfali ve bütün cihana karşı hakika-
tin baştan aşağı tahrif olunması – zira ilerde göreceğimiz
gibi İtilâf payitahtlarında⁹⁵¹ Hariciye nezaretlerine tebliğ
edilmek üzere sefaretlere gönderilen resmî telgrafnâmede
aynı masal tekrar olunmuş ve devletin mümessilleri⁹⁵² pek
garip bir vaziyette kalmışlardır- itibarile başka memle-
ketlerden hiç birinin tarihinde bir misali bulunmadığını
zannettiğimiz bu hâdisenin nasıl vukubulduğunu anla-
mak için diğer menbaları da⁹⁵³ tetkik edelim:

Rus amirali Engelhardt tarafından hükûmetine verilen
rapora göre:

Rus donanması Teşrin-i evvel'in yirmi sekizinde Karade-
nizde bir cevelândan⁹⁵⁴ sonra hiçbir tarafta Türk gemile-
rine tesadüf etmiyerek akşam olunca Sivastopol limanına
dönmüştür.

28-29 Teşrin-i evvel gecesi sabahın saat beşinde filo ku-
mandanına Odesa'dan telsizle gönderilen malûmata göre
iki saat evvel –yani sabahın üçünde- iki Türk torpido-
su kırmızı, yeşil ziyalar⁹⁵⁵ ve Rus bayraklarile [vak'anın
gece cereyan ettiğine göre Rus renkleri ile olacak] limana
girerek Donetz torpido çekerini batırmışlar ve Kobonetz
top çekerinin ateşi ile çekilmişlerdir. Bu haber üzerine
Sivastopol'da derhal lâzım gelen tedbirler ittihaz⁹⁵⁶ olun-
muş ve sabahın saat yedisinde sisler arasından Göben'in
yaklaşmakta olduğu görülmüştür. Limanı yirmi dakika

⁹⁵¹ Payitaht: Başkent.

⁹⁵² Mümessil: Temsilci.

⁹⁵³ Menba: Kaynak.

⁹⁵⁴ Cevelân: Gezme, dolaşma.

⁹⁵⁵ Ziya: Işık.

⁹⁵⁶ İttihaz olunmak: Sayılmak, tutulmak.

kadar topa tuttuktan sonra geri çekilerek o civarda dolaşmağa başlayan Göben Sivastopol'a avdet etmekte bulunan Pruth nakliye gemisine rast gelerek derhal teslim olmasını emretmiştir:

Rus nakliyesinin silâhı bulunmadığından kumandanı askerî sancağı çekerek sahile doğru gitmeğe başlamış ve o sırada teknenin altındaki delikleri de açtırarak gemisini batırmıştır. Mürettebatının bir kısmı sandallar ve can kurtaranlar ile sahile gelebilmişler ve bir kısmını da Göben'e refakat eden torpido toplamıştır.

Aynı zamanda Breslâv Kefe Theodossia yı ve Hamidiye Novorosiski'yi topa tutmuşlardır."

Karadeniz vak'asının ilk doğru hikâyesini, eskiden bir sefarette o ataşenaval ve ben kâtip iken arkadaşlık ettiğimiz yüksek rütbeli bir Bahriye zabitimizden dinlemiştim. Vak'a esnasında Göben'de bulunan bu zatın bana anlattıkları, gene aynı gemide bulunan ve o hadiselere şahit olan diğer bir Bahriye zabitimizin "Milliyet" in 14 ve 15 Haziran 1928 nüshalarında neşrettiği malûmat ile ikmal⁹⁵⁷ ve tamamile teyit⁹⁵⁸ edilmiştir.

Geçen kısımların birinde görüldüğü gibi, o sırada donanmamız, Teşrin-i evvel'in yirmi beşinden itibaren Harp Kabinesi'nin karare ile, Başkumandan Vekili'nin mes'uliyeti altında bulunuyordu. Bahriye Nazırı donanma ile alâkasını keserek zabitlere bilâ kayd ü şart Amiralın vereceği emirlere itaat etmeleri lâzım geldiğini tebliğ etmişti. Bu suretle bütün salâhiyetleri eline alan Enver Paşa

⁹⁵⁷ İkmal etmek: Tamamlamak.

⁹⁵⁸ Teyit etmek: Kuvvetlendirmek.

da derhal Almanlarla beraber Karadeniz sûikastını⁹⁵⁹ hazırlamıştır.

Alman Amirali Loray'ın zikri geçen kitabında anlattığına göre, Başkumandan Vekili tarafından Suşon Paşa'ya verilen emir "Türk donanmasının Karadeniz'de bahrî hâkimiyeti behemehal elde etmesi lâzım geldiği ve bunun için Rus donanması aranılarak nerede bulunursa harp ilân etmeksizin derhal taarruza geçilmesi" zeminindedir; yani 1904'te Japonlar tarafından Port Arthur'da Rus donanmasına yapılan baskın taklit edilmek istenmiştir.

Şimdi işaret ettiğimiz membalardan aldığımız malûmata göre asıl vak'ayı hikâye edelim: 1914 senesi Teşrin-i evvel'inin yirmi yedinci Salı günü akşam üzeri Göben-Yavuz, Breslâv-Midilli, Hamidiye, Gayret-i Vataniye, Nümune-i Hamiyyet, Berkisatvet, Samsun ve Taşoz'dan mürekkep donanma Karadeniz Boğazı'ndan çıkıp Kilyos açıklarında tevakkuf⁹⁶⁰ ediyor. Yavuz'da bulunan Amiral diğer gemilerin süvarilerini yanına çağırarak, donanma hareket edip dağıldıktan sonra açılıp okunmak ve icra edilmek üzere, zarflar içinde emirler tevzi⁹⁶¹ ediyor. Biraz sonra gemiler dağılıyorlar.

⁹⁵⁹ Sûikast: Tertip ve tecavüz.

⁹⁶⁰ Tevakkuf etmek: Durmak, duraklamak.

⁹⁶¹ Tevzi etmek: Dağıtmak.

RUS LİMANLARINI YAKIYORUZ!

Yavuz, refaketinde Taşoz ve Samsun muhripleri bulunduğu halde, şark istikametinde giderek 28 Teşrin-i evvel Çarşamba sabahı Amasra önüne geliyor. Gemiler günün bir kısmını Amasra limanında geçirdikten sonra demir alıp şimâle⁹⁶² doğru seyretmeğe başlıyorlar. Sabahın beşine doğru Sivastopol'e yaklaşıldığı vakit Odesa'dan "iki Türk gemisinin limanı topa tuttuklarına ve tahribat yapmakta olduklarına" dair Sivastopal'da Rus filosu kumandanına gönderilmekte bulunan bir telsiz telgrafı Yavuz'un telsiz merkezi de almağa muvaffak oluyor.

Pek tabiidir ki, filo Sivastopol önüne vardığı vakit Rusları tetik üstünde buluyor. Elektrik projektörlerinin çaprazlama hüzmelerle limanın methalini⁹⁶³ tenvir⁹⁶⁴ ettikleri, limana baskın yapmağa imkân bırakmadığı görülüyor. Esasen beri tarafta öyle bir niyet yok. Yavuz biraz daha şimale doğru seyredip tam şafak sökmeğe başladığı vakit geri dönerek Rus mevkillerine ateş açıyor, Rus bataryaları da derhal mukabeleye başlıyorlar; fakat Amiral Suşon'un

⁹⁶² Şimâl: Kuzey.

⁹⁶³ Methal: Giriş.

⁹⁶⁴ Tenvir etmek: Aydınlatmak.

umduğu gibi Rus gemileri limandan çıkmağa teşebbüs etmiyorlar.

Bir gece evvel “Nilüfer” vasıtasile liman methalinin cenubuna⁹⁶⁵ torpil döktürmüş ve limandan çıkacak Rus donanmasını bu torpil tarlasına doğru sevketmeği hesap etmiş bulunan Alman Amiralinin ümitleri boşa çıkıyor.

Yavuz’un mahdud⁹⁶⁶ toplarına bir çok bataryalarla cevap veren Rusların ateşi gitgite tehlikeli bir şekil aldığından Amiral Sivastopol şehri üzerine de birkaç bölük ateşi açtırdıktan sonra geri çekilmeğe başlıyor ve bu sırada şark tarafından gelmekte bulunan iki Rus torpidosu ile bir nakliye gemisine –tebliğlerde ismi geçen Pruthrast– gelerek derhal üzerlerine atılıyorsa da, torpidolar süratleri sayesinde Sivastopol limanına iltica etmeğe muvaffak oluyorlar. Top mermilerinin isabetile yanmağa başlayan nakliye gemisi bir torpil ile batırılıyor. Samsun ve Taşoz muhripleri filikalarla denize açılan Rus mürettebatını toplayıp Yavuz’a getiriyorlar. Esirlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre Pruth nakliyesi Yalta limanının ağzına müdafaa torpilleri dökerek Sivastopol’a avdet etmekte imiş.

Bizim karargâh tarafından neşrolunan resmî tebliğde “Boğazın methalini torpil ile kapayarak donanmayı ikiye bölmeğe” teşebbüs ettiğinden bahsolunan torpil gemisi o sırada Kırım sahillerinden uzkalaşmamış bulunan bu Pruth nakliyesidir. İçinde yedi yüz torpil bulunduğu da külliye⁹⁶⁷ uydurmadır. Yavuz’un mermileri ateş alarak

⁹⁶⁵ Cenub: Güney.

⁹⁶⁶ Mahdud: Sınırlı, az sayıda.

⁹⁶⁷ Külliye: Tamamen.

cayır cayır yanan vapurda hiçbir infilâk vukubulmadığı vak'ayı gözleriyle gören zabitlerimizin ifadeleriyle sabittir.

Vakîâ donanmanın İstanbul'dan hareketinden evvel Si-vastopol limanının methaline torpil dökmek üzere gönderilen "Nilüfer" vapuru 27-28 Teşrin-i evvel gecesi vazifesini yaparak İstanbul'a döndüğü sırada Şark cihetinden Boğaz'a doğru gelmekte bulunan bir Rus posta gemisine rastgelerek, mürettebatını⁹⁶⁸ boşalttıktan sonra batırmıştır. Fakat resmî tebliğlerde bundan bahsedilmemiştir.

Yavuz, Pruth'ü batırdıktan sonra yavaş yavaş cenuba doğru seyretmeğe başlayarak 29-30 Teşrin-i evvel gecesi İstanbul'daki Umumî Karargâh'tan "Rus sahillerinde muhasematı kesip Şark cephesine yapılacak sevkiyatı himaye etmek üzere" geri dönmek emrini alıyor. Aynı gece Bahriye Nazırı Cemal Paşa da telsizle "donanmanın kanlı ve şanlı bayramını tebrik" ediyor.

Ferdası⁹⁶⁹ gün (30 Teşrin-i evvel) Sinop açıklarına varan Yavuz biraz oralarda dolaştıktan sonra Boğaz'a doğru yol alıyor ve Kurban bayramının ikinci günü (31 Teşrin-i evvel), üç gün evvel aldıkları emirleri yerine getirerek avdet etmekte bulunan donanmanın diğer kısımlarını müteakip Boğaz'a giriyor.

Sonradan anlaşıldığına göre 27 Teşrin-i evvel akşamı Kilyos açıklarında donanmaya verilen mühürlü emirlerle Berkisatvet Novarosiski'yi, Hamidiye Kefe ve Yaltayı, Gayret-i Vataniye ile Nümune-i Hamiyyet Odesa'yı, Midilli de Kireç Boğazı'nı torpille kapadıktan sonra o

⁹⁶⁸ Mürettebat: Gemi, uçak vb. vasıtalarındaki bütün personel.

⁹⁶⁹ Ferda: Ertesi gün.

mevkileri topa tumağa memur edilmişlerdir. İstanbulda Karadeniz vak'asının mürettep olduğu derhal hissedilmiş ve birkaç gün sonra hakikat yavaş yavaş ortaya çıkmağa başlamıştır. Cemal Paşa hatıratında bu mesele hakkında Amiralın verdiği rapora inanmaktan başka bir şey yapılamaz diyerek işin içinden çıkmak isterse de, Talât Paşa hakikati zımnen⁹⁷⁰ itiraf ederek Bayram günü Saray'da muayededen sonra Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in Nişantaşı'ndaki ikametgâhında toplandığı vakit Enver Paşa'yı çok sıkıştırdığını, fakat Harbiye Nazırı'nın vak'adan evvelce haberi olmadığını musirren⁹⁷¹ söylediğini ve hatta yemin ettiğini hikâye eder. Lâkin hikâye ettiğimiz vukuatın cereyanından sarahatle⁹⁷² anlaşıldığına göre Enver Paşa'nın Karadeniz suikastini Almanlarla beraber hazırladığı, yalnız îka⁹⁷³ edileceği tarihten değil bütün tafsilatından⁹⁷⁴ dahi haberdar bulunduğu tarihî bir hakikat olarak tahakkuk⁹⁷⁵ etmiş sayılabilir.

⁹⁷⁰ Zımnen: Dolayısıyla.

⁹⁷¹ Musirren: Israrlı olarak.

⁹⁷² Sarâhatle: Açık olarak.

⁹⁷³ Îkâ etmek: Yapmak.

⁹⁷⁴ Tafsilat: Etraflıca açıklamalar.

⁹⁷⁵ Tahakkuk etmek: Gerçekleşmek.

İŞTEN HABERİ OLANLAR VARDI

Talât Paşa'ya ettiği yemin, olsa olsa, vaktile Karaman oğullarının koyunlarına bir güvercin saklıyarak "göğüslerindeki cana" yemin etmeleri kabilinden olsa gerektir.

Talât Paşa'ya gelince: Merhumu yakından tanıyanların bir çoğu vak'anın zuhurundan⁹⁷⁶ evvel haberi olmadığına dair verdiği teminata inanmış gibi görünüyorsa da, aynı zümre içinde aksine kail⁹⁷⁷ olanlar da yok değildir. İsmi zikretmeğe mezun olmadığımız, fakat hafızasının ve sözünün doğruluğundan emin bulunduğumuz bir zatın anlattığına göre, vak'adan iki, üç gün evvel eski Hacıye Nezareti odasında otururken yanında bulunanlardan birinin donanmanın ikide birde Karadeniz'e çıkmasının tehlikeli olduğundan bahsetmesi üzerine Talât Bey'in âdeti olduğu üzere işi şakaya buluşturarak, "fena mı a canım, biz de harbe gideriz, mesele halledilmiş olur" dediği muhakkaktır.

Kanaatimizce Talât Paşa, hatta Merkez-i Umumî azasından bir kısmı bile Karadeniz'de böyle bir vak'a ihdas⁹⁷⁸

⁹⁷⁶ Zuhur: Meydana çıkma, görünme.

⁹⁷⁷ Kail olmak: Akli yatmak, kabul etmek.

⁹⁷⁸ İhdas etmek: Yeni bir şey ortaya koymak.

edilerek memleketin cebren⁹⁷⁹ harbe sürükleneceğini biliyorlardı. Talât Paşa, belki, suikastin hangi tarihte ika olunacağını günü gününe bilmiyordu ve sonraki inkârları bu nokta üzerinde bir Karaman oyunundan başka bir şey değildir.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Karadeniz hâdisesinden vukuundan evvel haberdar olmadığına kanaate yakın bir kuvvetle kaniiz. Hatta merhumun bu vak'a üzerine fena halde muğber⁹⁸⁰ olarak bir aralık istifaya bile kalkıştığı, fakat Bayram günü evine giden arkadaşlarının ibram⁹⁸¹ ve ısrarları üzerine o fikirden vazgeçtiği muhakkak gibidir.

Zaten o sabah erkenden kendisini ziyarete gidenlerin Paşa'nın –bütün bir gece devam eden mülâhazalardan⁹⁸² sonra- hayli sükûnet bulmuş olduğunu görmüş olsalar gerektir. İş o preseye⁹⁸³ geldikten sonra arkadaşlarıyla bozuşarak ve kabineden çıkarak bir köşeye çekilebilir miydi? Merhumu yakından tanıyanların cümlesinin bir ağızdan “Hayır!” diye cevap vereceklerinden şüphe etmeyiz. Kanaatimize göre Cemal Paşa bir gece süren bir tereddüt devresinden sonra arkadaşlarına iltihak etmiş ve Sinop önünde Yavuz tarafından alınan tımturaklı tebrik telgrafını göndermiştir. Fakat ertesi sabah Bayram münasebetile kendisini tebriğe giden Pertev Paşa'ya “işin böyle olduğunu istemezdik amma” diye teessürünü göstermekten de nefsinı menedememiştir.

⁹⁷⁹ Cebren: Cebir kullanarak, zorla.

⁹⁸⁰ Muğber olmak: Küskün olmak, gücenmek.

⁹⁸¹ İbram: Aşırı zorlama, usandırıcı ısrar.

⁹⁸² Mülâhaza: Dikkatle ve teferruatıyla düşünme.

⁹⁸³ Prese: Sıkılmış, sıkıştırılmış.

Büyük Harp devresi Bahriye Nazırının nihaî hezimetin tahakkuku üzerine İstanbul'dan tagayyübünü⁹⁸⁴ müteakip İsviçre'de kaleme aldığı ve fakat oradan Berlin'e gidip Talât ve Enver Paşa'larla birleştiği vakit bazı yerlerini tadil⁹⁸⁵ ve hattâ tamamilen hazfettiği⁹⁸⁶ hatıratının, bir gün gelip te aslı elimize geçerse bu noktalara dair kat'î malûmat elde etmemiz çok muhtemeldir.

Karadeniz vak'asını takip eden dört gün zarfında İstanbul'da neler geçtiğini bu yüz günlük tarihin başlangıcında görmüştük. Binaenaleyh⁹⁸⁷ o vakit çizdiğimiz programa sadık kalarak hikâyemizi, şimdilik burada kesmek lâzımgelıyor.

Yalnız, daha söze başlarken söylediğimiz gibi tarihimizin bu muzlim⁹⁸⁸ faslını teşkil⁹⁸⁹ eden vak'aları, aralarında mühim eksikler bırakmıyarak, birbirine zincirlemeyi temin etmiş bulunmakla beraber bazı noktalarda hakikatî hayal meyal seçtiren loşluklar kalmıştır. Buraları da tenvir⁹⁹⁰ etmek, bütün harikatleri nihayet milletin önüne koymak hususunda başka vatandaşlarımızın da uhdelerine⁹⁹¹ düşen millî vazifeyi idrak ve teslim etmeleri lâzımdır.

Mülga⁹⁹² Meb'usan Meclisi Reisi Halil Beyefendi İttihat ve Terakki devresinin en mühim rollerinden birini oynat-

⁹⁸⁴ Tagayyüb: Kaybolma, görünmeme.

⁹⁸⁵ Tâdil: Düzeltme, tanzim.

⁹⁸⁶ Hazfetmek: Gidermek.

⁹⁸⁷ Binâenaleyh: Bundan dolayı, bunun üzerine.

⁹⁸⁸ Muzlim: Zulmetli, karanlık.

⁹⁸⁹ Fasil: Kısım, bölüm.

⁹⁹⁰ Tenvir etmek: Işıklandırmak, aydınlatmak.

⁹⁹¹ Uhde: Bir işi üzerine alma, yüklenme.

⁹⁹² Mülga: Kaldırılmış, feshedilmiş.

mış. Ve bilhassa Almanlarla ittifak ve Büyük Harbe iştirak meselelerinde bazen müsbet ve bazen de menfi mühim bir âmil⁹⁹³ olmuştur. Mütarekeyi müteakip Meclisin beşinci şubesi tarafından yapılan tahkikatta Sait Halim Paşa kabinesine Hariciye Nazırı sıfatile ancak 15 Teşrin-i evvel 1915 tarihinde girmiş bulunduğundan bahisle o tarihten evvelki vukuattan dolayı kendisine sual teveccüh⁹⁹⁴ edemiyeceğini söyliyerek mevzuumuzu teşkil eden ittifak ve harbe iştirak meselelerini tenvir yolunda bir şey söylememiştir. O zaman vaziyeti böyle muhakeme etmekte sabık⁹⁹⁵ Meb'usan Reisinin haklı olduğu teslim edilebilir. Fakat bugün milletin tarihine ait bütün hakikatleri bilmek hususundaki hakkı, daha doğrusu vazifesi de itiraz götürmez bir bedahettir.⁹⁹⁶

Vakîâ,⁹⁹⁷ Büyük Harp hailesinden⁹⁹⁸ beri çok vakit geçmedi; fakat pek doğru olarak denilebilir ki, bu son on iki sene zarfında memleketimiz, geçirdiği inkılâplarla, belki bir asırlık zaman tayyetmiştir.⁹⁹⁹ O devirde memleketin mukadderatından res'en¹⁰⁰⁰ mes'ul olanlar da dünya sahnesinden ebediyyen çekilmiş bulunuyorlar. Bütün hakikatlerin ortaya dökülmesinde şahsî veya umumî hiçbir mahzur kalmamıştır. Başta, hükûmet cephesinde geçen bütün işlere yakından karışmış bulunan Halil Beyefendi ile Merkez-i Umumînin bütün esrarına vâkıf bulunduğu şüphesiz bulunan İttihat ve Terakki kâtib-i umumîsi Mit-

⁹⁹³ Âmil: Fail, yapan.

⁹⁹⁴ Teveccüh etmek: Yönelmek.

⁹⁹⁵ Sâbık: Önceki.

⁹⁹⁶ Bedâhet: Açıkça görünürlük.

⁹⁹⁷ Vakîa: Vukubulan, olan şey.

⁹⁹⁸ Hâile: Çok acıklı hadise, facia.

⁹⁹⁹ Tayyetmek: Çıkarmak, kaldırmak.

¹⁰⁰⁰ Res'en: Başkalarının dahli olmaksızın.

hat Şükrü Bey bulunduğu halde herkesin bildikleri hakikatleri, hiçbir eksik bırakmamak şartile, millî tarihimize tevdi ederek vatana karşı vazifelerini yapmaları zamanı gelmiştir.

DİZİN

A

Abbas Halim Paşa (Nafia Nazırı) 43

Abdülâziz 50

Abdülhamid (Padişah) 52, 56, 59, 66

Adana 54

Agop Babikyan (Mebus) 54

Ahmet Nesimi Bey (Ziraat Nazırı) 43

Akabe 41

II. Aleksandr (Rus Çarı) 50

Almanya 19, 30, 33, 45, 46, 48, 50, 57, 63, 68, 69, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 111,
113, 115, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
131, 133, 135, 137, 140, 141, 142, 150, 154, 156, 157,
158, 159, 162, 163, 165, 166, 167, 170, 171

Amasra 181

Antalya 67

Araplar 52

Arnavutluk 26, 55, 60

Avlonya 26

Avrupa 29, 46, 48, 49, 51, 53, 54, 63, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 77,
105, 124, 132, 136, 151, 158, 169

Avusturya-Macaristan 51, 89, 90, 91, 97

Ayastefanos Muahdesi 48

B

- Balkan Harbi 54, 55, 59, 60, 61, 62, 67, 75, 86
 Balkan İttifakı 59, 60
 Belçika 135, 149, 162
 Belgrat 68, 80
 Berki satvet (Harp gemisi) 180, 183
 Berlin 22, 33, 48, 49, 68, 77, 83, 85, 90, 93, 99, 110, 111, 113, 123, 128, 146, 154, 169, 170, 187
 Berlin Muahedesi 48
 Berthold (Kont, Avusturya Hariciye Nazırı) 83, 84, 94
 Besarabya 130
 Bismark 48
 Bitlis 64
 Boğazlar 27, 56, 108, 125, 127, 129
 Bompard (Fransa sefiri) 135
 Bordo 35, 140
 Bosna 51, 67, 68, 83
 Bouchier (The Times'in Balkan muhabiri) 59
 Bratyano (Romanya başvekili) 133, 145
 Brensdoř (Kont, Almanya sefiri) 105
 Brüksel 78
 Bulgaristan 51, 55, 57, 78, 84, 85, 86, 88, 109, 115, 118, 119, 124, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 154
 Bulgarlar 53, 55, 57, 59, 61, 62, 64, 75, 77, 105, 108, 114, 117, 121, 125, 129, 131, 133, 134, 135, 145
 Bükreş 120, 121, 129, 131, 132, 134, 135, 145

C

- Cavit 118, 130
 Cekof (Bulgar generali) 134
 Cemal Paşa (Bahriye Nazırı) 24, 28, 29, 31, 39, 40, 43, 77, 78, 107, 122, 143, 145, 147, 160, 161, 164, 165, 166, 171, 183, 184, 186
 Richard Crawford (Sör, İngiliz müşavir) 17
 Cezayir 36, 126

Ç

Çatalca 61, 62

Çürüksulu Mahmut Paşa (Nafia Nazırı) 15

D

Dedeagaç 76

Devlet-i Aliye (Osmanlı Devleti) 46, 47, 48, 68, 69, 74

Dimetoka 62, 77, 134

Drama 76

Dürziler 55

E

Eğinyazın Kathogikosluğu 63

Edirne 61, 62

Enez - Midye Hattı 61, 134

Engelhardt (Rus amirali) 178

Enver Paşa 18, 21, 22, 25, 29, 30, 32, 38, 68, 81, 86, 99, 110,
112, 113, 115, 118, 119, 121, 122, 125, 129, 135, 137,
141, 142, 144, 145, 146, 147, 158, 159, 163, 164, 165,
169, 170, 171, 172, 173, 179, 184, 187

Epir 154

Ermenistan (Ermeniler) 54, 84, 85

Esat Fuat Bey (Sadaret tercümanı) 23

F

Fas 57

Fener Patrikhanesi 65

Ferdinand (Bulgaristan kralı) 131

Fransa 20, 34, 35, 46, 57, 62, 67, 77, 78, 87, 101, 105, 115,
118, 135, 140, 149, 151, 154, 160, 169

G

Gayret-i Vataniye (Harp gemisi) 175, 180, 183

Gelibolu 61

Genediyef (Bulgaristan Hariciye Nazırı) 131

Giers (Rusya sefiri) 23

Girit 51, 55, 59

Göben (Yavuz) - Breslâv (Midilli) 19, 122, 124, 126, 128, 129, 146, 150, 159, 171

Edvard Grey (Sör, İngiltere Hariciye Nazırı) 62

H

Hafız Hakkı Bey (Damat) 139, 170

Hakkı Paşa (Sadrazam) 57, 74

Halil Bey (Meclis-i Mebusan Reisi) 24, 29, 38, 40, 68, 76, 81, 96, 106, 114, 127, 129, 131, 132, 134, 135, 146, 158, 159, 160, 170, 184, 187, 188

Hamidiye (Harp gemisi) 179, 180, 183

Harb-i Umumî (Cihan Harbi) 15, 18, 19, 20, 28, 43, 70, 79, 80, 108, 109, 140

Harp Kabinesi 112, 114, 116, 121, 125, 127, 129, 133, 152, 163, 165, 170, 179

Hayri Bey (Şeyhülislam) 33

Hindenburg (Alman mareşali) 135

Hof (İsveçli) 64

Bethmann Holveg (Almanya Başvekili) 92, 146, 163

Hümann (Alman ateşenevali) 122

Hüseyin Avni Paşa 50

Hüseyin Cahit (Yalçın) 111

I

İbrahim Bey (Adliye Nazırı) 18, 22, 26, 103, 104

İgnatief (Rusya sefiri) 23, 34, 72, 158, 172

İlyas Sami (Muş mebusu) 173

İngiltere 18, 20, 21, 24, 34, 48, 57, 62, 64, 87, 101, 104, 105, 114, 115, 118, 126, 143, 149, 151, 155, 157, 160, 161

İran 143

İstanbul 15, 17, 19, 24, 28, 33, 35, 38, 44, 48, 50, 54, 55, 58, 61, 62, 63, 66, 72, 75, 78, 83, 84, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 99, 103, 108, 109, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 124, 126, 127, 128, 133, 134, 135, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 162, 163, 169, 171, 172, 173, 183, 184, 187

İstanbul Muahedesi 62, 75

İsviçre 187

İtalya 56, 57, 58, 74, 105, 111, 136

İtilâf-ı Müsenna (İtilaf Devletleri) 130

İtilâf ve Hürriyet Fırkası 12

İttifak-ı Müselles (Üçlü İttifak) 48, 49, 61, 84, 86, 87, 88, 89

İttihat ve Terakki 20, 37, 44, 45, 46, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 64, 70, 73, 74, 111, 113, 117, 137, 142, 158, 162, 187, 188

İzmir 27, 66

İzmit körfezi 127

İzwolski (Rusya'nın Paris sefiri) 63

K

Kaluşef (Bulgar murahhası) 134

Kâmil Paşa (Sadrazam) 61

Kanal Seferi 143

Kapitülasyonlar 47, 95

Karadağ 55, 56, 72

Karaderiz Vak'ası 21, 23, 26, 28, 29, 33, 36, 37, 38, 40, 171, 179, 184, 187

Karamanoğulları 13

Karasu 77

Karol (Romanya kralı) 132

Kavala 76

Kavalalı Mehmet Ali Paşa 162

Kefe 179, 183

Kırım 182

Kilikya 54

Kilyos 180, 183

Kosova 50, 56

Köstence 145

Kürt (Kürtlük) 64, 143

L

- Larcher (Commandant) 149
 Londra Konferansı-Muahedesi 61, 62
 Loray (Alman amirali) 146, 164, 171, 180

M

- Mahmut Şevket Paşa (Sadrazam) 62, 96
 Malisör Kıyımı 72
 Luis Mallet (Sör, İngiliz sefiri) 118
 Manastır 50, 130
 Mandelstam Projesi 63
 Margerie (Fransa Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü) 77, 154
 Marn Hattı 143
 Meclis-i Mebusan 18, 24, 27, 29, 35, 81, 96, 184
 V. Mehmet Reşat (Padişah) 82, 96, 99, 101
 Meriç 62, 77, 134
 Merkez-i Umumî (İttihat ve Terakki) 36, 37, 39, 40, 57, 66, 71, 75, 111, 112, 113, 136, 141, 144, 152, 158, 177, 185, 188
 II. Meşrutiyet 48, 49, 50, 51, 52, 56, 59, 66, 71, 73, 74
 Mısır 17, 18, 20, 21, 32, 33, 36, 142, 160, 161, 162
 Mithat Paşa (Sadrazam) 50
 Mithat Şükrü (Bleda)s 111, 188
 Morgentaw (Amerika sefiri) 123
 Muhtar Paşa (Sadrazam) 60, 90
 Mustafa Kemal (Atatürk) 12
 Münih 78
 Mütareke 18, 35, 61, 79, 188

N

- Naye Fraye Prese (Avusturya gazetesi) 72
 Necmeddin Molla 76
 II. Nikola (Rus çarı) 51, 59
 Nilüfer (Torpedo gemisi) 182, 183
 Niş 80

- Novarosiski (Karadeniz'de Rus limanı) 176, 183
 Nubar Paşa 63
 Nümune-i Hamiyyet (Harp gemisi) 180, 183

O

- Odesa 24, 176, 177, 178, 181, 183
 On İki Ada 58, 67
 Oskan Efendi (Posta ve Telgraf Nazırı) 33, 42
 Otuzbir Mart Vak'ası 56
 Ouchi Muahedesi 60

P

- Margrave Pallaviçini (Marki, Avusturya sefiri) 99
 Paris 35, 49, 63, 77, 78, 135, 138, 140, 141, 143, 149, 153, 154, 155, 159, 162
 Paris Muahedesi 49
 Port Arthur 180
 Paşaeli 62
 Pertev Paşa 29, 186
 Petersburg 35, 68, 92, 111
 Pişon (Fransa Hariciye Nazırı) 62
 Politis (Yunanistan Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü) 120, 134
 Pourtales (Kont, Almanya'nın Petersburg sefiri) 92

R

- Radoslavf (Bulgaristan Başvekili) 131
 Rahmi Bey (İzmir valisi) 27
 Rıfat Paşa (Paris sefiri) 154
 Romanya 77, 84, 86, 115, 117, 118, 121, 124, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 142, 144, 145, 163
 Rumeli (Balkanlar) 52, 53, 54, 55, 61, 63
 Rusya (Çarlık) 20, 23, 34, 46, 47, 48, 50, 54, 56, 57, 62, 63, 64, 69, 72, 75, 79, 80, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 100, 101, 105, 108, 112, 113, 114, 118, 126, 128, 138, 142, 149, 151, 155, 157, 158, 160, 161, 172

S

Sadaret Dairesi (Babîâli) 16

Safa Bey (Bükreş sefiri) 145

Sait Halim Paşa (Sadrazam) 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 62, 63, 68, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 93, 94, 96, 99, 101, 103, 104, 105, 107, 110, 114, 115, 122, 125, 126, 127, 145, 149, 150, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 188

Sait Paşa (Sadrazam) 57, 60, 74, 75, 96

Samsun (Muhrip) 180, 181, 182

Liman von Sanders (Alman generali) 99

Sarıkamış Harbi 36

Savof (Bulgar generali) 75

Sazanof (Rusya Hariciye Nazırı) 59, 64

Schelledorff (Alman generali) 170

Selânik 50, 52, 130

Sırbistan (Sırplılar) 68, 80, 84, 86, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 134, 154

Sinop 183, 186

Sisam 130

Sivastopol 28, 38, 176, 178, 179, 181, 182, 183

Streit (Yunanistan Hariciye Nazırı) 120, 134

Suriye 55, 67, 143

Suşon (Alman amirali) 20, 22, 28, 38, 124, 142, 144, 146, 147, 163, 164, 165, 166, 168, 171, 180, 181

Süleyman Elbistani (Ziraat ve Ticaret Nazırı) 41

Szögyeny (Kont, Avusturya'nın Berlin sefiri) 83

Şark Meselesi 46, 48, 137

Şevket Turgut Paşa 72

T

Talât Paşa (Dahiliye Nazırı) 29, 31, 45, 47, 49, 52, 54, 55, 62, 68, 69, 74, 79, 93, 121, 122, 125, 128, 141, 162, 184, 185, 186

Tan gazetesi 67

Tanin gazetesi 109, 111, 113, 136, 140, 144, 177

Taşoz (Muhrip) 180, 181, 182
 Tirpiç (Almanya Bahriye Nazırı) 124
 Toşef (Bulgar sefiri) 76, 115
 Trablusgarp (Harbi) 55, 57
 Trakya 62, 64, 66, 130
 Turus 36

U

Umumî Harpte Türk Sularında Deniz Muharebeleri (Amiral Loray'in eseri) 164, 171

W

Wangenheim (Almanya'nın İstanbul sefiri) 85, 89, 94, 95,
 Weber (Almanya Sefareti baş tercümanı) 80, 81

V

Verizelos (Yunanistan Başvekili) 55, 65, 66, 78, 121
 Vestnel (Danimarkalı) 64
 II. Vilhelm (Almanya Kayseri) 87, 96, 99

Y

Yagow (Almanya Hariciye Nazırı) 83, 87
 Yalta 182, 183
 Yanya 61
 Yemen 55, 56
 Yunanistan (Yunanlılar) 51, 55, 65, 78, 86, 105, 118, 120, 128,
 130, 134, 154

Z

Zairmis 134

CÜMLE YAYINLARI

BÜYÜK HARBE NASIL GİRDİK?

(*Hatıra*)

Rauf Ahmet HOTİNLİ

ELEŞTİREL SÖYLEŞİLER

(*Söyleşi*)

Mehmet Can DOĞAN

ARTA KALAN

(*Günlük*)

Kâmil AYDOĞAN

TÜRKİYE EDEBİYAT DERGİLERİ ATLASI

(*Söyleşi*)

Selçuk KÜPÇÜK

BİZİM CADDEDEN PORTRERLER

(*Portre*)

Oğuz ÖZDEŞ

Sezai SOLELLİ

Soyhan BİLBAŞAR

Recep BİLGİNER

haz. Necati TONGA

İKİ YÜZ

(*Portre*)

Mehmet AYCI